UNIVERSITATEA „REGELE FERDINAND I" CLUJ — SIBIU
BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ
XVII

I. MOGA

VOEVODATUL TRANSILVANIEI

— FAPTE ȘI INTERPRETĂRI ISTORICE —

TIPOGRAFIA „CARTEA ROMANEASCĂ DIN CLUJ", SIBIU, ȘAGUNA 17
1 9 4 4

I. MOGA

Voevodatul Transilvaniei

– Fapte şi interpretări istorice –

Cluj

1944

Lămuriri

Problema voevodatului transilvan este încă departe de a putea fi definitiv limpezită. Faptul că informaţiunile documentare de cari dispunem se referă numai la funcţiunea acestui voevodat în cadrul ierarhiei regatului ungar, precum şi împrejurarea că autonomia transilvană condusă de voevod, a cuprins numai corpuri politice privilegiate, din cari elementul românesc ca obşte etnică cu funcţiune politică era exclus, a determinat pe istoricii vechi să nu vadă nici o asemănare – cu atît mai puţin indentitate de caracter şi tendinţe – între voevodatul Transilvaniei şi voevodatele Ţării Româneşti şi al Moldovei. Această identitate a fost pentru întîia oră desprinsă şi lămurită de dl prof. I. Lupaş, a cărei comunicare făcută la Academia Română asupra Voevodatului Transilvaniei a deschis noui drumuri de cercetare şi discuţii în legătură cu caracterul acestei instituţii.

Prin studiul ce urmează am căutat să aducem noui lămuviri privitoare la originea şi evoluţia voevodatului transilvan pînă la mijlocul sec. XIV, iar pentru identilicarea mai temeinică a caracterului acestei insti-tuţii, am analizat evoluţia voevodatului maramureşan, care trăind sub aceleaşi influenţe politice exercitate de regalitatea ungară, este mai în măsură a servi drept termen de comparaţie pentru cercetarea instituţiei voevodale în teritoriul dela Apus de Carpaţi. De asemenea datele analizate în cap. IV al prezentului studiu, cuprinzînd informaţii referitoare la sfera de jurisdicţie a voevozilor din Bereg, înlesnesc în mare măsură cunoaşterea caracterului instituţiei voevodatului de pe teritoriul Transilvaniei şi al Ungariei.

În cercetarea noastră, am întîmpinat mari dificultăţi din cauza împrejurărilor cari de patru ani ne împiedeca să putem consulta literatura istorică streină şi internă pentru toate problemele de amănunt. Ne-am văzut deci nevoiţi să ne sprijinim în primul rînd pe materialul documentar cunoscut. Acesta, deşi este demult publicat, în cele mai multe cazuri a fost interpretat fără o situare a informaţiunilor în cadrul istoric şi etnic corespunzător şi din acest motiv datele oferite de documente au fost utilizate doar pentru a înregistra fapte şi stări izolate, fără să se desprindă legătura organică dintre ele.

Încercînd a împlini acest hiatus din cercetările de pînă acum, am subliniat că studiul ce urmează are caracterul de fapte şi interpretări istorice. Fără îndoială că aceste interpretări vor mai avea nevoie de cercetări de amănunt, care vor putea fi făcute numai după cunoaşterea bogatului material inedit care zace încă în arhivele ungare, de multă vreme inaccesibile istoricilor români.

În nădejdea că aceste cercetări vor putea fi făcute într-un viitor apropiat, publicăm deocamdată resul-tatele obţinute pînă acum.

I. M.

Voevodatul Transilvaniei.[1]
— Fapte şi interpretări Istorice —
de I. Moga

I. Păreri româneşti şi Streine.

Între resultatele importante obţinute de istoriografia română din ultimul sfert de veac, un loc de frunte îl deţine voevodatul Transilvaniei ca instituţie autohtonă românească cu rol hotărîtor în evoluţia istorico-politică a acestei provincii. Ignorată de istoriografia noastră, greşit interpretată sau numai parţial evidenţiată de istoricii streini, această instituţie a fost pentru întîia oră prezentată în rostul ei istoric de profesorul Ion Lupaş în şedinţa din 20 Mai 1936 a Academiei Române[2].

Autorul arăta cu acel prilej eroarea săvîrşită de regretatul Ion Bogdan în studiul său Originea voevodatu-lui la Români[3], de a fi dat atenţie numai voevozilor mărunţi de pe teritoriul fostului regat ungar, trecînd cu vederea fiinţa voevodatului transilvan ca cea mai veche organizaţie de acest fel la Românii din Nordul Dunării. Analizînd apoi amănunţit informaţiile izvoarelor istorice, arată caracterul autohton românesc al acestui voevodat, locul pe care l-a ocupat în ierarbia regatului ungar şi tendinţele separatiste pe cari le-a manifestat faţă de coroana ungară.

Revelatoarea comunicare a istoricului nostru a impresionat lumea ştiinţifică străină, impunînd istoricilor maghiari la început o rezervă plină de tîlc. Mai tîrziu apoi, stăruind în părerea lui Homan Balint – combătută de I. Lupaş – că voevodatul Transilvaniei ar fi o creaţie a regelui ungar Ştefan I, după modelul „mărcilor" de graniţă germane, istoricii maghiari evită să discute argumentele academicianului român privitoare la caracterul autohton şi românesc al acestui voevodat, mulţumindu-se să susţină, potrivnic mărturiilor istorice, că despre nici una din organizaţiunile politice aflate de Unguri la data pătrunderii lor în Transilvania nu se poate dovedi că ar fi cuprins în ea element etnic românesc şi că voevodul niciodată nu s'a afirmat ca expo-nent al independenţei transilvane, ci a fost un funcţionar numit de rege, de obiceiu din rîndurile magnaţilor din Ungaria[4]. Acelaşi istoric în comentariile ce le face unui document din volumul Documenta historiam Valachorum în Hungaria illustrantia usque ad annum 1400[5], se ocupă de voevodatul românesc din comitatul Bereg şi din Maramureş şi plecînd dela constatarea că în regiunea Haţegului şi a Severinului Românii nu aveau voevozi, afirmă că aceasta ar constitui un indiciu că voevodatul, ca instituţie românească, a fost adus din Moldova de către Românii imigraţi în sec, XIV pe pămîntul Transilvaniei.

O părere interesantă este cea a istoricului german Herbert Schönebaum, care în studiul său Der politi-sche und kircliche Aufbau Siebenbürgens bis zum Tartareneinfall[6] crede că este posibil ca titulatura de voevod să o îi adus în Transilvania acel „Leustachius Voyvoda" care distingîndu-se în luptele purtate în 1176 de oastea împăratului bizantin Manuil I, a primit din partea acestuia titlul de *βόεβοδος* cu care bizantinii numiau pe conducătorii de oaste maghiari. Deşi istoricul german crede această ipoteză verosimilă, admite totuşi că titlul de voevod ar putea fi explicat şi pe altă cale, dar un lucru este sigur – susţine Schönebaum – anume că acest titlu nu îşi are originea în Transilvania.

O atitudine mai răspicată a luat în problema instituţiei voevodatul la Români istoricul sas Georg E. Müller în studiul său Die mittelalterlichen Verfassungs – und Rechiseinrichtungen der Rumänen des

[1] Lecţie de inaugurare a catedrei de Istoria Transilvaniei, rostită în ziua de 1 Decemvrie 1942 la Facultatea de Filozofie şi Litere din Cluj-Sibiu şi întregită cu cercetări ulterioare.

[2] I. Lupaş, Voevodatul Transilvaniei în secolele XII şi XIII. Analele Academiei Române. Mem. Secţ. Istorice. Seria III. Tom. XVIII. Bucureşti, 1936–1937, p. 83–114.

[3] I. Bogdan, Originea voevodatului la Români. Analele Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. Seria II. Tom. XXIV, p. 191–207.

[4] Revista „Századok", Budapest, 1940, p. 234.

[5] Curante E. Lukinich adjuvante L. Gáldi, ediderunt A. Fekete-Nagy et L. Makkai. („Etudes sur l'Europe Centre-Orientale", No, 29), Budapest, 1941, LXI+636 pp. +1 hartă; Cf. P. 177, nota 4.

[6] Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa. 1 Jahr. No. 1, April 1937, p. 36–37.

ehemahligen Ungar[7]). Autorul face categorică deosebire între voevozii conducători ai districtelor româneşti, supuşi autorităţii comiţilor judeţeni şi „guvernatorii Transilvaniei numiţi de rege, purtători ai titlului de voevod". Pentru primii, prezintă în mare măsură materialul utilizat de Bogdan, observînd doar că sfera lor de autoritate este în decadenţă. În ce priveşte voevodatul transilvan, însă, autorul – potrivnic celor susţinute de L Lupaş – formulează următoarele păreri:

a) De vreme ce organizaţia politică-administrativă a regiunii Severinului, locuită mai ales de Români, poartă numirea de Banat şi nu de Voevodat, înseamnă că numirea de Voevodat n'a avut nici o legătură cu prezenţa unei populaţii româneşti sau cu amintirea ei istorică;

b) Voevozii Ţării Româneşti şi ai Moldovei au fost Domnitori independenţi, în timp ce voevozii Transil-vaniei, ca locţiitori ai regelui, erau numiţi sau destituiţi de rege. Încercarea voevodului Ladislau, dela sfîrşi-tul veacului 13 şi începutul celui următor, de a-şi crea din Transilvania un principat autonom, nu se lega de vreo tradiţie sau tendinţă mai veche de independenţă, ci a fost prilejuită de luptele pentru trecerea stăpînirei regatului ungar dela dinastia Arpadiană la dinastia Angevină. Această încercare a guvernatorului transilvan a rămas însă fără urmări, deoarece regalitatea medievală ungară a fost destul de puternică pentru a zădărnici reuşita eventualelor tendinţe de independenţă ale guvernatorilor transilvani.

c) Voevodatul Transilvaniei, asemenea Banatului Severinean şi Banatul Croaţiei şi Sloveniei, probabil trebuie considerat ca o organizaţie periferică, „marcă" de graniţă (Markgrafschait) adusă de regii Ungariei din Germania odată cu organizaţia comitatensă franconiană şi transpusă asupra guvernămintelor periferice ale regatului.

d) Cum se poate constata din cea mai veche pomenire a voevodatului transilvan la 1176, – deci pe vremea regelui Bela III – întrebuinţarea titulaturei de „Voevod" pentru suvernatorul Transilvaniei în locul vechei numiri de „Principe" ieşită din uz, trebuie să fi fost ordonată chiar de regele Bela III[8].

Faţă de asemenea afirmaţii, în care nesocotirea mărturiilor documentare este înlocuită cu suficienţa unei certitudini izvorîtă dintr'un fel străin de a privi realităţile etnice şi istorice din Transilvania medievală, se impune o nouă cercetare a instituţiei voevodatului, aşa cum s'a manifestat ea politiceşte pe teritoriul dela Apus de Carpaţi.

II. Voevodatul Transilvaniei.

1. Originea Voevodatului.

După informaţiunile documentare cunoscute pînă acum, cel dintîiu demnitar numit de rege la conduce-rea Transilvaniei este „Mercurius principes ultrasivanus" amintit în anii 1103 şi 1113[9]. Am arătat în altă parte[10] că nu avem nici un motiv a crede că acest „princips" ar fi condus efectiv destinele Transilvaniei şi că a rămas doar ca simplu demnitar la curtea regală. De la 1113 pînă la 1176 documentele nu mai cunosc nici un asemenea demnitar; la aceasta din urmă dată, apare în schimb „Leustachius Wayvoda Transilva-niae"[11]. Tăcerea de peste 6 decenii a izvoarelor istorice privitor la conducătorii provinciei noastre nu poate fi întîmplătoare. Ea ni se pare cu atît mai semnificativă, cu cît regii Ungariei nu s'au putut desinteresa de conducerea politică a Transilvaniei, de vreme ce tocmai în acest răstimp ei colonizează pe Secui şi pe Saşi în această provincie. Apariţia lui Leustachius cu titlul de voevod şi nu cu cel de principe, cum l-a avut Mercurius, este şi el un fapt hotărîtor în evoluţia politică a acestei provincii. S'a arătat părerea rostită de H. Schönebaum că acest titlu de voevod l-a putut aduce Leustachius dela Bizantini ai căror cronicari numiau pe conducătorii de oaste unguri cu terminul de *βόεβοδος* şi că chiar dacă acest titlu ar putea îi explicat pe altă cale, e sigur „Das der Titel nicht aus Siebenbürgen selbst stammt". Părerea lui H. Schönebaum nu ese nouă. Vechii istorici ungari plecînd dela faptul că Constantin

[7] Siebenbürgische Vierteljahrschrift. 61 Jahrg. Ianuar-Iuni 1938, Heft 1–2, pp. 1–47.
[8] Georg E Müller, op. c. pag. 31–32.
[9] I. Lupaş, op. c. pag. 94.
[10] I. Moga, Românii în Transilvania medievală, în Rev. Transilvania, An. 1941, No. 3, p. 193 şi urm.
[11] Wentzel G., Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus. Tom. VI, Pest, 1868, p. 486.

Portirogenitul numeşte pe căpetenia Ungurilor cu titlul de voevod[12] şi făcînd legătură cu instituţia voevodatului transilvan, au continuat să numească pe ducii unguri în scrierile lor drept voevozi. La această tendinţă s'a renunţat însă, de cînd critica istorică a recunoscut caracterul slav al termenului voevod şi că acest termen, folosit pentru ducii unguri de Constantin Porfirogenitul, poate constitui fie dovada că împăratul şi-a cules ştirile prin mijlocirea unui izvor slav[13], fie că termenii slavi se întrebuinţau curent în limba bizantină[14]. Termenul de voevod nu are deci nimic comun cu vechea organizaţie politică a Ungurilor, iar originea lui slavă – ca şi evoluţia acestei instituţii la Români într'o formă proprie faţă de cea a Slavilor, dovedită de I. Bogdan[15] – arată că H. Schönebaum numai din necunoaşterea realităţilor a putut formula părerea pe cît de categorică pe atît de greşită că acest termen nu este băştinaş în Transilvania. În urma acestor precizări ni se pare lămurit că părăsirea titlului de principe pe care Mercurius l-a purtat timp de 12 ani şi acceptarea de către regele ungar a titlului de voevod pentru condu-cătorul politic al Transilvaniei, a însemnat nu numai o schimbare de titulatură, ci renunţarea la o intenţie şi acceptarea de nevoie a unei realităţi date.

Dacă ţinem seama de faptul că tocmai în vremea cînd Mercurius purta titlul de principe al Transilvaniei, se întroducea în Ungaria organizarea comitatului după model german, sîntem în drept a presupune că după acelaşi model german s'a încercat a se organiza pentru Transilvania o marcă de graniţă prin acest Mercurius, iar dacă la 1176 Leustachius purta titlul de voevod şi nu de principe şi după el continuă cu rare întreruperi seria voevozilor transilvani, aceasta constituie dovada că organizarea unei mărci după model german în Transilvania s'a lovit de existenţa adînc înrădăcinată a voevodatului, care nu a putut fi desfiinţat şi nici înlocuit.

Fără îndoială că şi în timpul dela 1113 pînă la 1176 au existat voevozi în Transilvania. Faptul însă că ei nu sînt amintiţi printre demnitarii regali, poate servi drept indicaţie că autoritatea regală încă nu dispunea de ei, sau că nu avea încredere în aceşti conducători băştinaşi ai Transilvaniei, pînă ce a reuşit să-şi impună în fruntea voevodatului un om de încredere în persoana lui Leustachius. De asemenea sîntem îndreptăţiţi a bănui că pînă la 1176 aceşti voevozi băştinaşi şi-au păstrat atribuţiunile administrative şi judecătoreşti precum şi dorinţa de suveranitate deplină, stăruind a le apăra faţă de măsurile de instaurare a autorităţii regale şi a reprezntanţilor ei în Transilvania.

Dacă voevodatul transilvan ar fi fost o creaţie regală după modelul mărcii germane, el ar fi reprezentat o ordine de drept în care coloniştii Saşi şi-ar fi aflat posibilitatea unei perfecte încadrări. Comitele lor ar fi stat sub controlul Markgrafului (Voevodului) transilvan, ca reprezentant al regelui. De asemenea, dacă acest voevodat şi-ar trage originea dela ipoteticul stăpînitor al Transilvaniei Gyula de pe vremea regelui Ştefan I – cum încearcă a susţine unii istori unguri – tot atît de firesc ar fi fost ca Secuii să-şi fi aflat în acest voevodat ordinea juridică specifică seminţiei lor, păstrîndu-l ca pe o instituţie proprie, aşa cum şi-au păstrat vechea lor organizare politico-socială de dinaintea colonizării lor în Transilvania.

Faptul însă că atît Saşii cît şi Secuii – departe de a avea instituţia voevodatului – au primit dela rege autonomia lor administrativă şi juridică dîndu-li-se drept conducător cîte un comite numit direct de rege şi anume în aşa fel ca numiţii colonişti să nu fie supuşi autorităţii voevodului transilvan, ci numai regelui, constituie dovada că pînă la 1176 acesta nu dispunea încă de instituţia voevodatului ca de un organ executiv al puterii regale şi că Voevodatul transilvan reprezenta o ordine juridică deosebită de cea adusă de Saşi şi de cea moştenită de Secui, deci ordinea juridică autohtonă slavo-romînă[16].

---

[12] De Administrando Imperio, Cap. 38

[13] Szabó Károly, Biborban született Konstantin császár munkái mag ar történeti szempontbol ismertetve. (Operele împăratului Constantin Porfirogenitul, cunoscute din punct de vedere istoric maghiar). Magyar Akademiai Értesitö, 1860, p. 162–163.

[14] Marezali Henrik, Bizanci történetirók. (Istoriografi bizantini), în Pauler-Szilagyi, A magyar honfoglalás kutföi (Izvoarele istorice ale descălecatului unguresc), Budapest, 1900, p. 98.

[15] I. Bogdan, op. c. pag. 203 şi urm.

[16] Se ştie că „Voevoda" la Slavi însemna „belli dux". Ungurii pentru această demnitate au termenul de „vezér", identic cu

Neîncrederea regelui faţă de această instituţie este şi mai vădită dacă ţinem seama că şi după ce voevo-datul transilvan ajunge subordonat coroanei ungare, regele se fereşte să numească în fruntea voevodatului vreun transilvănean şi aşază în această demnitate numai personalităţi de seamă din viaţa publică a regatului ungar, de obiceiu oameni cu experienţă cîştigată în conducerea comitatelor de graniţă şi în Banatul Slavoniei[17].

Acest fapt să-l atribuim oare împrejurănrii că regele avea nevoie de oameni cu experienţă cîştigată – cum n'ar fi aflat în Transilvania – pentru ca printr'o strădanie lungă şi încordată să organizeze voevodatul corespunzător nevoilor regatului ungar? În acest caz, pare cel puţin curios faptul că din cei 16 voevozi, cîţi s'au succedat în timpul dela 1176 pînă la 1241, nici unul n'a ajuns să stăpînească în Transilvania mai mult de 1–3 ani, cu excepţia lui Poşa, care în cel de al doilea voevodat a stat 6 ani, căzînd în luptă cu Tătarii.

Desele schimbări în fruntea voevodatului constituie mai de grabă o indicaţie că regele evita să creeze dinastii voevodale pentru ca nu cumva cu timpul acestea să poate deveni rivale ale puterii regale în Transil-vania. Cu atît mai mult deci trebuia să se ferească a numi voevod pe vreun localnic care, prin legături fami-liare şi prin sporirea de proprietăţi, ar fi fost mai curînd îndemnat să facă din voevodatul transilvan o stăpî-nire proprie.

Aceste consideraţiuni le credem cu atît mai mult corespunzătoare preocupărilor regale de atunci, cu cît înşişi regii Ungariei vedeau în voevodatul transilvan posibilitatea unei stăpîniri deosebite.

2. Regnum Transilvanum.

Se ştie anume că încă din 1226 Bela, fiul lui Andrei III a obţinut stăpînirea Transilvaniei pe care a guvernat-o deosebit în calitate de „rex primogenitus regis Hungariae" cu depline puteri, avînd o curte pro-prie[18]. După ce a ajuns însă rege al Ungariei, deşi năvălirea Tătarilor produsese mari distrugeri în Transil-vania cari cereau prezenţa permanentă a unui conducător cu depline puteri, Bela IV totuşi nu dă asemenea puteri discreţionale voevodului[19], ci păstrează Transilvania sub exclusiva sa autoritate, pînă la 1257 cînd, în urma stăruinţelor fiului său Ştefan, tînăr de 18 ani, îi dă această provincie. Ştefan apoi, folosind titlul de „rex primogenitus illustris Ungariae et dux Transilvanus" împlineşte atribuţiuni regale pe teritoriul Transil-vaniei[20]. Spre deosebire de tatăl său însă, Ştefan nu s'a mulţumit să guverneze Transilvania în numele regelui Ungariei, ci să domnească întocmai ca într'o ţară cu suveranitate deplină. El pretinde tatălui său să-i cedeze întreg teritoriul dela Răsărit de Tisa fără nici un amestec al autorităţii regale ungare şi reuşeşte să impună această stăpînire deosebită cu forţa armelor. Pacea aparentă încheiată în 1262 la Bratislava între Bela IV şi fiul său Ştefan se rupe la 1264, cînd Bela porneşte cu oastea să restabilească autoritatea regalităţii ungare în Transilvania. Nevoit să se retragă întîiu pînă la Codlea, Ştefan reuşeşte să alunge oştile lui Bela din Transil-vania şi să le înfrîngă apoi aproape de Pesta. Pacea definitivă dintre tată şi fiu se încheie abia la 1269 cînd Bela recunoaşte deplina stăpînire a lui Ştefan asupra

---

„vizirul" turcesc. Deosebit de acest vizir ungur pe care Constantin Porfirogenitul îl desemnează cînd cu termenul de voevod, cînd cu cel de arhonte, împăratul bizantin mai cunoaşte la Unguri încă două demnităţi: „gülas" şi „carhas", despre cari precizează că nu sînt nume de persoane, ci demnităţi şi anume judecători, dintre cari „gülaa este superior lui „carhas". (De adm. Imp. Cap. 40). Se cunosc de asemenea străduinţele regelui Ştefan I şi a urmaşilor lui de a desfiinţa toate aceste reminiscenţe ale organizaţiei ungureşti din vremea păgînă şi a le înlocui cu forme apusene. Dacă voevodatul ar fi corespuns vreuneia din aceste demnităţi, sau dacă el ar fi supravieţuit vreuneia din ele, atunci firesc ar fi fost ca regii ungari să fi înlocuit odată cu instituţia şi numirea de voevod cu una corespunzătoare apuseană. Menţinerea titlului de voevod pentru supremul conducător al Transilvaniei dovedeşte însă că această instituţie nu corespundea nici uneia dintre cele avute de Unguri, că ea nu este o creaţie a regilor ungari, fiindcă atunci nu i-ar fi dat o numire slavă căriea nu i-a găsit corespondentul apusean nici în limba diplomatică, ci era o instituţie autohtonă creştină pe care regii ungari n'au putut-o dezrădăcina din solul Transilvaniei.

[17] H. Schönebaum, op. c. pag. 36–38.

[18] Cfr. Teutsch-Firnhaber, Urhkunderbuchk zur Geschichte Siebenbürgens Wien, 1837, p. 49.

[19] Părerea obicinuit acceptată că Bela IV ar fi dat voevodului Laurenţiu depline puteri în Transilvania ca „ea quae sibi viderentur în terra illa nobis et regno utilia, vice nostra auctoritate ordinaret", este greşită, de vreme ce documentul din 27 Februarie 1243 care cuprinde acest text e fals (Cfr. Karácsonyi I. A hamis, hibáskeitü és keltezerlen oklevelek jegyzéke 1400-ig (Catalogul documentelor false, cu dată greşită şi nedatate pînă la 1400). Budapest, 1902, p. 14.

[20] Confirmă privilegii acordate de regii înaintaşi. Cfr. Zimmermann. Werner, Urkunderbuch zur Geschicte der Deutschen în Siebenbürgen. Band I. Hermannstadt, 1892, p. 82.

teritoriilor dela răsărit de Tisa. După victoria din 1265, Ştefan ca „iunior rex Ungariae, dux Transilvanus et Dominus Cumanorum", dă acte de adevărat suveran[21]

Acest regnum Transilvanum a lui Ştefan se suprapunea voevodului transilvan, care avînd aceleaşi ten-dinţe spre suveranitate proprie nesocotea privilegiile regale acordate oaspeţilor colonizaţi în aceste regiuni. Astfel Saşii din Cricău şi Ighiu se plîng lui Ştefan că suferă mari greutăţi din pricina deselor descinderi a voevodului sau a oamenilor lui în mijlocul lor şi prin faptul că îi supune pe nedrept judecăţii vicejudecă-torului voevodal şi le pretinde slujbe grele. Din acest motiv Ştefan opreşte pe voevod să facă descinderi în mijlocul Saşilor şi în nici un fel să nu îndrăsnească să-i judece voevodul sau judecătorul său[22]. În scaunul voevodal apoi, Ştefan după ce prin moartea tatălui său ajunge la 1270 rege al Ungariei, aşază numai oameni de încredere cari judecă şi iau măsuri în numele lui „illustris Stephanus rex Ungariae, dominus noster naturalis[23].

Ca rege al Ungariei Ştefan V nu mai foloseşte titulatura de „dux Transilvanus" iar voevodul Transil-vaniei este amintit printre demnitarii regali, după banul Slavoniei şi înaintea celui de Severin. De asemenea este semnificativ faptul că Ştefan reconfirmă acum în calitate de rege privilegii pe care le acordase „tempore ducatus noştri Transilvani"[24]. Înlăturînd titlul de dux Transilvanus şi socotind ca nedeplin valabile actele săvîrşite de el în această calitate, Ştefan mărturiseşte voinţa de a anula tot ce constituia fiinţa lui „regnum Transilvaniae". Temeiurile acestui regnum însă erau mai adînci, în autonomia voevodatului transilvan şi în tendinţele spre suveranitate a voevozilor. Orice eclipsă a puterii regale, dezlănţuia aceste forţe înrădăcinate în pămîntul Transilvaniei.

Timpul potrivit pentru realizarea acestei suveranităţi voevodale pe care Ştefan o împiedeca suprapunîn-du-i-se ca dux Transilvanus s'a ivit în vremea domniei aventurierului rege Ladislau IV Cumanul (1272–1290), cînd Ungaria a fost teatrul unui necontenit război civil. Autoritatea şi puterea voevodului creşte[25], dar instabilitatea voevozilor determinată de îluctuaţiunile vieţii politice din Ungaria, a întîrziat procesul de închesare a siatului transilvan. Anume, prin viaţa-i desfrînată în mijlocul Cumanilor, regele Ladislau ridicase împotriva sa toate categoriile politice şi bisericeşti din Ungaria, dînd prilejul unor violente lupte de partid. Desele schimbări de voevozi din anii 1278–1284 sînt consecinţa acestor lupte, fiecare voevod reprezentînd partidul politic biruitor în anarhia internă a Ungariei. Unii din ei se socoteau exponenţi ai puterii regale în Tran. Silvania, alţii o ignorau, exercitîndu-şi autoritatea şi atribuţiile cu dela sine putere.

3. Voevodatul lui Roland Borş.
1284–1294.

Un asemenea voevod dornic de a exercita puteri depline în Transilvania, a fost Roland Borş (1284–1294)[26]

Deşi oficial recunoştea pe Ladislau Cumanul ca pe „dominus noster... inclitus rex Hungariae", voevodul Roland Borş s'a impus ca un stăpîn care putea nesocoti autoritatea regelui ungar în Transilvania[27]. De fapt opera realizată de el pentru organizarea puterii voevodale în Transilvania este

[21] Zimmermann-Werner, op. c. pag. 97.
[22] Idem, ibidem.
[23] Zimmermann-Werner, op. c. pag. 111–112.
[24] Zimmermann-Werner, op. c. pag. 116–117.
[25] Matei Csák, credinciosul voevod a lui Ladislau IV, judecă, anulează sentinţe vechi şi dă altele noui ca un adevărat suveran al Transilvaniei. (Cfr. Teutach-Firnhaber, op. c. pag. 102–103). De asemenea vicevoevodul Nicolae dă sentinţe în probleme grele la 1282, sentinţe pe cari abia la 1285 le confirmă regele (Cfr. Teutseh-Firnhaber, op. c. pag. 129–130). Voevodul Finta arestează la 1279 pe rege, mai tîrziu se impune ca palatin şi apoi din nou ca rebel contra regelui.
[26] Roland Borg ajunge în scaunul de voevod al Transilvaniei ca urmare a ulianţei încheiate între familia Borş care avea vaste moşii în judeţul Bihor, cu familiile puternice Köszegi-Gutkeled cari deţineau, îndeosebi cea dintîi, banatul Slavoniei ca pe un fief politic propriu. Partidul acestor familii reuşeşte să-şi impună guvernarea în Ungaria în urma victoriei militare obţinute împotriva regelui Ladislau Cumanul deţinînd sub exclusivă stăpînire politică atît Slavonia cît şi Transilvania.
[27] Saşii din Dej, cu toate că privilegiile lor obţinute pe vremea „banului" transilvan Irineu, le avean confirmate de Ştefan ca

identică cu cea săvîrşită de Ladislau Cumanul pentru întărirea puterii sale regale în Ungaria. Încă din vremea lui Bela IV şi Ştefan V, faţă de tendinţele rivale puterii regale ale marilor magnaţi oligarhi, regele sprijineşte nobilimea mijlocie ridicîndu-o la factor politic în conducerea regatului, încît dela 1277 începînd ea participă la „Congregaţio generalis regni" care de acum înlocueşte vechile adunări legislative restrînse. Şi în Transil-vania se formase o asemenea nobilime mijlocie mai cu seamă după năvălivea Tătarilor, cînd numeroşi nobili din Ungaria, văzînd că avutul lor nu poate fi apărat în cîmpie, s'au mutat în regiunile periferice ale regatului şi mai cu seamă în cetatea de munţi a Transilvaniei, unde au pus stăpînire cu, dar mai cu seamă fără voia regelui, pe numeroase moşii. Luptele dintre Bela IV şi fiul său Ştefan V, precum şi anarhia din vremea lui Ladislau Cumanul au dat prilej acestei nobilimi să obţină numeroase danii de proprietăţi, dar totodată şi să pună stăpînire în mod abuziv pe pămînturile regale şi eclesiastice. De aceste împrejurări se folosi Roland Borş, care a tras toate concluziile ce se desprindeau din slăbiciunea puterii regale şi din individualitatea poli-tică şi geografică a Transilvaniei, deosebită de cea a regatului ungar, pentru a închega statul transilvan cu deplină suveranitate.

Mărturia realizării acestui stat transilvan o avem în documentul din 8 Iunie 1288, în care „Ladislaus vice voyvoda Transilvanus" dimpreună cu trei comiţi ca „iudices per regnum Transilvanum constituti et eidem Ladislai vicevoyvode în assesores", dînd urmare ordinului voevodului Roland Borş, potrivit hotărîrei luate „în generali convocatione nobilium regni Transilvani" privitor la litigiul dintre episcopul de Alba Iulia şi Kemény şi Ioan, fiii lui Micula, se deplasează pe teren pentru a aşeza pe numitul episcop în posesiunea unor proprietăţi „juxta sententiam ejusdem Rorandi vayvode"[28].

Din acest document reiese deci limpede că la 1288 era în fiinţă un „regnum Transilvanum" deosebit de regnum Hungariae. În fruntea lui era Roland Borş „vayvoda Transilvanus et comes de Zonuk" cu puteri de adevărat suveran. Vicevoivodul Ladislau avea atribuţiunile pe cari în Ungaria le îndeplinea palatinul, anume era locţiitorul voevodului ca şef al puterii judecătoreşti, fiind ajutat în exercitarea atribuţiilor de trei comiţi ca „judices per regnum Transilvanum constituti".

Voevodul, sau în locul lui vicevoevodul, întrunea şi prezida o „Congregatio generalis nobilium regni Transilvani", deci o dietă a ţării; prima cunoscută în Transilvania.

Se ştie că voevozii Transilvaniei în toate timpurile au îndeplinit atribuţiuni judecătoreşti şi la fel au exercitat această sarcină şi vicevoevozii. Dar nici unul n'a ajuns să poată realiza un regnum Transilvanum cu dietă proprie deosebită de cea a Regatului ungar, aşa cum a reuşit să realizeze voevodul Roland Borş.

Acest regnum transilvan nu se poate compara cu cel stăpînit de Ştefan V cînd era rex primogenitus ilus-tris regis Hunsariae et dux Transilvanus. Regnum Transilvanum a lui Ştefan s'a constituit la început prin recunoaşterea fiinţei politice deosebite a Transilvaniei, peste voevodatul căreia a suprapus instituţia superi-oară a ducatului, ca singură compatibilă unui fiu de rege[29], pentru ca în această ultimă calitate Ştefan să-şi extindă puterea şi asupra părţilor exterioare ale Transilvaniei aparţinătoare regatului ungar pînă la Dunăre[30]. Dacă, cu toată această depăşire a graniţelor transilvane, în documente Ştefan stăruie să vorbească de regnum transilvanum sau ducatum transilvanum, o face fiindcă acesta era temeiul stăpînirii lui în lupta pentru cuce-rirea Coroanei ungare. Recunoaştera fiinţei Transilvaniei ca individualitate

---

„rex primogenitus illustris regis Hungariae et dux Transilvanus" (Zimmermann. Werner, op. c. pag. 86), apoi de acelaşi Ştefan V ca rege, precum şi de actualul rege Ladislau Cumanul, se grăbesc a cere confirmarea acestor privilegii şi de la noul voevod Roland Borg (Zimmermann-Werner, o. c. pag. 147) cum o ceruseră şi de la înaintaşul acestuia (Zimmermau-Werner, op. c. pag. 146) mărturie vădită că aceşti oaspeţi ştiau că cei doi voevozi puteau uesocoti obligativitatea decretelor regale pe teritoriul Transilva-niei. În actul de confirmare dat de Roland Borş se cuprinde formula necunoscută la voevozii înaintaşi şi obicinuită numai în decrete regale: „quod comes de Zonuk qui pro tempore per nos fuerit constitus" arătînd că noul voevod transilvan nu se mulţumea ca în calitate de comite titular al Solnocului să numească un vice comite ci substituindu-se atribuţiilor regale numia pe comiţii de Solnoc.

[28] Teutsch-Firhaber, op. c. pag. 144–145.

[29] Timon Ákos, Magyar alkotmány és jogtörténet (Istoria constituţională şi juridică maghiară). Budapest, 1906, p. 116–117.

[30] Împărţirea aceasta în două a regatului ungar o va menţine din punct de vedere legislativ Ştefan V şi după ce va ajunge rege; la 1271 el ţine o „Conventia et congregatio omnium nobilium existentium a parte Danubii versus orientem... pro statu Regni nostri reformando et justitiam cuique reddendo" (Cf. M. G. Kovachich, Supplementum ad Vestigia Comitiorum apud Hungaros. Budae, 1798, p. 31).

politică deosebită este însă numai provizorie.

Ştefan nu face nimic pentru afirmarea suveranităţii transilvane; din vremea lui nu cunoaştem nici o dietă transilvană, iar curtea şi-o organizează nu în calitate de dux Transilvanus, ci ca rex junior Hungariae. Odată ajuns rege, Ştefan V nu vrea să ştie de existenţa unui regnum Transilvanum şi nici să menţină titlul de dux Transilvanus, ci voevodului transilvan îi lasă doar rolul de a administra această provincie în numele regelui. Faţă de acest caracter al stăpînirei lui Ştefan, regnum Transilvanum al voevodului Roland Borş este un stat autonom cu rădăcini în instituţia voevodatului transilvan ca o expresie a tendinţelor acesteia spre suvera-ni-tate deplină.

Această tendinţă a voevodului Roland Borş era firesc să fie sprijinită de nobilime care participa la Con-gregatio generalis nobilium regni Transilvaniae şi anume în primul rînd de proprietarii unguri, poate şi de unii Secui, dar fără îndoială şi de acei „Saxones praedia tenentes ac more nobilium se gerentes", pe cari îi vom întîlni în documentele de mai tîrziu.

Situaţie mai nelămurită faţă de regnum transilvanum a lui Ronald Borş o aveau însă Secuii şi mai cu seamă Saşii. Privilegiile colective obţinute prin diploma andreană din 1224 – în temeiul cărora erau scoşi de sub autoritatea voevodală şi puşi în directă subordonare faţă de rege – nu le puteau apăra faţă de tendinţa spre depline puteri suverane a lui Roland Borş, decît cu ajutorul regelui. Ladislau Cumanul însă era cu auto-ritatea total compromisă şi atît Saşii cît şi Secuii erau îndemnaţi de factorii politici şi bisericeşti din Ungaria fie să dea sprijin voevodului Roland, fie cu forţele proprii să activeze împotriva regelui.[31]

În asemenea împrejurări, se pare că Saşii căutau să-şi făurească o autonomie naţională, fără un control direct al regelui. Din acest motiv între anii 1280–1290 nu mai găsim amintit nici un comes Cibiniensis, care obicinuit era numit de rege, ceea ce constituie un indiciu că voiau să obţină dreptul de a-şi alege singuri comitele. Care era atitudinea lui Roland Borş faţă de o asemenea autonomie naţională săsească, nu o putem şti; credem însă că veleităţile de suveranitate deplină a voevodului n'ar fi putut admite asemenea autonomii. Fapt este că nici dela Ladislau Cumanul şi nici dela voevodul Roland Borş, Saşii n'au obţinut nici un act prin care să li se recunoască privilegiile din 1224. Voevodul le nesocotea

* *

Pentru regnum transilvanum a lui Roland Borş cel dintîiu moment critic s'a produs în iarna anului 1288–1289 şi în lunile August–Septemvrie ale anului 1289, cînd regele se afla în Transilvania. Intîiu venise gonit de armata întregului regat, aflînd ocrotire în Ţara Bîrsei la comitele Braşovului[32], instituit – se pare – de el aici ca un punct de razim al puterii regale faţă de pornirile ostile ale Saşilor şi Secuilor. De aici caută să se împace cu episcopia de Alba Iulia[33], al cărei sprijin era preţios. Scăpat de strîmtorare, în Maiu 1289 regele se reîntoarce la Buda unde se împacă din nou cu clerul ungar, dar cu toată iertarea obţinută, el nu fu lăsat să îndepărteze dela guvern partida Köszegi–Borş, Revenirea lui în Transilvania în August 1289 pare a fi avut scopul de a zdruncina situaţia lui Roland Borş, un stîlp al guvernării acestui partid. De această prezenţă a regelui au căutat să profite în primul rînd Capitlul de Alba Iulia[34] apoi Saşi din Cricău[35] şi Secuii de pe Arieş[36]. Reconfirmările de privilegii făcute cu acest prilej opresc pe voevod să mai calce privilegiile Capitlului de Alba Iulia. Verificarea acestor drepturi Ladislau Cumanul a făcut-o

[31] La 1282 un document regal vorbeşte despre „Saxones Transilvanos qui contra nostram procedere nitebantur majestatem" (Wenzel G. Cod. Arpad. IX, p. 330), iar la 1285 Secuii ajută pe Roland Borş să alunge pe Tătarii aliaţi ai regelui din Transilvania. Mai tîrziu, la 1288, cînd Ladislau Cumanul trimise din nou după ajutorul Tătarilor, arhiepiscopului Ladomir se adresează „universis nobilibus Ungarorum, Saxonibus, Siculis et Volachis de Ciliniensi et Burcia comitatibus Transilvanis" să împiedece pe rege să intre în legătură cu Tătarii (Karácsonyi I., în Századok, an 1910, p. 8 şi urm).

[32] E. Lukinich, o. c. pag. 41.

[33] Zimmerman-Werner, op. c. I, pag. 159.

[34] Zimmermann-Wiener, o. c. pag. 161 şi 163. Teutsch-Firnhaber, o. c. pag. 153.

[35] Zimmermann-Werner, o. c. pag. 162.

[36] Teutsch-Firnhaber, o. c. pag. 147.

prin mărturia a „universos viros religiosos, nobiles Ungaros, Saxones et Siculos partis Transilvaniae”[37]. Documentul nu precizează că toţi aceştia ar fi fost întruniţi într’o Congregatio Generalis; este însă neîndoielnică prezenţa lor la solemni-tatea închinării pe care regele o făcu în catedrala episcopală din capitala Transilvaniei. Prin acest act de devoţiune regele a căutat să-şi recîştige încrederea actorilor politici şi bisericeşti din Transilvania, în dauna autorităţii voevodale a lui Roland Borş.

Cu toată dorinţa lui Ladislau Cumanul de a îngrădi puterea voevodală, autoritatea lui Roland Borş a rămas neatinsă; el era stăpînul necontestat al acestei provincii. Din acest motiv peste un an, la 10 August 1290, cînd Papa solicita din nou sprijinul Transilvaniei împotriva lui Ladislau Cumanul recăzut în cunos-cuta-i rătăcire, nu se mai adresează nobililor unguri, Saşilor, Secuilor şi Românilor, cum a făcut-o la 1288 arhiepiscopul Ladomir, ci „nobili viro Rolando Voivode Ultrasilvano, ejusque fratribus”[38], cu unui potentat de neînvins.

Mai grea situaţie pentru regnum Transilvanum a lui Roland Borş s’a ivit însă odată cu moartea lui Ladislau Cumanul şi urcarea pe tronul Ungariei a lui Andrei III.

Sătui de anarhie, clerul şi nobilimea regatului s’au strîns în jurul tînărului rege, care după ce fu încoronat la 13 Iulie 1290, în Septemvrie al aceluiaşi an întruni dieta ţării la Buda, luînd toate măsurile pentru refacerea prestigiului Coroanei, recuperarea posesiunilor regale înstrăinate în timpul lui Ladislau Cumanul şi reorga-nizarea stării clerului şi nobilirei, cari primimiră drepturi sporite[39].

În Ianuarie 1291 Andrei III vine în Transilvania şi la 22 Februarie 1291 dă diploma prin care extinde hotărîrile dietei din Buda şi asupra acestei provincii[40]. Din acest important document semnalăm unele puncte cari au o legătură directa cu regnum Transilvanum a lui Roland Borş. Anume se precizează că în cazul cînd ţara va fi atacată de duşman, nobilimea regatului şi Saşii din Transilvania cari deţin predii cu drept nobi-litar[41], sînt datori să meargă în ajutorul oastei regale, Apoi se subliniază că voevodul Transilvaniei nu are dreptul de a face popas (descensus) la nobilii din această provincie şi nici la Saşii din categoria menţionată, precum nici banul Slavoniei nu poate face popas la nobilimea din părţile Dravei. De asemenea se prevede ca atunci, cînd palatinul pleacă în cuprinsul regatului să ţină judecată, trebuie să fie asistat în fiecare pro-vincie de patru judecători aleşi şi de comitele parohial. Dacă palatinul ar da o sentinţă nedreaptă, cei patru judecători în frunte cu comitele parohial se vor opune şi vor refera regelui. Despre voevod, ca reprezentat al puterii regale şi deci avînd cel puţin atribuţiile judecătoreşti ale palatinului în Transilvania, nu se face nici o amintire. Dimpotrivă prin diploma din 22 Februarie 1291 nobilimea din Transilvania şi Saşii deţinători de predii cu drept nobilitar au fost scoşi prin dispoziţiile amintite de sub orice jurisdicţie şi autoritate a voevo-dului transilvan.

Mai erau însă în această provincie colectivităţile etnice–politice ale Saşilor şi Secuilor, precum şi Românii, despre cari diploma din 22 Februarie 1291 nu aminteşte, nici cel puţin ca avînd obligaţia de a veni în sprijinul oastei regatului, aşa cum au făcut-o în trecut. Drepturile şi datoriile acestora faţă de Coroană au fost stabilite într’o dietă specială (congregatio) la 11 Martie 1291, pe care Andrei III o ţinu „universis nobi-libus, Saxonis, Siculis et Olachis în partibus Transilvanis apud Albam Tulae pro reformatione status eorun-dem”[42]. Cu acest prilej regele reuşi să aducă pe Saşi şi Secui la necondiţionată supunere faţă de Coroană, acordîndu-le drepturi politice-naţionale colective[43]. Astfel dela 1291 începînd

[37] Zimmermann-Werner, o. c. pag. 161.

[38] Wenzel G. Cod. Arpad. IV, p. 368.

[39] „Conscriptis libertatibus nobilium regni Hungariae antiquis, insertis etiam quibusdam articulis de nova concesis” (Zimmermann- Werner, o. c. I. pag. 190).

[40] Zimmermann-Werner, o. c. I, pag. 173 şi urm. Greşit s’a susţinut că regele ar fi întrunit la 12 Februarie 1291 o dietă la Alba-lulia. (Cfr. A. Decei, în Revue de Transylvanie, Tome VI, p. 217 precum şi autorii Kerészi, Vass, Trausch, citaţi de autor). „Alba“ din document nu e Alba Iulia, ei Székesfehérvár-ul din Ungaria, locul de încoronare unde s’a stabilit, într’o dietă, punctele cuprinse în document.

[41] „Saxones Transilvani praedia tenentes et more nobilium se gerentes”.

[42] Zimmermann-Werner, o. c., I, pag. 177.

[43] Rostul prezenţei Românilor la această dietă îl vom lămuri într’un alt studiu cu titlul: „Dieta transilvană din 1291 şi descălecatul Ţării Româneşti”.

apar din nou comiţii Sibiului şi ai Secuilor numiţi de rege, iar la dietele regatului ţinute în Iulie 1292 la Buda[44] şi August 1298 la Pesta[45], participă reprezentanţii tuturor Saşilor şi Secuilor, alături de clerul, nobilimea şi de reprezentanţii Cumanilor din regatul ungar, Reintegrarea Saşilor şi Secuilor din Transilvania în corpuzile politice ale regatului ungar şi scoaterea nobilimei transilvane şi a Saşilor nobili din această provincie de sub orice jurisdicţie şi autoritate a voevodatului, însemna desfiinţarea lui regnum Transilvanum a lui Roland Borş.

Temîndu-se de reacţiunea acestuia, regele îi oferi drept recompensă funcţiunea de palatin asupra între-gului teritoriu stăpînit de Ştefan V ca rex junior, dela Dunăre pînă la Carpaţi şi astfel în dieia ungară din lulie 1292 Roland Borş apare ca „palatinus Ultradanubialis", în timp ce reprezentant politic al Transilvaniei era fostul vicevoevod, acum „Ladislaus vayvoda Transilvanus"[46]. În Octomvrie 1293 însă Roland Borş se afla din nou în Transilvania, dar nu în calitate de, palatinus Ultradanubialis" ci cu vechia-i demnitate de „vayvoda Transilvanus et comes de Zonuk", impunîndu-şi autoritatea-i temută, Oaspeţii din Dej se şi grăbesc să solicite lui Roland Borş întărirea dreptului obţinut dela regii Ladislau Cumanul şi Andrei III de a ţine tîrg liber scutiţi de orice jurisdicţie a slujbaşilor voevodali, iar Roland le confirmă acest privilegiu, dar în termeni de adevărat autocrat „hanc graţiam duximus conferendam benivole et favore" etc[47].

Scopul revenirii lui Roland Borş în fruntea voevodatului a fost fără îndoială reorganizarea lui regnum Transilvanum care şi după măsurile luate de Andrei III continua să existe ca o realitate politică înrădăcinată în conştiinţa publică[48].

Pe temeiul acestui regnum autoritarul voevod transilvan înţelegea să susţină lupta deslănţută de nume-roşii magnaţi din regat împotriva acţiunii de revizuire a averilor ordonată de rege. În adevăr controlul sever asupra felului cum s'au achiziţionat proprietăţile deţinute de nobilime, insistenţa pusă de reprezentanţii coroanei pentru recuperarea drepturilor, proprietăţilor şi veniturilor regale înstreinate prin abuz, precum şi hotărîrea dietei de a dărîma toate cetăţile nobililor devenite cuiburi de atacuri banditeşti şi de rezistenţă împotriva puterii regale, a stîrnit o generală nemulţumire în lumea acestor potentaţi. Mai cu seamă acei magnaţi oligarhi, cari au ajuns să stăpînească judeţe întregi, nu înţelegeau să renunţe la atotputernicia lor şi revoltîndu-se împotriva dispoziţiilor regale, continuau să deslănţue pretutindeni actele lor de violenţă, ata-cînd în deosebi proprietăţile episcopilor şi ale mînăstirilor.

Seria acestor revolie a deschis-o voevodul transilvan Roland Borş, care împreună cu fraţii săi stăpîneau o imensă avere strînsă pe cale legală şi ilegală în judeţele Bihor, Solnoc şi Dobîca, precum şi numeroase cetăţi clădite de ei sau uzurpate dela alţii. Voevodul atacă posesiunile episccpiei de Oradea. Constrînge pe magistrul Iacob, fratele episcopului, să se retragă cu oastea în cetatea Feneş, dar află între timp că regle însuşi plecă cu armata împotriva lui, semn că Andrei III considera ca cea mai periculoasă şi plină de urmări politice revolta fraţilor Borş.

Roland se grăbi atunci să acorde magistrului Iacob la 23 Mai 1294 un armistiţiu de 15 zile, în care timp acesta putea să se retragă cu oastea la Oradea, făgăduindu-i că îi va apăra retragerea „atît de Unguri, cît şi de Românii, fie de-ai noştri, fie de-ai episcopiei, aflători în interiorul sau în afara hotarelor Şoimuşului, cari în timpul acestor conflicte s'au sustras sau nu de sub autoritatea episcopiei[49]. Curînd însă

[44] Zimmermann-Werner, op. c. pag. 192–193.
[45] Zimmermann-Werner, op. c. I. pag. 211.
[46] Zimmermann-Werner, op. c. I. pag. 192.
[47] Zimmermann-Werner, op. c. I. pag. 194.
[48] Însuşi Andrei III în diploma din 22 II 1291 vorbeşte de „nobiles regni noştri et predieti Saxones regni Transilvaniae" (Zimmermann-Werner, op. c. pag. 174 rîndul 17–18); la 8 Mai 1291, deci după măsurile cunoscute ale regelui pentru desfiinţarea acestui regnum sînt pomeniţi „comites per regnum Transilvanum judices" (Teutseh-Firnhaber, op. c. pag. 169), iar la 24 Iunie 1291 arhiepiscopul de Calocea, cancelarul regelui, se adresează „sacerdobitus universis in ducatu Transilvano constitutis" (Teutsch-Firnhaber, op. c. pag. 171) evidentă mărturie a fiinţei politice a Transilvaniei distinctă de cea a regatului ungar.
[49] Wentzel G., Cod. Arpad. X, Budapest, 1873, p. 153.

regele apăru în fruntea oastei, ocupă cetăţile lui Roland Borş, care se retrase în cetatea Adorian, dar şi aceasta căzu la 6–7 Septemvrie 1294 în mîna regelui. Andrei III destitui pe Roland din voevodatul Transilvaniei, acordîndu-i în schimb alte demnităţi pentru a împăca pe acest temut oligarh şi a-l avea de sprijin într'o vreme cînd revoltele cuprinseră întregul regat.

4. Voevodatul lui Ladislau Borş.

1324–1315.

În locul lui Roland, în fruntea voevodatului transilvan, dela 1294 începînd se afla fostul vicevoevod, Ladislau, din familia Borş, care a ridicat puterea voevodală la un prestigiu neatins pînă atunci, făurind din resnum Transilvanum o putere ce depăşia pe cea a regatului ungar.

Ascensiunea politică şi activitatea noului voevod este cunoscută istoriografiei române[50]. Din ea se desprinde personalitatea dominantă a lui Ladislau Borş, care înfruntînd voinţa Papei şi a tuturor factorilor politici din regatul ungar, s'a impus ca „arbitru al situaţiei politice din acest regat". De fapt Ladislau stăpînea regnum Transilvanum cu puterea unui suveran deplin. Tot ce se afla pe teritoriul Transilvaniei, cetăţi, oraşe, domenii regale, saline etc., erau în stăpînirea lui, şi voinţa-i autoritară căuta să şi-o impună şi la conducerea bisericii catolice şi în autonomia corpurilor privilegiate cari stăteau în directă dependenţă faţă de rege, cum erau Saşii. Astfel după moartea episcopului Petru din Alba Iulia întîmplată la 21 Noemvrie 1307, Ladislau ocupă toate moşiile şi bunurile episcopiei. Spre marea indignare a clerului aşază în palat oameni de-ai lui şi impune candidatura fiului său la scunul episcopesc vacant[51]. Ca stăpîn al Episcopiei, apără „tamquam caput membra sua" interesele ei în procesul cu Saşii[52], acestea fiind şi interesele fiului său candidat la vlădicie. Cum însă această candidatură întîmpina rezistenţa înverşunată a clerului, arestează pe canonici, pe cari îi eliberează numai pentru ca strîngîndu-i în sinod la 7 Ianuarie 1308, să-i silească a primi şi semna actul de alegere şi numire a fiului său ca episcop, act cetit de însuşi voevodul Lodislau în sedintá[53]. Stăpîn, acum, şi pe biserică; Ladislau Borş avea putere nelimitată în voevodatul său. Ţine diete („congregatio generalis... cum nobilibus regni ad nos pertinentibus"[54] şi are o adevărată curte de suveran[55] în cetatea sa dela Deva.

Prestigiul unic şi putera politică a voevodului Ladislau ies însă în evidenţă din atitudinea lui faţă de luptele cari s'au dat după moartea lui Andrei III (14 Ianuarie 1301), pentru succesiunea la tronul Ungariei. Se ştie anume că Venceslav (1301–1305) renunţînd la tronul Ungariei, a cedat drepturile lui în favoarea lui Otto de Bavaria (1305–1307) care, după ce fu ales şi încoronat rege, îşi văzu stăpînirea zădărnicită de sen-tinţa Papei, potrivit căreia coroana fu atribuită candidatului Carol de Anjou, oprind pe Otto să poarte titlul de rege şi dezlegînd pe supuşii lui de jurămîntul de credinţă făcut. În această situaţie critică Otto vine în Transilvania, la Bistriţa. Scopul călătoriei era cererea în căsătorie a ficei voevodului Ladislau, cu sprijinul căruia Otto era sigur că îşi va putea păstra tronul Ungariei, cu toate ameninţările Papei. Fără a ţine seama de oferta lui Otto, Ladislau refuză mîna ficei sale, arestă pe regele peţitor şi luă la sine coroana Ungariei. Prin aceasta voevodul transilvan îndepărtă un puternic rival în persoana lui Otto din calea lui Carol de Anjou, dar sechestrarea coroanei, arată limpede că nu sprijinirea candidatului pontifical a fost planul urmărit de Ladislau Borş. Căsătorindu-şi la 1308 fica cu Ştefan Uroş al Serbiei, voevodul transilvan preconiza o alianţă îndreptată împotriva lui Carol Robert şi a planurilor pontificale privitoare la regatul

[50] Por Antal, László erdely vajda 1291–1315 (Ladislau voevodul transilvan 1291–1315) în rev. Erdély Muzeum, 1891.; I Lupaş. Un voevod al Transilvaniei în luptă cu regatul ungar. Voevodul Ladislau (1291–1315) în vol. Omagial Fraţilor Alexandru şi Ioan Lapedatu. Bucureşti, 1936 şi în I. Lupaş, Studii, Conferinţe şi Comunicări istorice, vol. II, Cluj, 1940. pag. 32 şi urm.

[51] Temesváry I., Erdély középkori püspökei (Episcopii Transilvaniei din Evul Mediu), Cluj, 1922, p. 112.

[52] Zimmermann-Werner, o. c., I, pag. 249, 278.

[53] Temesváry I., o. c., pag. 113.

[54] Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy. Tom. I, Pest. 1871, p 118.

[55] Cfr. „Nos comes Iohannes, Judex Curiae Ladislai Wayvode Transilvani" şi „magister Petrus, dapiferus domini Wayvode" (Cod. Zichy, I, p.122).

ungar.

Papa interveni, grăbindu-se să trimită pe cardinalul Gentile în Ungaria pentru a consolida siluaţia lui Carol Robert. La 27 Noemvrie 1308 acesta a şi fost ales rege, dar încoronarea nu s'a putut face din pricină că Ladislau Borş refuza să restitue coroana sechestrată dela Otto. Gentile trimite delegaţi la voevodul transilvan, dar nici rugăminţile, nici ameninţările acestora nu-l putură îndupleca. În consecinţă Carol Robert fu încoronat cu o coroană nouă, sfinţită, dar actul a fost socotit ca nevalabil dacă n'a fost săvîrşit cu coroana regelui Ştefan I. Rezistenţa voevodului transilvan trebuia deci înfrîntă cu ajutorul factorilor politici ostili voevodului. Delegaţii cardinalului porniră să împace pe Saşi[56] cu Episcopia din Alba Iulia[57] şi au ajuns să netezească terenul în acest scop. Ladislau, la rîndul sau, convins că nu va putea obţine confirmarea ponti-ficală pentru fiul său în scaunul vlădicesc, renunţă la alegerea silnică făcută şi dădu libertate pentru o nouă alegere, cu condiţia să fie ales un prieten al lui, altcum nu va restitui moşiile episcopale[58]. Capitlul a ales pe candidatul indicat de voevod, pe Benedict (1309–1319).

Noul episcop, din ordinul cardinalului făcu mari stăruinţe pe lîngă voevod să restitue coroana sechestra-tă, dar Ladislau Borş refuză orice compromis în această privinţă. Faţă de intransingenţa voevodului, cardi-nalul recurse la ultima armă: excomunicarea.

La 25 Decemvrie 1309 actul de excomunicare fu semnat la Bratislava. Cardinalul arată că misiunea lui este de a păstra şi întări curăţenia credinţei catolice, ferindu-o de amestecul cu alte credinţe mai cu seamă în regiunile la cari se referă delegaţia sa pontificală. A aflat însă că între voevodul transilvan şi regele Ştefan al Serbiei s'a încheiat contract pentru căsătoria ficei voevodului, născută din părinţii catolici, cu fiul regelui amintit, care este rătăcit dela dreapta credinţă. Deşi cardinalul i-a trimis repetite scrisori şi emisari, prin care l-a rugat să renunţe la această căsătorie, Ladislau „cu încăpăţinare a refuzat să-l asculte şi cu o dispreţuitoare şi trufaşe nesupunere i-a întors spatele" încheind acea căsătorie şi refuzînd să restitue în termenul prescris bunurile regale pe cari hoţeşte le deţine. Aceste fapte – spune cardinalul – trebuesc pedepsite pentru că altcum „infama impunitate" a voevodului ar îndemna la nesupunere şi pe alţi nobili din regat şi ar răspîndi la viitoarele generaţii asemenea porniri spre îngîmfată îndrăsneală.

Din motivele de mai sus deci cardinalul pronunţă excomunicare asupra voevodului Ladislau şi asupra vasalilor, comiţilor, castelanilor, juzilor şi iobagilor, cari îl vor mai susţine, lipsindu-i de înmormîntare bise-ricească! Din pricina căsătoriei amintite, împotriva lui Ladislau se va proceda ca împotriva unui sprijinitor al ereticilor şi duşman al credinţei şi întreg teritoriul supus lui, ca şi cel al aderenţilor, sprijinitorilor şi a celor ce i se vor supune sau îi vor da ajutor, sfat sau înlesnire „atît dincolo cît şi dincoace de pădure", va fi supus interdicţiei bisericeşti. De asemenea, de oarece cardinalul adese ori l-a avertizat pe voevod să restitue coroana regatului ungar – ceea ce Ladislau pînă acum a refuzat sa facă – îi pune în vedere să o predea pînă la data de 2 Februarie 1310, altfel va suporta pedepsele prevăzute de legile ţării.

Cardinalul ordonă clerului de toate categoriile să citească actul de excomunicare în biserici în sunet de clopote şi cu candelele aprinse, pînă ce voevodul şi supuşii lui nu se vor întoarce la datorită supunere. Totodată pune în vedere voevodului Ladislau că, dacă se va supune Bisericei şi va da satisfacţie pentru tot ce a făcut, va fi iertat nu numai de pedepsele arătate, ci va fi şi răsplătit cu favoruri din partea

[56] Saşii nemulţumiţi de perspectiva pierderii procesului lor cu episcopia, la conducerea căreia se afla fiul voevodului şi pierzîndu-şi prin arestarea lui Otto sprijinul nădăjduit, în Februarie 1308 atacară Capitlul din Alba-Iulia devastînd şi terorizînd pe preoţi (Zimmermann-Werner, o. c. I, pag. 256, 288, 291), după ce mai nainte distruseră castelele nobililor sprijinitori ai voevodului aflători în regiunile lor. (Zimmermann-Werner, op. c. pag. 277).

[57] Cu acest prilej Saşii acuzară pe voevod că prin teroare i-au împiedecat să-şi revendice drepturile lor faţă de Episcopie şi să ia contact cu delegaţii cardinalului (Zimmermann-Werner, op. c. pag. 249, 278), iar la rîndul lor Saşii au fost acuzaţi – în afară de violenţa săvîrşită împotriva Capitlului de Alba-Iulia şi de faptul că au jurat credinţă lui Otto, – că au participat la oastea acestuia strînsă la Buda şi apoi la Seghedin, că au trimis dela Sibiu delegaţi la Otto, cînd se afla la Rodna şi la Bistriţa, declarînd că sînt gata să-l sprijine ca rege al Ungariei, chemîndu-l să vină în această calitate la ei, nesocotind textul excomunicării pontificale rostită împotriva acestuia, (Zimmermann-Werner, o. c. I, p. 273274). Rezultatul cercetării fu trimis apoi Cardinalului Gentile.

[58] Temesváry I., o. c., pag. 116.

cardinatului[59].

Actul de excomunicare a produs efectul dorit. Deşi mai erau preoţi în Transilvania cari nu voiau să respecte excomunicarea[60], Ladislau Borş, cunoscînd din cazurile lui Venceslav şi Otto consecinţele unei atari anateme, a cedat şi în ziua de 8 Aprilie 1310 a semnat la Seghedin actul prin care declară că „ab hora el die antea, dominum Karolum Dei gratia regem Hungariae recognoscimus et recipimus în dominum nostrum naturalem et legitimum”... Va restitui deci regelui coroana pînă la 1 lulie 1310, precum şi minele de argint din Rodna, apoi comitatele Bistriţa, Sibiu şi cel al Secuilor precum şi oraşele Dej, Cluj şi Szek cu oficiile camerale. Restituirea Coroanei o va face însă cu condiţia ca în acea zi, cererile pe care le va înainta să fie respectate şi bogat răsplătite, aşa cum se cuvine din partea majestăţii regale[61].

Ce anume pretenţiuni va fi ridicat voevodul Ladislau, nu se poate preciza, E sigur însă că ele n’au fost satisfăcute de rege. Dovada o avem atît în atitudinea voevodului faţă de Carol Robert, cît şi a regelui faţă de Ladislau Borş. Anume, cu toate că semnase actul din 8 Aprilie 1310, voevodul transilvan lipsea din oastea pe care regele o pregătea în 1311 împotriva lui Matei Csák, deşi în ea se aflau toţi demnitarii regatului[62] Regele, la rîndul său, căuta să-şi asigure credincioşi în interiorul Transilvaniei împotriva voevodului transilvan. Într’un document de mai tîrziu, Carol Robert mărturiseşte că, fiind constrîns de turburările din regat, sa văzut nevoit să dea ascultare cererilor făcute de unii ardeleni, scoţîndu-i de sub jurisdicţia voevodului[63], fapt care – după cum însuşi regele recunoaşte – constituia o micşorare a autorităţii voevodale. Motivarea regelui că a acordat asemenea scutiri numai constrîns de mişcările din regat, este menită doar să justifice revenirea asupra acestor măsuri, mai tîrziu. De fapt Carol Robert după 8 Aprilie 1310 a urmărit statornic reducerea autorităţii voevodale şi prin aceasta nimicirea puterii pe care o exercitase Ladislau Borş. În răstimpul dela 1310, pînă la 1315 cînd Ladislau fusese destituit din voevodat, nu mai avem nici o urmă de activitatea lui de voevod; nici o dietă ţinută, nici un act dat de el, toate actele fiind date fie de rege fie de Capitlul de Alba-Iulia. Toate acestea constituesc dovada că prin actul din 8 Aprilie 1310, Ladislau Borş a semnat desfiinţarea puterii lui voevodale neţărmurite în regnum transilvanurn.

Voevodul transilvan, firește nu se împăca cu situaţia dată. Şi cînd regele voi să aşeze garnizoane proprii în cetăţile transilvane, Ladislau s’a împotrivit, fapt care i-a dat prilej regelui să-l destitue în 1315 din voevodat[64]. Carol Robert se grăbi acum să desfiinţeze măsurile luate de Ladislau Borş prin abuz de putere, sau prin nesocotirea privilegiilor regale preexistente, astfel restitue Abaţiei din Egreş unele sate cari „odi-nioară au fost ocupate de voevodul Ladislau“[65], apoi dă dreptul Saşilor din Mediaş, Şeica şi Biertan să se reunească cu cei din Sibiu, de oarece „prin volnicia lui Ladislau, fostul voevod Transilvania, au fost separaţi de comunitatea Saşilor din Sibiu şi ocupaţi, şi cari de fiul său, tot cu numele Ladislau, voevodul transilvan, potrivnic libertăţii lor, au fost pînă acum stăpîniţi[66]. De asemenea, noul voevod, Nicola Pok, opreşte pe iobagii celor doi foşti voevozi Ladislau dela folosinţa moşiilor Babus şi Beud, cari sînt ale comitelui Iacob fiul lui Apa, iar regele restitue magistrului Doja moşia Pănad din judeţul Bihor care „de Ladislau fostul voevod silnic fusese ocupată”[67].

Revolta împotriva regelui era acum unicul gînd al lui Ladislau Borş. El se afla în strînse legături cu fostul palatin Iacob Kopasz din familia Borş, destituit şi el din aceleaşi motive din demnitatea ce o ocupa, stăpînul unui întreg ţinut compus din judeţele Bihor, Sabolci, Sătmar, Crasna şi Solnocul Interior, avînd la

[59] Hurmuzaki, Documente privitoare la istoria Românilor. Vol I, p. 568–571. Cfr. şi I. Lupaş, o. c., în Studii, Conferinţe şi Comunicări istorice, II, p. 37.
[60] Temesváry I, o. c., pag. 130.
[61] Zimmermann-Werner, o. c., I, pag. 295, 296.
[62] Homan-Szekfü, Magyar történet (Istorie maghiară), vol. II, p. 262.
[63] Nagy I., Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Tom, II, Budapest, 1881, p. 118.
[64] Homan-Szekfü, o. c, II, pag. 263–264.
[65] Zimmermann-Werner, o. c., I, pag. 301.
[66] Zimmermann-Werner, o. c., I, pag. 315, 316.
[67] Nagy I., Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Tom, II, Budapest, 1881, p. 380.

Nord-Est graniţă Someşul, la Nord-Vest Tisa, la Sud Bereteul, iar la Răsărit întinzîndu-se pînă la Baia Mare şi Almaş. Acesta organiza revolta intrînd în legătură cu puternicele familii Köszegi şi Gutkeled, cu Matei Csák, precum şi cu Moiş, fiul lui Moiş din Transilvania. În cazul cînd revolta va da rezultatele dorite, ei aveau candidat la tronul Ungariei pe Andrei, principele de Halici. În acelaşi scop şi-au asigurat sprijinul regelui sîrb Ştefan Uros II şi, – se pare – aşteptau ajutor şi dela Basarab, domnul Ţării Româneşti.

Răscoala începu în primăvara anului 1317, Regele căută să-şi asigure aliaţi în regiunile unde stăpînirea lui era mai periclitată. Şi precum în lupta împotriva lui Matei Csák avusese cel mai statornic ajutor dela Saşii din Zips, la fel caută să-şi consolideze situaţia în Sudul Transilvaniei, acordînd la 25 Mai 1317 Saşilor, ceea ce timp de opt decenii n'au reuşit să obţină dela regii Ungariei, anume confirmarea drepturilor cuprinse în diploma andreeană din 1224[68].

Sigur de Saşi, Carol Robert trimite pe credinciosul său Doja, împotriva lui Iacob Kopasz, care încă în acelaşi an, 1317, fu înfrînt la Debreţin. Palatinul se refugie în cetatea Solyomkö unde fu asediat; Moiş îi vine în ajutor din Transilvania dar fără rezultat şi în cele din urmă Kopasz fu prins şi ucis[69]. Anul următor acelaşi Doja zdrobeşte răscoala lui Moiş, fiul lui Mois din Transilvania.

Regele răsplăteşte acum pe cei ce l-au servit cu credinţă, între alţii pe Dionisie Elefant, care şi-a lăsat familia în captivitatea lui Matei Csák pentru a-l servi pe rege, a ajuns în prinsoare, de unde scăpînd a cucerit cetatea Valcău a lui Ştefan şi cetatea Dergench a lui Bekch predîndu-le regelui. Acelaşi Dionisie a mai înfrînt pe alţi rebeli şi a cucerit din mîna lui Iacob Kopasz cetatea Adrian, proprietatea familiară în care la 1294 se refugiase şi Roland Borş. Pentru toate aceste merite Dionisie primeşte moşiile unor rebeli cari au luptat alături de Moiş, fiul lui Moiş, moşii pe cari le deţineau prin abuz încă din vremea voevodului Ladislau[70]. De asemenea regele dă magistrului Toma, comite de Sirmiu, Bács şi Arad, drept recompensă pentru meritele cîştigate în luptă contra lui Matei Csák, 22 de moşii în Transilvania, foste ale lui Andrei fiul lui Ipoci şi sechestrate din cauză că s-a alăturat acţiunii lui „Ladislau, fost voavod, principal rival şi necredincios împotriva majestăţii noastre regale"[71]. Doja de Debreţin, voevod al Transilvaniei şi comite de Solnoc, pentru luptele victorioase purtate împotriva lui Kopasz şi Moiş, primeşte cetatea Uioara dimpreună cu 13 sate aparţinătoare, care fusese sechestrată dela fraţii Ioan, Nicolae şi Iacob, vinovaţi de rebeliune[72]. Autoritatea lui fusese apoi extinsă şi asupra celor cinci comitate stăpînite odinioară de palatinul Iacob Kopasz[73].

Răsculaţii, înfrînţi, nu se mai pot menţine în Transilvania de cît în cetăţile Ciceu şi Deva, iar în Bihor în cetatea Leta. În primăvara anului 1321 voevodul Doja pregătea, din ordinul regelui, campania împotriva lor[74]. Castelanul Ciceului trecuse de partea regelui, fiind iertat şi chiar răsplătit pentru aceasta[75], iar comitele Nicolae, fiul lui Petru Gerend, a predat reselui cetatea Leta pe care o deţineau „fiii lui Ladislau, fostul voevod, necredinciosul nostru", fiind pentru aceasta iertat de toate samavolniciile săvîrşite în timpul cît a stat alături de fiii lui Ladislau, pînă la predarea cetăţii[76].

Situaţia fiilor lui Ladislau devenise critică. Regele, printr'o expediţie personal condusă, înfrînse pe Ştefan Uros II, cuceri Belgradul şi banatele Maciva, Şo şi Ozora, adică Nordul Serbiei dela Dunăre pînă la rîul Bosna[77]. De asemenea regele smulse cetatea Mehadiei, din mîna răzvrătitului Ioan, fiul banului severi-nean Teodor[78]. În acelaşi timp, Ştefan Uroş II muri la 1321, iar fiul său Ştefan Uroş III (1322–1331)

[68] Zimmermann-Werner, o. c., I, pag. 322–323.
[69] Nagy I., Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Tom, II, Budapest, 1881, p. 217, 218.
[70] Nagy I., Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Tom, II, Budapest, 1881, p. 521, 522.
[71] Zimmermann-Werner, o. c., I, pag. 340–341.
[72] Codex dipl. Comitum Zichy. I, p. 171–172.
[73] Nagy I., Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Tom, I, Budapest, 1881, p. 604; 611–612; 631; 632.
[74] Nagy I., Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Tom, I, Budapest, 1881, p. 612.
[75] Zimmermann-Werner, o. c., I, pag. 354–355.
[76] Nagy I., Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Tom, II, Budapest, 1881, p. 124–126.
[77] Homan-Szekfü, Magyar történet (Istorie maghiară), vol. II, p. 265–266.
[78] Nagy I., Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Tom, II, Budapest, 1881, p. 151.

schim-base orientarea politică a tatălui său, căutînd alianţa cu Carol Robert.

Pierzînd orice nădejde de ajutor din Serbia, fiii lui Ladislau, rămaşi stăpîni doar în Deva, nu mai aveau altă posibilitate de ajutor decît la Basarab, domnul Ţării Româneşti. Ocuparea cetăţii Mehadiei de către oştile regale însemna întreruperea oricăror legături posibile ale fiilor lui Ladislau, prin banatul severinean, cu domnul Ţării Româneşti. Ei se pare că au căutat alte puncte de legătură prin Carpaţii Meridionali.

Numai în cadrul unor asemenea tendinţe ne putem explica textul documentului din 5 August 1322, prin care regele arata că în timpul cînd „Ladislau, fiul fostului voevod transilvan Ladislau, împreună cu fraţii săi, răpiţi de îngîmfare, cu îndrăsneală temerară şi cunoscuta necredinţă, în chip rebel s'au ridicat împotriva majestăţii noastre, atacînd regiuni din părţile Transilvaniei pe cari cu păgubitoare incursiuni şi tiranice devastări în numeroase rînduri le-au pustiit, ridicînd numeroase piedeci în calea străduinţelor noastre"... Nicolae fiul lui Conrad de Tălmaciu a dat dovezi de neclintită credinţă pentru „înfrîngerea, umilirea şi exter-minarea pomeniţilor necredincioşi ai noştri" şi mai cu seamă numitul Nicolae, mărturisindu-şi statornicia în sincera credinţă şi curăţenia gîndurilor, a restituit regelui cetatea Salgo, pe care o deţinea împreună cu nouă sate şi anume Cunţa, Amnaş, Săcel şi Orlat cu alte cinci sate româneşti" (Sălişte, Galeş, Vale, Cacova şi Sibiel), fapt de pe urma căruia – după cum însuşi regele mărturiseşte – „a rezultat, în afară de sporirea stăpî-nirei noastre, toată odihna şi liniştea dorită de credincioşii noştri în aceste părţi, împotriva incursiunilor sau atacurilor neprevăzute ale adversarilor noştri"[79]. Raportul direct între activitatea desfăşurată de Nicolae de Tălmaciu împotriva acţiunii rebele a fiilor lui Ladislau şi restituirea cetăţii Salgo cu cele 9 sate în mîna regelui este evident. Faptul că această cetate, ale cărei ruine se văd şi azi pe Vîrful Zidului, deasupra Sibielului[80], închidea una din cele mai importante trecători folosite pentru incursiuni militare peste Carpaţi[81], arată că „incursiunile sau atacurile neprevăzute ale adversarilor" despre cari pomeneşte regele, nu trebuesc raportate numai la acţiunea revoluţionară a fiilor lui Ladislau, în interiorul Transilvaniei, ci înainte de toate la incursiunile pe cari Basarab le-a făcut, sau populaţia locală şi regele se temea că le va face peste Carpaţi în sprijinul fiilor lui Ladislau. Asemenea incursiuni erau aşteptate de vreme ce regele între anii 1321–1323 a trimis la Basarab în repeţite rînduri pe Martin fiul lui Bugar care şi-a împlinit „cu credinţă şi în chip lăudabil" însărcinările primite[82]. Se pare că rezultatul obţinut de Martin a fost recunoaşterea de către Basarab a suzeranităţii ungare, cu preţul păstrării banatului severinean pe care îl revendica domnul român.

5. Voevodul Toma Szecheny.

Neintervenţiunea lui Basarab în favoarea acţiunii fiilor lui Ladislau era cu atît mai preţioasă pentru Carol Robert cu cît noul voevod transilvan Toma de Szecheny, om de verificată încredere a regelui, stîrnise o generală nemulţumire în Transilvania. Nu voia să rămînă, în ce priveşte autoritatea lui voevodală, mai prejos decît Roland şi Ladislau Borş. Chiar dacă nu putea pretinde o suveranitate deplină, voia ca puterea lui voevodală să nu aibă nici o îngrădire în cuprinsul Transilvaniei. Curînd după venirea lui în Transilvania, Toma convoacă la 18 Aprilie 1322 dieta ţării (congregatio generalis) la Turda cu clerul, nobilimea, Saşii şi Secuii unde ţine judecată dînd sentinţe în diferite procese[83]. Cum însă în scutinţele acordate de rege între anii 1310–1322 diferitelor persoane sau comunităţi din „Transilvania, scoţîndu-i de sub jurisdicţia voevo-dală şi punîndu-i în directă spunere faţă de rege, Toma îşi vedea limitată autoritatea în voevodat, la 25 Aprilie 1324 obţinu dela rege un important act, prin care Carol Robert, revocînd toate aceste scutinţe, reaşeză pe Toma şi pe voevozii ce-i vor urma în deplina lor

[79] Zimmermann-Werner, o. c., I, pag. 365–366.
[80] A. Decei, Cetatea Salgo dela Sibiel (jud. Sibiu) în Anuarul Institutului de Istorie Naţională, VIII (1939–1942), Sibiu, 1942, p. 299–342.
[81] I. Moga, Marginea, Ducatul Amlaşului şi Scaunul Săliştei în „Omagiu profesorului Ioan Lupaş", Buc., 1943, p. 577–578.
[82] Nagy I., Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Tom, II, Budapest, 1881, p. 151.
[83] Zimmermann-Werner, o. c., I, pag. 361–364.

jurisdicţie, avînd dreptul să judece în toate pricinile „precum judecau vechii voevozi din vremea înaintaşilor noştri iluştri regi ai Ungariei", rezervînd pe seama judecăţii regale numai cazurile referitoare la proprietăţile sechestrate pentru acte de înaltă trădare şi nedrep-tăţile săvîrşite de oameni din Ungaria în pretenţiile lor băneşti asupra celor din Transilvania, sau de aceştia împotriva celor din regatul ungar[84]. Actul obţinut avea repercusiuni mai mari decît textul documentului lasă să se vadă, de oarece Toma încă din Ianuarie 1324 reuşi să obţină şi demnitatea de comite al Sibiului[85], extinzându-şi astfel autoritatea şi asupra Saşilor. Iar pentru ca nemulţumirea mai veche a acestora să poată îi stăpînită şi să nu poată primi vreun sprijin dela Domnul Ţării Româneşti, voevodul, – la 11 Aprilie 1324 – obţinu dela rege stăpînirea cetăţii Salgo cu satele care-i aparţineau[86].

Saşii, înspăimîntaţi de puterea nelimitată a lui Toma de Szécheny, care le nesocotea privilegiile de curînd (1317) confirmate de rege, s'au răsculat sub conducerea greavului Henning din Sînpetru. Regele veni în vara aceluiaş an în Transilvania şi chemă pe Cumani în ajutorul voevodului Toma. În Iunie 1324 regele era lîngă cetatea Deva[87], de unde Toma izgonise pe rebelii fii ai lui Ladislau, cucerind cetatea; în luna urmă-toare era pe Tîrnave, iar în August la Sibiu, apoi la Orăştie[88]. Între timp sosind Cumanii, voevodul Toma atacă oastea săsească a lui Henning la Rupea, o zdrobeşte, iar greavul revoluţionar căzu în luptă. Liniştea fu restabilită în Transilvania, iar pentru ca Saşii să nu mai aibă motive de nemulţumiri, lui Toma i s'a luat demnitatea de comite al Sibiului, dîndu-i-se în schimb numeroase moşii în diferitele judeţe ale Ungariei.

Despre fiii lui Ladislau nu se mai face amintire documentară decît la 1329. Anume regele, continuînd politica urmată pînă acum de a împroprietări în Transilvania cît mai mulţi nobili din Ungaria cari s'au distins în luptele contra răsculaţilor, mai cu seamă cei cari au luptat împotriva lui Matei Csák, la 10 Aprilie 1329 face schimb, primind dela Ştefan Pogány proprietăţile acestuia din judeţul Trencin din Ungaria de Nord, dîndu-i în schimb alte moşii din judeţele Dobîca şi Cluj, sechestrate pentru înaltă trădare dela Moiş fiul lui Moiş şi dela fostul voevod Ladislau şi fiii lui. Despre aceştia din urma documentul spune că satele şi moşiile le-au fost sechestrate „din pricina nefastei necredinţe cunoscute, la care fusese convertit acel Ladislau voevod care trăeşte şi acum, iar fiii săi, urmîndu-l în stricăciunea necredinţei, totdeauna s'au învrăjmăşit contra majestăţii noastre şi şi acum, în tovărăşiţi cu alţi necredincioşi şi rivali ai regelui, uneltesc spre aceeaşi necredinţă a trădării şi, făcînd incursiuni în posesiunile regale, nu se înfricoşează a provoca vaste incendii şi atîta distrugere şi depopulare încît abia se poate spune prin vorbe"[89].

Documentul este în adevăr revelator. Bătrînul voevod Ladislau era încă în viaţă. Unde s'a putut refugia după înfrîngerea răscoalei? În Serbia, din cauza împrejurărilor cunoscute nu, deci numai la Basarab. Intr'un document din 9 Decemvrie 1330 regele pomeneşte de Domnul Ţării Româneşti ca de „cunoscutul rival rebel al nostru[90], cu care se luptase la Posada. El trebuie să fi fost şi „rivalul" cu care – după cum mărturiseşte regele în documentul din 10 Aprilie 1329 – fiii lui Ladislau unelteau trădarea şi devastau posesiunile regale.

În mod curent se arată drept cauză a expediţiei lui Carol Robert împotriva lui Basarab, ocuparea Ba-na-tului severinean de către Domnul Ţării Româneşti.

I. Lupaş a arătat însă că acel care a stăruit la Carol Robert să pornească campania împotriva lui Basarab, a fost în primul rînd Toma de Szécheny voevodul Transilvaniei. Anume Cronicon Pictum Vindobonense, precizează că „după ce Regele strînsese oştire numeroasă... el însuşi la îndemânul

[84] Zimmermann-Werner, o. c., I, pag. 382–383.
[85] Zimmermann-Werner, o. c., I, pag. 379; 381; 388.
[86] Zimmermann-Werner, o. c., I, pag. 383–384.
[87] Zimmermann-Werner, o. c., I, pag. 385.
[88] Zimmermann-Werner, o. c., I, pag. 386–387.
[89] Nagy I., Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Tom, II, Budapest, 1881, p. 394.
[90] I. Lupaş, Atacul lui Carol Robert, regele Ungariei, contra lui Basarab cel Mare, Domnul Ţării Româneşti, în Studii, conferinţe şi comunicări istorice, II, p. 54.

voevodului transilvan Toma şi a lui Dionisie, fiul lui Iancha, s'a dus în luna Septemvrie prin Severin, în ţara lui Basarab, voevodul Valahilor... ca regele să alunge din ţara aceasta pe însuşi Basarab, sau ţara lui să o dea cel puţin în stăpînirea unuia din apropiaţii săi, cu toate că însuşi principele plătise totdeauna cu credinţă darea cuvenită Măriei Sale Regelui. Îndată ce Regele a cuprins Severinul şi castrul acestuia, toate cele amintite le-a predat lui Dionisie împreună cu demnitatea de Ban[91]. După cum cu dreptate s'a afirmat, cei dei instigatori ai acestei campanii nenorocite pentru oştile regale urmăreau fiecare cîte o stăpînire peste munţi: Dionisie banatul severinean, iar voevodul Toma domnia Ţării Româneşti[92].

Dionisie era mare demnitar, stolnicul regelui[93] şi bun cunoscător al împrejurărilor din Severin. După ce regele smulsese la 1321 cetatea Mehadiei din mîna rebelului Ioan, fiul banului Teodor, aşază aici castelan pe Dionisie[94], pentru a supraveghea atitudinea lui Basarab. În acelaşi scop, am văzut, dăduse regele şi cetatea Salgo, voevodului Toma.

Odată precizate aceste fapte, textul documentului din 10 Aprilie 1329, în care Carol Robert se plînge că fiii lui Ladislau întovărăşiţi cu rivali de-ai regelui fac incursiuni, incendiază, distrug şi depopulează pose-siuni regale, nu se poate referi la banatul Severinului, de oarece Basarab nu avea motiv să prădeze un teri-toriu care îi aparţinea. Aceste atacuri nu s'au putut produce decît în regiunea românească a castelului Salgo – ducatul Almaşului de mai tîrziu – şi în ţinutul plin de cnezi români ai cetăţii Mehadiei. Din aceste două importante puncte strategice trebuia îndepărtată puterea regală, pentru a înlesni acţiuni mai mari în Transil-vania.

Aceste atacuri periclitau atît veleităţile lui Dionisie, cît mai cu seamă voevodatul lui Toma de Szécheny. Bătrînul Ladislau Borş, refugiat la curtea lui Basarab, nu se mai gîndea la o revenire în scaunul voevodal al Transilvaniei. El sprijinea pe fiul său, tot Ladislau, care purta titlul de voevod transilvan, demnitate pe care o socotea ca o dreaptă moştenire din care în mod abuziv fusese îndepărtat de rege. Basarab, prin numeroasele incursiuni făcute peste munţi, arăta o hotărîtă voinţă de a ajuta pe tînărul Ladislau să se reîntoarcă în scaunul voevodal al Transilvaniei, ceea ce primejduia voevodatul lui Toma de Szécheny. Din acest motiv deci, voevodul transilvan stăruia ca regele să pornească cît mai neîntîrziat campania împotriva lui Basarab pentru a îndepărta primejdia unei coaliţii între Ţara Românească şi Transilvania condusă de tînărul Ladislau Borş. Numai în lumina acestor fapte ne putem explica de ce regele fixă drept scop al expediţiei nu numai constrîngerea lui Basarab de a se supune autorităţii coroanei ungare – ceea ce după cum arată Cronicon Pictum Vindobonense, Domnul Ţării Româneşti a şi acceptat – ci îndepărtarea lui din domnie, punînd banatul Severinului sub conducerea lui Dionisie, iar Ţara Românească sub cea a lui Toma de Szîcheny.

Nu ştim dacă acesta, odată ajuns domn al Ţării Româneşti, mai intenţiona sau nu să-şi păstreze şi voe-vodatul Transilvaniei. Probabil că nici regele n'ar fi admis acest cumul şi nici Toma de Szécheny nu l-ar fi dorit. Ţinînd seama de stăruinţa cu care a impus regelui să reaşeze autoritatea voevodală în deplinele ei atri-buţiuni, apoi de felul arbitrar cum acest voevod a înţeles să se folosească de puterea lui judecătorească[95], precum şi de dorinţa de a-şi extinde autoritatea şi asupra autonomiei săseşti, tot atîtea fapte cari ţinteau la făurirea unei stăpîniri nelimitate în Transilvania, sîntem în drept să afirmăm că Toma Szécheny prin alunga-rea lui Basarab din scaunul de domnie al Ţării Româneşti, urmărea să ajungă la o stăpînire cu toate atributele suveranităţii, pe care în Transilvania nu o putea realiza.

Biruinţa lui Basarab la Posada în anul 1330 asupra oştilor regale a pus capăt acestor proiecte. Ele rămîn totuşi ca preţioase mărturii despre tendinţele voevozilor transilvani spre suveranitate, tendinţe pe cari regii angevini au reuşit să le zădărnicească.

---

[91] I. Lupaş, Atacul lui Carol Robert, regele Ungariei, contra lui Basarab cel Mare, Domnul Ţării Româneşti, în Studii, conferinţe şi comunicări istorice, II, p. 50.

[92] C. C. Giurescu, Istoria Românilor. Ed. III. Bucureşti, 1938, p. 364.

[93] Nagy I., Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Tom, II, Budapest, 1881, p. 467; 629.

[94] Turchányi T. Krassó-Szörény megye története (Istoria judeţului Caraş-Severin), Lugoj, 1906, pag. 198.

[95] Nagy I., Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Tom, II, Budapest, 1881, pag. 617–618.

Concluzizuni privitoare la voevodatul transilvan medieval.

Din cele expuse cu privire la voevodatul transilvan în sec. XII–XIV, se pot desprinde unele constatări menite a lămuri caracterul şi tendinţele acestei instituţii.

Înainte de toate, primele mărturii documentare despre voevozii transilvani şi atitudinea pe care regele a avut-o faţă de instituţie ne îndreptăţeşte să afirmăm că voevodatul, departe de a fi o creaţie a regilor unguri, este o realitate politică străveche autohtonă în Transilvania, reprezentînd la originea lui o ordine de drept şi o formă politică de stat romîno-slavă, pe care regii s'au străduit a o modifica după nevoile statului ungar, dar n'au putut-o dezrădăcina din pămîntul acestei provincii.

Prin scoaterea colectivităţilor politice privilegiate, precum şi a unor particulari din Transilvania, de sub autoritatea voevodului, regii Ungariei totdeauna au mărturisit dorinţa de a micşora puterea voevodală, preo-cuparea lor de căpetenie fiind – mai cu seamă pe vremea lui Ştefan V, Ladislau Cumanul, Andrei III şi Carol Robert – de a împiedeca constituirea statului transilvan deosebit de cel al regatului ungar.

În schimb, voevodatul Transilvaniei a tins spre suveranitate proprie, voevozii afirmîndu-şi această tendinţă, la început uneori prin nesocotirea privilegiilor acordate de regi diferitelor persoane sau colectivităţi din Transilvania, apoi prin exercitarea atribuţiunilor judecătoreşti cu depline puteri şi mai cu seamă prin constituirea lui Regnum Transilvanum cu dietă proprie, iar mai tîrziu cu o constituţie proprie, pînă la afir-marea independenţei totale faţă de regatul ungar.

*

* *

În lumina acestor precizări, afirmaţia lui G. E. Müller că încercarea voevodului Ladislau Borş de a-şi crea în Transilvania un principat autonom nu avea rădăcini în vreo tradiţie sau tendinţă mai veche de in-de-pendenţă, fiind prilejuită doar de luptele pentru trecerea stăpânirei regatului ungar dela dinastia arpadiană la cea angevină, precum şi aserţiunea ca această încercare a „guvernatorului transilvan" Ladislau a rămas fără urmări, se dovedesc a fi lipsite de orice temeiu. Tendinţele spre suveranitate ale voevodatului transilvan sînt mai vechi decît voevodatul lui Ladislau Borş; acesta a avut precursor pe Roland Borş şi urmaş pe Toma de Szécheny, rivalul său. Regnum Transilvanum al lui Ladislau Borş n'a fost deci o apariţie spontană şi oca-zională, ci desăvîrşirea unu preces mai vechiu.

S'ar putea, firește, ridica obiecţia, că acest Regnum Transilvanum al lui Roland şi Ladislau Borş, spre realizarea căruia tindea şi Toma de Szécheny, a fost creaţia izvorîtă din dorinţa nestăpînită de putere a unor oligarhi, fără vreo legătură cu instituţia voevodatului transilvan. Fără îndoială că anarhia care a bîntuit regatul Ungariei în a doua jumătate a secolului XIII şi începutul celui următor, a înlesnit în primul rînd posibilitatea pentru Roland şi Ladislau Borş, de a organiza acest Regnum Transilvanum deosebit de cel al Ungariei. După cum se ştie, ei nu sînt singurii cari au deţinut asemenea stăpîniri potrivnic drepturilor coroa-nei ungare. Făcînd însă comparaţie între Regnum Transilvanum şi celelalte stăpîniri oligarhice, se constată că acestea din urmă au dispărut odată cu înfrîngerea militară sau moartea celor cari le-au creat. Stăpînirea lui Iacob Kopasz a dispărut fiindcă nu se sprijinea pe mai vechi tendinţe de autonomie şi mai cu seamă fiindcă nu avea la temelia ei o individualitate geografică şi politică închegată şi distinctă de cea a regatului ungar; „regatul" lui Matei Csák n'a putut supravieţui fiindcă, deşi avea o individualitate geografică proprie, nu se sprijinea pe o instituţie politică autohtonă – asemenea voevodatului transilvan şi al banatului slavon – care să fi supravieţuit în cadrul regatului ungar.

Regnum Transilvanum în schimb, cu toate înfrîngerile politice şi militare suferite de exponenţii lui prin-cipali, Roland şi Ladislau Borş, a supravieţuit nu numai prin tendinţele similare, nerealizate, ale lui Toma de Szécheny, dar prin toată evoluţia ulterioară a voevodatului transilvan. Păstrarea dietelor transilvane ca for judecătoresc şi legislativ propriu şi organizarea unei ordine sociale şi politice cuprinse într'o constituţie transilvană deosebită de cea a regatului ungar, sînt etapele prin care voevodatul

Transilvaniei a ajuns să exercite atribuţiile suveranităţii interne, pînă cînd prin zdrobirea puterii militare a Ungariei în bătălia dela Mohács, a fost în măsură să-şi impună şi suveranitatea externă, rupîndu-se de coroana ungară şi devenind stat independent. La temelia acestei evoluţii nu stă deci o creaţiune improvizată – cum greşit a fost socotit regnum transilvanum al lui Ladislau Borş – ci însăşi instituţia voevodatului.

*

* *

Cu aceste concluziuni am putea socoti terminată expunerea noastră asupra voevodatului transilvan.

Totuşi, fiindcă în fruntea acestui voevodat, dela 1176 încoace au stat, cu unele excepţii, personalităţi maghiare, iar autonomia transilvană s'a alcătuit din uniunea corpurilor politice privilegiate, din rîndul cărora colectivitatea etnică românească a fost exclusă, uşor s'ar putea susţine că voevodatul transilvan şi-a pierdut caracterul lui originar românesc şi deci că tendinţele lui spre autonomie şi suveranitate n'au nimic comun cu instituţia voevodatului românesc aşa cum este ea cunoscută ca trăind în diferitele regiuni ale Transilvaniei sau ale Ungariei.

În adevăr, dacă am încerca să desprindem caracterul şi sensul evoluţiei voevodatului românesc pe baza informaţiunilor oferite de documentele medievale ungare, lesne am cădea în eroarea lui I. Bogdan şi G. E. Müller, de a judeca această instituţie numai după cum apare sporadic în faza ei de decadenţă, în regiuni unde feudalismul reuşise să reducă atribuţiile voevodului la simplul rol de cnez sătesc, sau în cel mai favorabil caz, să facă din voevodul român un subaltern al comitelui judeţean. La aceşti voevozi, evident că numai în rare cazuri putem între vedea tendinţe spre păstrarea autonomiei româneşti; în nici un caz ei nu se pot ridica pînă la afirmarea unor tendinţe spre suveranitate. Din acest motiv, caracterul, evoluţia şi tendinţele voevoda-tului românesc nu le putem urmări decît în acele regiuni periferice ale regatului ungar, unde organizarea feudală a pătruns tîrziu şi unde instituţia voevodală s'a putut menţine în vechile ei atribuţiuni, apărîndu-se viguros împotriva ordinei feudale.

O asemenea regiune este Maramureşul. Studierea evoluţiei voevodatului maramureşan în raport cu politica regală dusă faţă de această instituţie, va înlesni posibilitatea de a lămuri caracterul şi tendinţele voevodatului românesc şi măsura în care acest caracter şi tendinţe sînt identice sau nu cu ale voevodatului transilvan.

III. Voevodatul maramureşan.

1. **Colonistii în Maramureş.**

Maramureşul este amintit documentar întîia oră la 1199 ca pădure regală[96], iar la 1231 ca domeniu regal[97]. La 1272 sînt amintiţi coloniştii streini („hospistes") cari au înaintat pe valea Tisei dela Vest spre Răsărit pînă la prisăcile („indagines") Maramureşului[98], iar în următoarele trei decenii aceşti oaspeţi pătrund în Maramureş, încît documentele ne pot aminti la 1300 de „populi seu hospites nostri in terra Maramaros congregati"[99]. La începutul aceluiaş an, Conventul din Alba Iulia arată că făcuse plîngere la Scaunul Apostolic împotriva episcopului de Agria, care „deşi cunoaşte sfintele canoane, totuşi nesocotindu-le... a solicitat şi obţinut dela rege dreptul de dijmă şi jurisdicţiunea spirituală în Maramureş care este parte a diecezei Transilvane..."[100]. La această dată deci încă nu era definitiv precizat căreia dintre cele două auto-rităţi bisericeşti urmează să se supună nouii colonişti, ceea ce constituie o indicaţie pentru recenta lor proveniență.

Abia după sosirea acestor oaspeţi începe organizarea politică şi administrativă a acestui ţinut. Întîia oră la 1300 avem amintit pe „Nicolaus vayvoda"... în calitate de „comes de Ugocha et Maramarusio[101] care apoi la 1319 este numai „comes de Maramarusio[102]. Urmaşul lui Nicolae este fiul său Ştefan, amintit documentar la 1326 şi 1327 în calitate de comite al Maramureşului[103].

În aceste prime trei decenii ale secolului XIV fusese organizat comitatul maramureşan" şi drept con-se-cinţă firească pentru oaspeţii coloniști, li s'a fixat situaţia şi drepturile prin documentul din 26 Aprilie 1329. Anume regele acordă oaspeţilor Saşi şi Unguri din Maramureş, grupaţi în oraşele Vîsc, Hust, Teceu şi Cîmpulung dreptul ca, în numitele oraşe orice om liber să se poată aşeza şi locui dimpreună cu averea lui, după ce mai nainte şi-a plătit darea şi a primit autorizaţie dela primarul său. Oaspeţii (coloniştii amintiţi) nu vor fi supuşi judecăţii nici unui comite, ci numai judelui destinat lor de rege, sau judelui ales de ei. Au dreptul să-şi aleagă liber judele şi să primească pe preotul sau protopopul pe care-l doresc ei. Toate pricinile ivite, sau cele cari se vor ivi în viitor între ei, vor fi judecate de primarul şi bătrînii lor, în afara de cazurile de omucidere, violenţă, furt şi incendiu, cari vor fi judecate de judele regesc dimpreună cu primarul, iar din pedepsele încasate două treimi vor reveni judelui regesc, iar o treime primarului. Regele acordă apoi numi-ţilor oaspeţi dreptul de a merge cu mărfurile lor ori unde, în deplină libertate, precum şi dreptul de a ţine tîrguri, la zile fixe, în oraşele amintite, fără să plătească nici o dare. Totodată opreşte ca vreunul din demnitarii regali să poată face cu sila sălaş strîngînd dajdie printre oaspeţi. „Mai hotărîm – spune regele în punctul 10 al actului privilegial – ca pămînturile lor pe cari după cum declară ei prin defrişeri le-au luat în stăpînire... să nu poată fi înstrăinate din mîna lor de nimeni, oricărui graiu sau neam ar aparţine". Oaspeţii vor plăti în schimb regelui drept terragium pentru fiecare pămînt cîte o jumătate de şoim în ziua de Sf. Martin a fiecărui an. Dacă vor să întemeieze aşezări noui, sînt liberi să o facă, dar pentru fiecare curte sau pămînturi fără arătură să plătească drept teragiu numai trei mărci. În

---

[96] G. Fejér, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I_2 Budae, 1829, p. 384.

[97] Wenzel G., Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I. XI, Budapest, 1873, p. 231

[98] G. Fejér, o. c. V, p. 210 şi 176.

[99] I. Mihályi, Diplome Maramureşene din secolul XIV şi XV. Maramureş-Sighet. 1900, p. 4.

[100] I. Mihályi, o. c. pag. 1.

[101] Fejér G., o. c., VIII, p. 147. Titlul de voevod nu se referă la Maramureş, ci la demnitatea de voevod al Transilvaniei purtată de Nicolae în anii 1272 şi 1312–1315. Părerea d-lui A. Decei (Cf. Une opinion tendancieuse de L'historiographie hongroise, în Revue de Transylvanie, Tome V, Nr, 3, p. 308), că Mauriciu, tatăl lui Nicolae, ar fi fost primul voevod român al Maramureşului înainte de 1299, nu poate fi menţinută. Aceeaşi părere o susţine grăit şi D. Onciul: „Din documentele ungureşti aflăm că comitatele Ugocea şi Maramureş formau sub regii ungureşti un voivodat român autohton, ale cărui începuturi sînt necunoscute. Prima menţiune de un asemenea voevod se află în documentele ajunse pînă la noi la anul 1299, cu numele Nicolau, care se mai află numit şi la anul 1303". (Cf. D. Onciul, Dragoş şi Bogdan, fundatorii principatului moldovenesc. Convorbiri Literare, Anul 1884, p. 306.

[102] Nagy I., Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis, Tom, I, Budapest, 1878, p. 505.

[103] Zimmermann-Werner, Urckundenbuch zur Geschichte der Deutschen în Siebenbürgen, I, Band., Hermannstadt, 1892, p. 407 şi Fejér G., o. c., VIII p. 212.

schimb regele scuteşte total pe oaspeţi de dijmă, de darea porcilor, a fructelor şi de plocoanele obicinuite, aceasta din cauza lipsei cerealelor.

Drept justificare a acestor numeroase scutiri, regele arată în textul documentului motivele invocate de colonişti: „quia ipsa terra Maramurusiensis multum sterilis esse dicitur”... „quod terra Maramurusiensis infertilis, laboriosa et gravis ad residendum fore dignoscitur”. Această mărturie a oaspeţilor are o valoare deosebită; ea rezumă experienţa făcută de aceşti streini în decurs de peste 4 decenii, cari deşi s’au aşezat în cea mai fertilă regiune a Maramureşului, în valea Tisei, totuşi o găseau neproductivă şi greu de locuit. Ei nu erau deci în stare să valorifice bogăţiile acestei regiuni şi să asigure veniturile cuvenite regelui, dimpotrivă, pentru menţinerea lor în Maramureş regele le acordă alt izvor de venit şi anume libertatea de a ţine tîrguri şi de a face comerţ scutit de dări.

Toate aceste scutiri şi privilegii regele le acordă cu un singur scop: ca numărul supuşilor credincioşi să sporească, iar puterea regală să se extindă cît mai departe. (quod numerus... Fidelium subiectorum... augeatur et regalis potentia latius extendatur). Consolidarea poziţiei acestor colonişti în Maramureş, în afară de latura ei secundară economică, avea o importanţă înainte de toate politică; ei erau un sprijin al puterii regale în aceste părţi. Din acest motiv regele îi apăra împotriva dreptului de stăpînire al locuitorilor de altă limbă, precizînd că pămînturile pe cari oaspeţii le-au defrişat să nu poată fi luate din mîna acestora de nimeni, de orice graiu sau neam ar fi el („terras eorum, quas ipsi stirpando praeocupasse dicuntur... Nullis idiomatis vel naţionis homines ipsos terras ab ipsis auferendi habeant facultatem’).

Acest al 10-lea punct din documentul privilegial are o semnificaţie de mare valoare. El presupune exis-tenţa, unor drepturi mai vechi de proprietate a locuitorilor de altă limbă şi naţionalitate – sau cel puţin pre-tenţia acestora de a fi stăpînit – în regiunea din Valea Tisei, unde în decurs de patru decenii coloniştii au săvîrşit defrişeri de păduri pentru a cîştiga teren de agricultură.

Un alt fapt deosebit de caracteristic este absenţa comitelui din actul privilegial. Atribuţiunile lui, între altele, aceea de a judeca în numele regelui în procesele de violenţă, furt şi omucidere, nu le îndeplineşte un comite, ci un jude anume însărcinat de rege. De veniturile comitelui nu se pomeneşte nimic, nici în forma de scutire acordată oaspeţilor. Dar certitudinea absenţei comitelui o avem nu numai din aceste considera-ţiuni, ci înainte de toate din faptul că în acest timp, vreme de două decenii, între anii 1328–1348, nu mai este amintit documentar nici un comite în Maramureş[104].

Această vacanţă în demnitatea supremă de conducere a comitatului maramureşan este cu atît mai vred-nică de a fi subliniată, cu cît tocmai în acest răstimp şi anume pentru vremea anterioară anului 1343 docu-mentele pomenesc de existenţa unui voevod al Maramureşului. Anume în cunoscutul document din 21 Octomvrie 1343 regele pomeneşte de „Boghdan, quondam woyvoda de Matramarosio, noster infidelis”[105]. De vreme ce la 1343 Bogdan era „fost voevod”, rezultă că el şi-a îndeplinit această demnitate înainte de anul amintit, fără să se poată preciza de cînd şi dacă regele l-a recunoscut în această demnitate ca pe o autoritate oficială în Maramureş, sau voevadul funcţiona fără încuviinţarea regală. Deocamdată reţinem că înainte de 1343, în timpul cînd nu este amintită existenţa vreunui comite în Maramureş, exista un voevod al acestui ţinut, care – fără îndoială – era conducătorul acelei populaţii de alt graiu şi neam decît coloniştii Saşi şi Unguri, despre care se vorbeşte în punctul 10 al documentului privilegial din 26 Aprilie 1329.

2. Vechimea voevodatului maramureşan.

Odată stabilit acest fapt, se impune întrebarea: de cînd există instituţia voevodatului românesc în Mara-mureş? Răspunsul istoricilor unguri – după cum s-a arătat la începutul acestui studiu – este că instituţia voe-vodatului a fost adusă aici de Românii cari au imigrat din Moldova în sec, XIV pe pămîntul

[104] Dr. Wertner M., Adalékok a XIV századbeli magyar világarchontologiához. (Contribuţii la arhontologia laică maghiară din secolul XIV), în rev. Tèrténelmi Táar, an. 1907, pag. 24.

[105] I. Mihályi, o. c. pag. 17.

Maramureşului, mai precis: „de către anumite familii române de rang superior, cari după imigrarea lor voiau să scoată în evidenţă prin titlul de voevod starea lor mai aleasă în societatea vremii”[106].

Pentru verificarea ipotezei de mai sus, precizăm că documentar pentru întîia oară este pomenit un Român în Maramureş

La 1317, anume Dragomir, fiul lui Dragoş, care primise la acea dată nu ştim în ce condiţiuni, moşiile Giuleşti şi Valea Mare (Nireş)[107], apoi la 1326 cneazul Stanislau fiul lui Stan, care primeşte moşia Strîmtu-ra[108], la 1336, fraţii Drag şi Dragoş în favoarea cărora se delimitează moşia Bedeu[109] şi în sfîrşit tot din vre-mea domniei lui Carol Robert (1310–1342) fără să precizeze anul, voevodul Silvestru (Erdeu) şi fratele său Stan, cari primesc cneziatul din Sarasău[110]. Admiţînd, deci, că vreunul din aceşti Români ar fi adus cu ei din Moldova titlul de voevod, putea acest fapt să ducă la constituirea unui „voevodat al Maramureşului”? Fiindcă, trebuie subliniat, că Bogdan nu era un „voevod" orecare, ca Silvestru de exemplu, ci regele preci-zează că era „vayvoda de Maramarosio”, deci voevodul întregului ţinut[111]. Şi mai cu seamă putea admite regele să se constituie un asemenea voevodat, cînd exista organizat încă din anii 1303–1327 un comitat al Maramureşului?

În logica susţinătorilor teoriei imigrării româneşti s’ar putea obiecta că regele putea admite constituirea voevodatului maramureşan tocmai pentru a sprijini imigrarea Românilor în acest ţinut, acordîndu-le în acest scop autonomia obiceiurilor proprii cuprinse în jus valahicum şi în instituţia voevo-datului.

O asemenea obiecţiune însă nu poate fi susţinută cu nici o dovadă ştiinţifică. Dimpotrivă, dacă ea ar corespunde realităţii istorice, atunci în mod firesc pentru anii 1303–1327, cînd sînt pomeniţi comiţi maramureşeni, ar trebui să avem amintiţi şi voevozi, ca subalterni sau colaboratori ai lor, iar dacă voevodatul s’ar fi organizat numai după 1327, regele n’ar fi putut admite constituirea acestei forme de autonomie româ-nească în detrimentul şi chiar cu preţul desfiinţării comitatului, de vreme ce comitele era reprezentantul puterii şi al intereselor regale în acest ţinut.

Dar toate consideraţiunile de mai sus devin inutile în faţa faptului documentar controlabil că voevodatul maramureşan exista mult înainte ca vreun izvor istoric să poată dovedi fiinţa unui voevodat al Moldovei. Acest fapt singur arată cîtă lipsa de temeiu stă la baza teoriei formulată de istoricii maghiari că instituţia voevodatului ar fi fost importată din Moldova în Maramureş, şi încă tîrziu, în sec. XIV. Autorul acestei ipoteze pleacă dela premiza falsă că Românii Maramureşeni ar fi imigraţi din Moldova. Aceasta ipoteză însă – pe care istoriografia ungurească demult o prezintă drept certitudine – nu se sprijină pe nici o dovadă istorică, ci exclusiv pe repetarea pînă la exasperare a acestei aserţiuni. Însuşindu-şi această ipoteză ca pe un fapt real, dl. L. Makkai intenţionat nesocoteşte faptul că acele familii – la cari se referă şi al căror număr, după cum s’a arătat este atît de redus – nici una nu este de provenienţă moldoveană; despre nici unul din Românii amintiţi, documentele nu arată că sînt „venetici” (advenae), cum se obicinuia în asemenea cazuri[112]. Dimpotrivă, cînd se face aluzie la prezenţa acestei populaţii maramureşene băştinaşe în punctul 10 al docu-mentului privilegial acordat la 26 Aprilie 1329 coloniştilor Saşi şi Unguri de pe valea Tisei, se întrevăd pe seama acestei populaţii drepturi de proprietate mai vechi decît ale coloniştilor, regele fiind nevoit să ia apărarea acestora, faţă de pretenţiile ei nesprijinite pe anterioare danii sau încuviinţări regale, ci pe conştiinţa stăpînirii din strămoşi a pămîntului maramureşan.

Aceasta fiind realitatea, regele nu putea organiza aici comitalul pentru a-l sacrifica în faţa unei

[106] E. Luchinich, o. c., p. 177, nota nr, 4.
[107] I. Mihályi, o. c. pag. 27 nota nr. 5.
[108] I. Mihályi, o. c., pag. 6.
[109] I. Mihályi, o. c., pag. 13.
[110] I. Mihályi, o. c., pag. 13.
[111] I. Mihályi, o. c., pag. 20.
[112] I. Moga, Les Roumains de Transylvanie au Moyen Age. Bibliotheca Rerum Transilvaniae, VI. Sibiu, 1944, p. 89–91. Cf. şi E. Lukinich, o. c. pag. 168.

instituţii importate din Moldova încă neîncadrată în ierarhia politică-administrativă a regatului ungar. Dimpotrivă, rostul înfiinţării comitatului a fost tocmai supunerea acestei populaţii băştinaşe la legile regatului şi deci a desfiinţării voevodatului existent, chiar dacă documentele nu pomenesc de el.

Tot ceea ce putem afla din documente în perioada mult mai bogată în informaţii de după anul 1343, confirmă acest punct de vedere în ce priveşte raporturile dintre comitat şi voevodat.

3. Politica regală ungară faţă de voevodatul maramureşan.

În lumina acestor constatări, puţinele documente anterioare anului 1342 primesc un înţeles cu totul diferit de cel care li s'a atribuit pînă acum, O atenţie deosebită merită în această privinţă documentul din 22 Septemvrie 1326. Regele Carol Robert „ţinînd seama de dovezile de credinţă şi de serviciile vrednice ale cneazului Stanislau, fiul lui Stan", şi mai cu seamă de „statornicia fidelităţii lui şi de sincera devoţiune pe care totdeauna a avut-o faţă de Noi şi faţă de Sacra Coroană şi de cari dă dovadă în prezent şi credem că va da şi în viitor"... dă posesiunea regală Strîmtura (Surduc) din Maramureş numitului cneaz Stanislau şi prin el moştenitorilor lui şi urmaşilor acestora „iure perpetuo et irrevocabiliter ac herediiarie possidendam, tenen-dam et habendam, eximendo et excipiendo eandem ab omni jurisdictione, judicio et collecta qualibet regali, per nos vel officiales nostros quoslibet exercenda, exigenda pro tempore quando cumque, et dimissimus eidem Kenesio et suis heredibus, omnem ipsius terrae seu populorum în eandem commorancium debitum et collectam, more et lege nobilium regni precipiendam. Nulli ergo omnino hominum liceat presentem pagi-nam înfrîngere. Aut ei ausu temerario contraire et nullus sit, qui super populos dicte terre Zurduky collectam aliquam exigere presumpmat, quod si quis facere presumpserit, Regiam indignationem incurant"[113].

Textul de mai sus a suferit mai tîrziu un amendament. Anume la 1346, cînd urmaşii lui Stanislau, fiii săi, Micu, Neagu, Manea şi Radu, reconfirmară actul de danie primit de tatăl lor, regele Ludovic, după trans-crierea integrală a documentului din 22 Septemvrie 1326 mai adaugă: „Quendam autem articulum în pretacto privilegio paterno, scilicet de exemptione, obscurum positum, clarius specificamus, Ita ut idem Mik et fratres sui et ipsorum heredes, ad instar aliorum nobilium Reni noştri, judicio et jurisdictioni regali, necnon aliorum judicum ordinariorum Regni debeant et teneantur subiacere"[114]. Acest amendament, care abia acum, cu prilejul reconfirmării actului obţinut la 1326 de Stanislau, s'a simţit nevoia a fi adăogat, drept interpretare a textului subliniat de noi din documenul privilegial originar, arată atît sensul în care a fost redactat, cît şi felul cum a fost aplicat textul daniei din 1326, în înţelesul că nu numai moşia Strîmtura şi locuitorii ei, ci chiar şi cneazul Stanislau şi urmaşii lui sînt scutiţi de jurisdicţia şi judecata regelui şi a slujba-şilor lui, precum şi de orice dare regală. Aşa s'a aplicat textul arătat pînă în 1346 şi se pare că nimeni nu s'a opus, de vreme ce abia în acest an, cînd în urma pierderii peceţii de pe actul originar urmaşii lui Stanislau se văd nevoiţi a-l reconfirma, i se dă textului amintit o interpretare mai restrînsă. Această din urmă interpre-tare corespunde însă situaţiei politice din 1346, cînd regele era biruitor în Moldova şi stăpînea în Maramureş, iar nici decum celei anterioare cu două decenii.

Drepturile acordate la 1326 sînt neobicinuit de mari, şi ele sînt semnificative pentru politica urmată de rege în acest timp în Maramureş. Comparîndu-le cu cele obicinuite a fi conferite nobililor cari au prestat servicii mari regalităţii, în deosebi prin fapte de arme, cele obţinute de cneazul Stanislau depăşesc orice uzanţă în această privinţă. Avem anume unicul caz cînd un cneaz român obţine ca:

a) moşia şi locuitorii ei şi cneazul însuşi să nu fie supuşi jurisdicţiei şi judecăţii regelui şi nici a sub-alternilor lui;

b) cneazul să aibă dreptul a strînge impozite feudale (lege et more nobilium) fiind în acelaşi timp scutit atît el cît şi populaţia moşiei de impoziele regale.

Pentru a înţelege rostul acestei neobicinuite danii, se cer reîmprospătate unele evenimente

[113] I. Mihályi, o. c., pag. 6–7.
[114] I. Mihályi, o. c., pag. 21.

premergă-toare. Am arătat că în primăvara anului 1317 izbucnise răscoala palatinului Iacob Kopasz, a cărui stăpînire se întindea pînă la Baia Mare în vecinătatea Maramureşului. Această răscoală n'a rămas fără răsunet între Românii maramureşeni. O indicaţie în această privinţă ne-o oferă faptul că în acelaşi an 1317 regele dă lui Dragomir, fiul lui Dragoş, moşiile Giuleşti şi Valea Mare. Asemenea danii nu se făceau însă de cît pentru a răsplăti servicii sau dovezi de credinţă aduse în împrejurări grele regelui şi deci sîntem în drept să bănuim că Dragomir, pentru a-şi merita dania obţinută, a sprijinit acţiunea de înfrîngere a răscoalei lui Iacob Kopasz, poate chiar a participat la învingerea din acelaşi an 1317 a palatinului rebel la Dobriţin. Cum însă o danie similară, sau orice alt act de recompensă a serviciilor prestate, regele n'a mai dat nici unui alt român mara-mureşan în acest timp, e logic să presupunem că cnezii şi mulţimea românilor din acest ţinut a avut altă ati-tudine de cît Dragomir, poate chiar una de insubordonare, de revoltă împotriva autorităţii regale. O atare mişcare era cu atît mai îndreptăţită, cu cît cu sprijinul acestei autorităţi se infiltraseră coloniştii streini în cea mai fertilă regiune a Maramureşului, în valea Tisei, unde Românii se vedeau pe rînd expropriaţi.

Revolta lui Iacob Kopasz şi a lui Moiş fiul lui Moiş constituiau un prilej bine venit pentru Românii maramureşeni să se ridice împotriva acestor intruşi şi a sprijinitorului lor comitele. Se pare că o asemenea mişcare nu numai că s'a produs, dar a continuat şi după înfrîngerea în anii 1317–1318 a celor doi revolu-ţionari amintiţi. Numai admiţînd această ipoteză se poate explica de ce printre măsurile luate de rege la începutul anului 1319 împotriva revoluţionarilor din Vestul Transilvaniei conduşi de fiii lui Ladislau, a fost nu numai înlocuirea voevodului transilvan Nicolae Pok, cu luptătorul neînfricat împotriva rebelilor, Doja de Debreţin, ci şi trimiterea lui Nicolae în Maramureş, unde mai îndeplinise funcţiunea de comite. Rostul lui Nicolae era deci să aducă pe Românii maramureşeni în credinţă faţă de rege, Ţinînd seama de aceste ante-cedente, dania obţinută de cneazul Stanislau primeşte semnificaţia unui act ce depăşeşte caracterul său indi-vidual. Timpul cînd a fost dată, corespunde epocei în care regele răsplătia din plin pe toţi cei ce au contribuit prin atitudinea sau faptele lor la înfrîngerea rebelilor. După cum s'a arătat, în aceste acte de răsplată în mod curent se precizează faptele de arme săvîrşite în slujba regelui. În actul de danie din 22 Sept. 1326 acordat lui Stanislau nu se face însă nici o pomenire de asemenea fapte de arme, ci se subliniază ca un merit deosebit al cneazului român „neclintita credinţă şi sincera supunere" faţă de rege şi Sacra Coroană, atitudine pe care regele nădăjdueşte că Stanislau o va menţine şi în viitor. Acum se pune în mod firesc întrebarea dacă o ase-menea atitudine izolată a unui cneaz român din Maramureş putea reprezenta pentru rege o importanţă sufi-cientă a justifica dania şi libertăţile excepţionale acordate prin actul amintit? Fără îndoială că da, însă numai în cazul cînd cneazul avea suficientă trecere printre mulţimea Românilor maramureşeni cari au avut atitu-dine potrivnică celei dovedite de Stanislau, fiind ostili autorităţii regale şi deci şi reprezentantului ei în Mara-mureş, comitele.

Putea exista o asemenea nemulţumire împotriva comitelui? Fără îndoială că da; însăşi fiinţa comitatului Maramureşan venea să introducă o altă ordine de drept decît cea autohtonă românească: ordinea şi justiţia feudală. Din acest motiv cneazul care accepta această ordine, deţinînd puterea lui din mîna regelui şi sub controlul comitelui, dacă ar fi încercat să impună dreptul şi fiscalitatea feudală chiar şi în satele pe cari le deţinea dela rege – cum era cazul Strîmturei –, risca să întîmpine rezistenţa poporului[115]. Din acest motiv Stanislau obţinu dela rege ca măsură de prevedere:

a) neobligativitatea de a primi şi a se supune atît el, cît şi locuitorii Strîmturei justiţiei şi fiscalităţii feudale şi

b) scutirea de impozitele regale, cari, în cazul cînd încasarea dărilor feudale nu s'ar putea efectua, să poată fi reţinute drept recompensă pentru el.

Aceste neobicinuite libertăţi acordate cneazului Stanislau dovedesc că organizarea ordinei feudale prin comitat în Maramureş întîmpina mari rezistenţe printre Români şi lasă să întrevadă că meritele

[115] Cf., în această privinţă ordinul sever dat de rege Românilor din Lipce şi Hernice de a se supune cnezilor impuşi de el, poruncindu-le ca altfel să nu îndrăznească a face. (I. Mihályi, o. c., pag. 29–30.

dovedite de cneazul Stanislau prin neclintita sa credinţă faţă de coroana ungară nu se reduc numai la neparticiparea eventuală la vreo răscoală, ci mai cu seamă la atitudinea binevoitoare, poate chiar la sprijinul efectiv dat pentru consolidarea comitatului regal în Maramureş.

În lumina acestor consideraţiuni, documentul din 22 Sept. 1326 constituie o formă de compromis între voinţa regelui de a introduce în Maramureş ordinea feudală prin mijlocirea comitatului şi între ordinea băştinaşe cuprinsă în jus valachicum exercilată de cnezi şi voevozi, ordine de care era nevoit să ţină seama. Acest compromis constituia cea mai ispititoare tentaţie oferită de rege cnezilor maramureşeni pentru a-i cîştiga la credinţa faţă de coroana ungară.

În vremea cînd Stanislau primise dania amintită, exista un comite în fruntea Maramureşului. Scurta prezenţă a acestuia însă (1326–1327) şi absenţa următoare timp de două deceni (1328–1348) a comiţilor maramureşeni, ne determină să credem că instituţia comitatului în aceste regiuni la 1326 era intrată în grea criză; altfel regele n'ar fi oferit lui Stanislau acea formulă de compromis cu ajutorul căreia credea că va mai putea converti şi pe alţii pentru salvarea şi consolidarea acestei instituţii ca organ al puterii regale în Mara-mureş. Adăogînd la aceste constatări faptul că anii următori, la 1329, regele ia măsuri pentru asigurarea rezultatelor obţinute de coloniştii Saşi şi Unguri în valea Tisei, acordîndu-le cunoscutele privilegii şi apă-rîndu-le – într'o vreme cînd în Maramureş nu era comite – pămînturile defrişate de ei faţă de pretenţiile de mai vechi proprietari ale populaţiei băştinaşe, avem întrezărită adevărata situaţie politică din această regiune.

De fapt, prezenţa coloniştilor Saşi şi Unguri în oraşele Vîsc, Hust, Teceu şi Cîmpulung, constituia singurul reazim de nădejde al puterii regale în Maramureş. Aşezările lor, toate de-a lungul văii Tisei – care pentru ei era încă tot o regiune „neproductivă şi greu de locuit" – străjuiau singura cale de pătrundere dinspre Ungaria în acest ţinut. Din acest motiv credem ca nu numai prin simplă întîmplare, în rarele cazuri cînd se întîmpla ca regele să cîştige pentru scopurile lui politice oameni mai de seamă dintre Români, le dădea moşii tot pe valea Tisei, în apropierea coloniştilor amintiţi, căutînd oarecum să-i solidarizeze cu aceşti oaspeţi în susţinerea comună a unui regim, pe care poporul din regiunea dealurilor şi dela munte îl priveau cu ostilitate. Astfel, moşia Bedeu a cărei delimitare nouă se face la 1336 în favoarea lui Dragoş şi Drag – amîndoi pome-niţi ca „revientes reglii", deci ca nobili în slujba regelui – se află între Teceu şi Cîmpulung, iar Sarasăul, al cărui cneziat tot dela Carol Robert îl primise voevodul Silvestru şi fratele său Stan, este, aşezat între Cîmpulung şi Sighet.

Alte documente privitoare la Români şi la Maramureş în general de pe vremea lui Carol Robert (1310–1342) nu sînt cunoscute. Se pare că numai la aceste patru familii (Dragomir din Giuleşti, Dragoş şi Drag din Bedeu, cneazul Stanislau şi voevodul Silvestru cu fratele său) s'a redus succesul regelui de a cîştiga oameni credincioşi, dispuşi a primi ordinea feudală şi supunerea necondiţionată faţă de Coroană. Rezuliatul nu era de dispreţuit, ţinînd seamă că cei doi fraţi, Dragoş şi Drag, vor fi mai tîrziu campionii politicei regale în Moldova, înainte de descălecatul lui Bogdan.

Carol Robert n'a ajuns să se bucure de roadele acestor convertiri. Faptul că dela 1328 pînă la sfîrşitul domniei (1342), deci timp de un deceniu şi jumătate, n'a numit nici un comite în Maramureş, dovedeşte că prezenţa unui asemenea demnitar se lovea de rezistenţa unor factori puternici, cari nu puteai fi nici cele cîteva familii româneşti amintite şi cu atît mai puţin coloniştii privilegiaţi, ci massa populaţiei băştinaşe în frunte cu cnezii şi voevodul ei. Fără această rezistenţă puternică nu poate fi explicată absenta comiţilor maramureşeni în acest timp, cum nu poate fi motivat nici caracterul vădit politic al drepturilor şi libertăţilor neobicinuit de mari date cneazului Stanislau, precum nici momentul acordării privilegiilor speciale coloniş-tilor Saşi şi Unguri de pe valea Tisei.

4. Răscoala lui Bogdan.

Această rezistenţă colectivă condusă de voevod o vedem confirmată documentar de faptul că la 21 Oct. 1343, cînd pentru întîia oră se rupe tăcerea, pomenind despre fostul voevod al Maramureşului în

persoana lui Bogdan, acesta este amintit ca rebel: „noster infidelis", cum precizează regele. De cînd data acţiunea de nesupunere a lui Bogdan nu se poate preciza. Faptul însă, care nu poate fi contestat, că Bogdan a îndeplinit funcţiunea de voevod încă de pe vremea lui Carol Robert şi că nici un izvor contimporan nu arată că nesupunerea lui Bogdan s'ar fi produs şi în vremea acestui rege, ne îndreptăţeşte să bănuim fie că regele între anii 1328–1342 a sacrificat comitatul recunoscînd voevodatul românesc în deplina lui autonomie, fie că – şi această ipoteză ne pare mai verosimilă – aceşti ani constituie o perioadă de negocieri şi concesiuni din partea regelui, care suspendînd numirea de comiţi în Maramureş, căuta să obţină dela voevodul român modalitatea acceptabilă prin care antonomia românească s'ar fi putut încadra în ierarhia regatului ungar.

Şi într'un caz şi într'altul, rezultă că acţiunea revoluţionară a lui Bogdan a început după moartea lui Carol Robert şi urcarea pe tronul Ungariei a regelui Ludovic Angevinul (21 Iulie 1342), fapt care dovedeşte că noul rege a luat altă atitudine de cît tatăl său în chestiunea voevodatului, sau poate s'a grăbit să ia măsuri pentru a pune capăt unei acţiuni mai vechi de insubordonare a lui Bogdan, destituindu-l din voevodat. Dacă o asemenea schimbare radicală în raporturile dintre voevodat şi regalitate nu s'ar fi produs, documentele ar fi ignorat total, în orice caz ar fi mai întîrziat încă să pomenească de voevodatul Maramureşului.

Despre acţiunea revoluţionară a lui Bogdan în acest timp, izvoarele nu dau indicaţiuni de cît incidental. Anume documentul din 21 Oct. 1343 arată că Ioan, fiul lui Dionisie Kölesei a dat în judecată pe Crăciun de Bilke, voevodul Românilor din Bereg, acuzîndu-l că a sprijinit pe fostul voevod al Maramureşului, Bogdan, necredinciosul regelui, în lupta pe care voevodul rebel a purtat-o împotriva fraţilor Kölesei în iarna din 1342–1343 şi pe care intenţiona să o reia din nou. Regele convingîndu-se de nevinovăţia lui Crăciun, îl scuteşte să se prezinte în proces[116].

Despre aceşti fraţi Kölesei se ştie că moşiile lor aflătoare în judeţul Sătmar, fuseseră sechestrate de Carol Robert în favoarea Coroanei, fapt care determină pe numiţii fraţi să poarte un lung proces pentru recunoaşterea dreptului de proprietate asupra moşiilor pierdute. Ei au obţinut reintegrarea în posesiune abia la 1 Iulie 1344, drept recompensă a meritelor cîştigate în luptele pe care le-au purtat cu voevodul revoluţionar Bogdan[117]. Acuzaţia lui Ioan Kölesei împotriva voevodului de Bereg, Crăciun, că ar fi sprijinit pe Bogdan în aceste lupte, chiar dacă s'a dovedit nedreaptă în ce priveşte persoana lui Crăciun şi a fiilor săi, nu putea fi formulată, dacă acţiunea revoluţionară a lui Bogdan n'ar fi aflat răsunet şi printre Românii din Bereg. Nu este exclus ca voevodul maramureşan să fi aşteptat ajutorul lui Crăciun, sau să fi dus negocieri prealabile cu el în acest sens, dar voevodul de Bereş, ţinînd mai mult la siguranţa situaţiei lui şi a fiilor săi, precum şi la beneficiile[118] pe cari le avea de pe urma atitudinei credincioase faţă de rege să se fi răzgîndit, evitînd să treacă de partea lui Bogdan.

Ludovic avea motiv să aprecieze luptele fraţilor Kölesei împotriva voevodului maramureşan cu atît mai mult, cu cît acţiunea revoluţionară a acestuia se dezlănţuise tocmai cînd regele începuse pregătiri în vederea campaniei împotriva Tătarilor din Moldova. Ceruse anume, dela papa Clément VI dezlegarea păcatelor pentru el şi luptătorii lui în cazul că vor cădea „pentru apărarea credinţei catolice în războiul său lupta contra schismaticilor, Tătarilor, păgînilor şi a altor neamuri necredincioase" şi Ludovic obţinu această iertare prin rescriptul pontifical din 6 Martie 1343[119]. Campania fu amînată – se pare din cauza acţiunii lui Bogdan; expediţia s'a desfăşurat apoi în anii următori, 1345–1346, condusă fiind de Andrei

[116] I. Mihályi, o. c. pag. 17.

[117] Dr. Karácsonyi I., A. Magyar nemzetségek a XIV század közepeig. (Seminţiile maghiare pînă la mijlocul sec. XIV). Vol. III. Budapest, 1901, p. 70.

[118] Moşia Bilke se află în colţul Nord-Estic al comitatului Bereg, în apropierea imediată a Maramureşului. Crăciun o avea demult; la 1339 se face o nouă delimitare a ei în favoarea lui Crăciun. (Cfr. E. Lukinich, o. c. pag. 93–94).

[119] Documentul, copiat din arhiva Vaticanului se află în posesiunea d-lui Dr. Şt. Pascu, căruia îi mulţumesc pentrucă mi l-a semnalat.

Lackfi, comitele Secuilor[120].

În urma succeselor obţinute, Ludovic, pentru consolidarea puterii regale în Moldova eliberată de Tătari, la 1347 reînfiinţă episcopia catolică din Milcov.

Curînd după aceste campanii din Moldova, avem noui ştiri despre acţiunea desfăşurată în Maramureş de revoluţionarul Bogdan. Anume, un document din 15 Septemvrie 1349 arată că Ştefan, fiul lui Iuga şi nepot al lui Bogdan „nuperrime notam infidelitatis Bogdano quondam vayvoda patruo suo, nostra et regni nostri infideli natorio adherendo incidit" şi a alungat pe Giula fiul lui Dragoş şi pe fraţii aceluia, anume Dragoş, Ştefan, Tatar, Dragomir, Costea şi Miroslav de pe moşiile lor Giuleşti şi Valea Mare (Nireş) primite dela Carol Robert, arzîndu-le şi casele, din pricina că Giula şi fiii săi „a via fidelitatis diventere et suo (scilicet Sthepani) ac ipsius Bogdan quondam voyvodae, nostri infidelis notorii, contubernio et societati junsere nequivissent[121]. Dim. Onciul[122], considerînd pe „nuperrime" din textul de mai sus ca referindu-se la o acţiune recentă a lui Bogdan o pune în legătură cu descălecatul acestuia în Moldova, care s'ar fi săvîrşit în anul 1349. Textul însă ni se pare destul de clar: „nuperrime" se referă la recenta aderarea a lui Ştefan la acţiunea unchiului său Bogdan şi la devastarea moşiilor lui Giula şi deci cronologia lui Onciul bazată pe interpretarea semnalată mai sus este greşit datată cu un deceniu mai de vreme decît cea arătată de cronicele moldovene.

Documentul de mai sus arată atitudinea lui Bogdan faţă de rezultatele obţinute de rege în campaniile din Moldova. Voevodul maramureşan reia acţiunea revoluţionară împotriva regelui şi a Coroanei, folosindu-se – probabil – pe lîngă motivele vechi şi de argumente mai noui: ameninţarea catolicismului în Moldova şi Maramureş[123] deopotrivă, contra ortodoxiei. Încearcă să determine pe Giula fiul lui Dragoş şi pe fiii săi să adere la mişcare, dar aceştia, înfeudaţi prin dreptul de proprietate deţinut dela rege asupra moşiilor lor, rămîn neclintiţi alături de Coroană. Bogdan reuşeşte în schimb să convinsă pe nepotul său Ştefan, fiul lui Iuga, care porneşte acţiunea de răzbunare împotriva Dragoşizilor din Maramureş, alungîndu-i din moşiile Giuleşti şi Valea Mare şi arzîndu-le casele. Faptul s'a petrecut curînd „nuprrime", înainte de 15 Sept, 1349.

Acelaşi document mai precizează apoi că la data de 15 Sept. 1349 în fruntea voevodatului maramureşan stătea fratele lui Ştefan, „Johannes, filius Ige, voyvoda Olachorum nostrorum Maramarusio", cum îl numeşte regele. El nu era însă unica autoritate în Maramureş; tot la data de 15 Sept. 1349 apare în calitate de comite al acestui judeţ pînă la 31 Martie 1350, Andrei Lackfi, care nu mai este acum numai comite al Secuilor, ci, pe lîngă demnitatea de comite al Maramureşului, mai deţinea şi pe cea de comite al Braşovului şi al Sătmarului[124].

Această primă apariţie documentară a unui voevod oficial recunoscut în Maramureş, concomitent cu comitele sub controlul căruia era aşezat, impune în mod firesc întrebarea, cine a exercitat puterea voevodală în Maramureş în răstimpul dela 1343 pînă la 1349?

Dl. C. C. Giurescu crede în Dragoş[125]. Nici un document nu pomeneşte de Dragoş în calitatea lui de

---

[120] Pentru această calitate a lui Andrei Lackfi cfr. Wertner M., o, c., în Történelmi Tár, 1907, p. 63. Documentul din 1343 care aminteşte pe Andrei Lackfi ca voevod al Transilvaniei e fals (Cfr. Dr. Karácsonyi I. A hamiş, hibáskeltü és keltezetlen oklevelek kritikai jegyzéke. (Catalogul critic al documentelor false, greşit datate şi nedatate). Budapest, 1902, p. 36) şi deci şi concluziile lui D. Onciul (cfr., Originele Principatelor Române. Bucureşti, 1899, p. 247), trase din acest document fals privitoare la data cxpediţiei din Moldova în anul 1343 rămîn greşite. Ordinea în care croni carul Ioan Küküllő povesteşte această expediţie, după călătoria reginei Elisabeta în Italia (1343–1345) şi înainte de campania din Croaţia (1344–1345), nu poate servi drept indicaţie că expediţia din Moldova a fost la 1343. Ea s'a putut săvîrşi şi în anii cînd regele era ocupat în alte părţi, de vreme ce nu el o conducea. Mai degrabă sînt exacte datele stabilite de Podhracki, anume anii 1345, 1346, combătute de Onciul.

[121] I. Mihályi, o. c., pag. 27.

[122] D. Onciul, o. c., pag. 100, 244.

[123] La 1346 protopopul catolic din Sighet face jurămînt în calitate de „Vicarius in Maramorosia" al episcopului din Agria, dovadă a unui program sporit de activitate a catolicismului în Maramureş (I. Mihály, o. c., pag. 28–24).

[124] M. Wertner, o. c., în Történelmi Tár, 1907, p. 24.

[125] Istoria Românilor. Ed. III, vol. I. Bucureşti, 1938, p 386. Cfr. şi N. Iorga, Istoria Românilor. Vol. III. Ctitorii. Bucureşti, 1937, p. 204, unde vorbind despre unirea Sătmarului, Maramureşului, a Secuimei şi Braşovului sub conducerea lui Andrei

voevod al Maramureşului, iar în împrejurările de atunci, numirea şi funcţionarea acestui „serviens regius" ca voevod maramureşan nu putea să rămînă trecută sub tăcere de documente. Titlul de voevod al Mara-mureşului atribuit de tradiţie[126] lui Dragoş, provine fără îndoială din calitatea mai tîrzie de voevod al Moldovei, demnitate pe care făuritorii tradiţiei nu puteau să nu o acorde unui descălecător de ţară şi pentru timpul şi locul lui de proveniență.

S'a emis şi părerea că în răstimpul amintit voevod al Maramureşului ar fi fost tot Bogdan[127]. Docu-mentele însă, atît la 1343 cît şi la 1349, îl pomenesc stăruitor ca „fost voevod al Maramureşului" şi ca „rebel" împotriva regelui. Sigur este deci numai voevodatul lui Bogdan înainte de 1343, pe vremea lui Carol Robert[128]; în primii 6 ani de domnie a lui Ludovic, nu. Ţinînd seama apoi de faptul că regele în aceşti ani poarta primele campanii în Moldova şi deci că este puţin verosimil ca să fi pornit la o asemenea întreprindere fără să aibă asigurată liniştea în Maramureş, pare cu atît mai greu de admis să fi lăsat soarta acestei provincii în mîna revoluţionarului Bogdan, fără să o fi dat în grija unui comite, căruia să-i fi lăsat suficiente forţe militare pentru a înfrîna pe voevodul rebel. În acest timp însă nu avem amintit nici un comite în Maramureş şi deci sîntem în drept să bănuim că regele avea aici un om de încredere printre Români, care se bucura de suficientă autoritate. Acest om credem că a fost Iuga. Ca frate a lui Bogdan, el aducea prestigiul ce se lega de membrii familiei voevodale şi printr'o atitudine rezervată faţă de activitatea voevodului rebel, el putea potoli pe Românii maramureşeni, făcîndu-i să aştepte soluţionarea problemelor ridicate de Bogdan dela rezultatul campaniilor militare din Moldova. Faptul că Iuga nu este amintit de documente ca voevod sau ca fost voevod al Maramureşului, nu exclude ca el să îi îndeplinit rolul indicat mai sus, cu atît mai mult cu cît o numire a lui de către rege ca voevod ar fi stricat scopului urmărit, provocînd conflictul şi ruptura cu fratele său Bogdan, popularul voevod al Maramureşului.

În perspectiva acestor consideraţiuni, numirea lui Ioan, fiul lui Iuga, ca voevod al Maramureşului, în preajma sau chiar în anul 1349, – fără ca documentele să pomenească în prealabil de vreun serviciu făcut de acesta regelui – apare ca o dreaptă răsplată a serviciilor reale dar tăcute ale tatălui său.

Punerea voevodului Ioan sub controlul comitelui de Maramureş în persoana puternicului şi temutului Andrei Lákfi, s'a făcut din cauza neprevăzutei defecţiuni a lui Ştefan, fratele voevodului. Hotărîrea s'a luat la Bistriţa unde la mijlocul lunei Septemvrie 1349 venise regele pentru a verifica situaţia din Moldova şi pentru a lua măsuri cuvenite în Maramureş, înnainte de a pleca, însoţit de Andrei Lákfi, în campania din Italia.

Aici, la Bistriţa, se afla atunci şi Ioan, voevodul Maramureşului, chemat de rege pentru a raporta asupra situaţiei create de mişcarea lui Bogdan şi defecţiunea lui Ştefan. Această defecţiune a trezit neîncrederea regelui şi faţă de voevodul frate, bănuit probabil că lasă mînă liberă unchiului său Bogdan. Faptul că n'a putut împiedeca pe fratele său Ştefan să alunge pe Drăgoşeştii din Maramureş de pe moşiile lor Giuleşti şi Valea Mare, apăsa greu pe umerii voevodului Ioan. Din acest motiv regele decise punerea voevodului sub controlul lui Andrei Lákfi, a cărui putere se întindea de-a lungul întregei granite de Nord-Est a ţării, din Sătmar, peste Maramureş şi Secuime pînă în Braşov şi în Moldova pe care el o apăra de Tătari. În ziua de 15 Sept, 1349, voevodul Ioan, însoţit acum de un om de încredere al lui Andrei Lackfi („Nicolaus filius Petri, proximus et fidelis magistri Andreae Lack") fu trimis de rege dela Bistriţa în

---

Lackfi, scrie: „În legătură cu aceasta sau şi îndată, dincolo de acestea, nefiind întindere să se facă un Banat, cum se va încerca, la Vidin pentru Bulgaria, s'a dat o simplă delegaţie fără titlu unuia din mulţii voevozi maramureşeni, lui Dragoş".

[126] Cfr. Letopiseţul dela Bistriţa şi cel dela Putna la D. Onciul, o. c., p. 71. Varianta mai bogată a tradiţiei, din cronica anonimă nu admite un voevedat maramureşan a lui Dragoş. Acesta este doar „un bărbat cuminte şi viteaz" care împreună cu tovarăşii săi, după ce au ucis zimbrul cu prilejul vînătoarei din Moldova „s'au întors îndărăt", „Şi s'au rugat de craiul unguresc Vladislav să le dea drumul, iar craiul cu mare milostivire i-au lăsat să plece". Aşa au revenit cu toţii apoi în Moldova şi – abia acum şi aici! – „şi-au ales pe Dragoş domn şi voevod. Şi de atunci s'au început cu voia lui Dumnezeu teara Moldovei"... (Apud D. Onciul, o. c., p. 73–74). Această parte a tradiţiei, aşa cum se cuprinde în cronica anonimă, cuprinde mai mult adevăr istoric.

[127] Dl. L. Makkai, în comentarul pe care-l face documentului din 21 Oct, 1343 (Cfr. E. Lukinich, o. c., pag. 101), în arborele genealogic al Bogdăneştilor, consideră pe Bogdan voevod al Maramureşului între anii 1343–1365.

[128] Pentru timpul anterior anului 1343 dl. L. Makkai aşază voevod în Maramureş pe Iuga, deşi cum s'a arătat, în acest timp e sigur voevodatul lui Bogdan. Singurul timp cînd Iuga a putut împlini neoficial dar efectiv această sarcină sînt anii 1343–1348.

Maramureş, cu ordin la mînă ca fără întîrziere să reaşeze în posesiunea moşiilor Giuleşti şi Valea Mare pe Giula şi fiii săi, iar peste cîteva zile, la 21 Sept. 1349, voevedul Ioan raporta din Sighet regelui că a executat ordinul, de faţă fiind toţi cnejii maramureşeni şi vecinii moşiei[129].

Tot ca o măsură de asigurare a ordinei în Maramureş trebue considerat şi documentul dela 1 Apiilie 1350 în care regele dăruieşte cneziatul satelor româneşti din Maramureş Lipce şi Herniceşti (Zeleumezeu) lui Seracin, Nicolae, Valentin şi Lucaciu, fii lui Crăciun de Bilke, voevodul din comitatul Bereg. Carac-teristic pentru acest act de danie este ordinul energic formulat al regelui către populaţia acelor sate, să primească pe fraţii amintiţi ca pe cnezi şi stăpîni ai lor (tamquam Kenesios et seniores vestros), să-i păstreze atît pe ei cît şi pe urmaşii lor în pace (pacifice!) şi în toate să se supună lor, aşa cum au ascultat şi de cnezii predecesori. Altfel să nu îndrăsnească a face[130]. Acest ordin, neobicinuit în asemenea acte de danie, dovedeşte că populaţia acestor sate era în stare de insubordonare şi ca regele credea posibil ca ea să refuze primirea unor cnezi străini, chiar dacă din ordinul lui ar fi aşezaţi în fruntea satelor amintite, poate tocmai fiindcă erau cnezi regali şi nu aleşi de populaţie. De asemenea documentul precizează că regele dăruise fiilor voevodului Crăciun din Bereg cneziatul acestor sate cu scopul: „habitatorum multitudine decorari et ad statum uberiorem reformari", ceea ce lasă să se întrevadă că o buna parte a populaţiei plecase împreună cu cnezii lor, probabil în tabăra lui Bogdan.

Deocamdată, drept consecinţă a acţiunii desfăşurate de voevodul rebel şi a reacţiunii imediate regale, s'a ajuns ca, după două decenii de absenţă totală (1328–1348), comitatul maramureşan să fie reînfiinţat, iar voevodatul – care în aceste două decenii se impusese ca unică autoritate efectivă în Maramureş – fu subordonat comitatului. Poate la aceasta, în afara de evenimentele arătate, a centribuit – dacă ipoteza noastră este justă – moartea voevodului Iuga, ai cărui fii s'au dovedit sub nivelul prestigiului şi autorităţii tatălui lor.

Reabilitarea Drăgoşeştilor din ordinul regelui, chiar de către fratele lui Ştefan care i-a alungat de pe moşii, apoi reîntoarcerea voevodului Ioan dela Bistriţa cu demnitatea pusă sub controlul şi tutela comitelui maramureşan, constituia o lovitură dată acţiunii lui Bogdan, ale cărui acte erau arătate ca neputincioase faţă de voinţa regală. Dar mai scădea simţitor şi prestigiul fiilor lui Iuga, deci a Bogdăneştilor, faţă de Drăgoşeşti, Situaţia acestora din urmă a fost şi mai mult consolidată prin numirea lui Dragoş, la 1352, ca voevod al Moldovei[131].

Prilejul pentru aşezarea lui Dragoş în această demnitate îl aduseră pregătirile pe care le făcea regele pentru o expediţie hotărîtoare împotriva Tătarilor din Moldova[132]. De la 1336 nu mai avem nici o ştire despre Dragoş şi fratele său Drag. Nu este exclus ca ei încă din vremea campaniilor dela 1345–1346, să fi rămas în Moldova, sau poate numai în regiunea Bistriţei, eventual a Cîmpulungului molodovenesc, colaborînd cu Andrei Lackfi, comitele Secuilor, la organizarea Moldovei şi la apărarea ei împotriva Tătarilor. Nu avem nici un document care să arate o recompensă dată de rege lor, sau chiar numai o menţionare a lor în această activitate. Faptul însă, că regele pe Dragoş îl însărcinează, la 1352, cu conducerea Moldovei, – pe care trebue să o bănuim cel puţin în parte, dacă nu total, organizată ca provincie periferică a regatului ungar –, ne lasă să întrevedem că Dragoş era un bun şi verificat cunoscător de pe teren al împrejurărilor de acolo şi că era cel mai indicat om care, – cunoscut de Românii din Moldova – era în măsură să-i ţină în ascultare faţă de coroana ungară şi să-i ducă la luptă împotriva Tătarilor[133].

Organizarea statului moldovean şi desăvîrşirea lui prin aşezarea lui Dragoş ca voevod al ţării,

---

[129] I. Mihályi, o. c., pag. 27–29.

[130] I. Mihályi, o. c., pag. 29–30.

[131] Lui Dragoş şi fiului său Sas cronicele îi dau 6 ani de domnie înnainte de descălecatul lui Bogdan dela 1359, deci Dragoş a început să domnească în calitate de voevod al Moldovei la 1352.

[132] Hurmuzaki, Documente privitoare la Istoria Românilor, I_2 Bucureşti, 1890, p. 22, 21–28.

[133] Tradiţia cunoaşte un descălecat în massă: „au plecat din Maramureş cu toţi tovarăşii lor şi s'au aşezat acolo şi şi-au ales pe Dragoş domn şi voevod". (Onciul, o, c., pag. 71, 13–74).

coincide cu destituirea lui Ioan fiul lui luga din voevodatul maramureşan. Infrînt, Ştefan, rebelul înfocat din anii 1348–1349, se pocăeşte, obţinînd acum iertarea regelui şi împreună cu Ioan, destituit din voevodat, la 14 Mai 1353 se mulţumesc ca în calitate simplă de „Stefanus et Johannes Olahi... filii Ige... Fideles servientes Domini Regis”... să împartă între ei acea porţiune din domeniul familiar Cuhea, care le revenea lor[134]. De partea aparţinătoare lui Bogdan regele nu s'a atins. Deşi era socotit ca rebel – la 1349 se precizează că este „nostro et regni nostro infidelis notorius” şi deci îndeplinea toate motivele pentru a fi judecat pentru înaltă trădare cel puţin la confiscarea averii, – regele nu îndrăzneşte să sechestreze averea lui Bogdan şi nici cu prilejul împărţirei dela 1353 nu o dă nici fiilor lui Iuga, nici altor servientes regii, probabil avînd încă nădejdea să-l reîntoarcă la credinţa faţă de Coroană. Bogdan nu era doar un delincvent comun, ci un răzvrătit în numele unei idei potrivnice regalităţii şi coroanei ungare. Împărţeala dela 1353 constituia totuşi un succes pentru rege; pe această cale s'a rupt definitiv legătura între Ioan şi Ştefan, fiii lui Ioan, şi unchiul lor Bogdan, deci o mai mare izolare a acestuia şi un îndemn pentru ceilalţi aderenţi ai lui să-l părăsească, de vreme ce şi nepoţii lui, inclusiv răzvrătitul de odinioară Ştefan, l-au părăsit. Ultima nădejde a aderenţilor lui Bogdan, regele socotea să o spulbere prin campania pe care o pregătea pentru îndepărtarea definitivă a Tătarilor dintre Prut şi Nistru şi consolidarea autorităţii coroanei ungare şi a domniei lui Dragoş în Moldova.

Expediţia – cum se ştie – s'a desfăşurat în 1354, cu deplină izbîndă, Dragoş poate a căzut în luptă; în orice caz n'a supravieţuit mult această victorie. După cronologia letopiseţului dela Bistriţa între anii 1354–1358 a domnit în Moldova fiul său Sas.

Fratele acestuia, Drag, apare la 1355 în documente ca nefiind în Moldova, ci în calitatea de comite („comes Drag”) ca delegat al regelui, însărcinat să revizuiască graniţele moşiei Giuleşti şi Valea Mare în favoarea lui Dragoş fiul lui Giula şi a fraţilor săi[135]. Să fi fost aceasta o încercare a regelui de a verifica la faţa locului, cum ar fi primită de Români instalarea lui Drag în funcţia de comite al Maramureşului, cu evidenta consecinţă a renunţării definitive la voevodat? Dacă prezenţa lui Drag în calitate de comite şi delegat al regelui la această hotărnicie ar putea fi în acest sens interpretată – ceea ce date fiind împrejurările politice de atunci n'ar fi exclus – ar însemna, fie că Românii maramureşeni au privit rău această even-tualitate, fie că Drag însuşi n'a vrut să ia asupra lui oprobriul unei asemenea situaţii.

În anul următor, Maramureşul este pus sub autoritatea lui Oliver Ratold, comite de Sătmar şi Mara-mureş, (Noemvrie 1356)[136]. Despre existenţa oficial recunoscută a unui voevod român dela 1349 încoace nu mai avem nici o ştire. Voevodatul maramureşan pare să fi fost desfiinţat la 1356 în favoarea comitatului. A fost sau nu o măsură temporală de încercare – dela 1356 pînă la 1361 nu mai avem amintiţi comiţi maramureşeni – nu putem preciza. Prezenţa chiar şi numai vremelnică a unui comite în Maramureş, în timp ce nu exista nici un voevod român oficial recunoscut, constituia însă pentru Bogdan şi aderenţii săi o confir-mare a scopurilor urmărite de polilica regală în Maramureş şi deci un prilej de a relua cu şi mai îndîrjită hotărîre mişcarea revoluţionară. De data aceasta numărul aderenţilor hotărîţi sporeşte, iar Bogdan dă mişcă-rii un obiectiv nou: stăpînirea Moldovei, fiindcă acest bastion răsăritean al coroanei ungare, atîta timp cît era condusă de oameni credincioşi regelui, zădărnicea orice putinţă de afirmare a autonomiei româneşti din Maramureş.

5. Descălecatul lui Bogdan în Moldova.

Prilejul potrivit pentru trecerea în Moldova, Bogdan îl găsi după moartea voevodului Sas, întîmplată în anul 1358.

Cronicarul Ioan de Küküllö, fără să precizeze anul, povesteşte evenimentele: „În timpul acestuia (re-ge-lui Ludovic) Bogdan voevodul Românilor din Maramureş, adunînd pe Românii din acel district, a

[134] I. Mihályi, o. c., pag. 30–32.
[135] I. Mihályi, o. c., pag. 35–36.
[136] Wertner M., o. c. în Törtenelmi Tár, 1907, p. 21.

trecut în taină în ţara Moldovei, care era supusa coroanei ungare, dar din pricina vecinătăţii Tătarilor de mult timp părăsită de locuitori. Şi, deşi a fost combătut mai adese ori de oastea regelui, crescînd numărul Românilor în acea ţară, ea s'a constituit în stat"[137].

Avem deci înregistrat un exod mare de Maramureşeni cari l-au întovărăşit pe Bogdan în Moldova.

Descălecatul a surprins pe rege. Nu l-a putut împiedeca cu forţa, dar a luat imediat măsuri pentru a atenua pericolul care ameninţa întreg rezultatul cu grele jertfe obţinut de politica regală în Maramureş şi mai cu seamă în Moldova. Proporţiile acestei primejdii le vedem din documentele date de rege în anul următor. La 20 Martie 1360 Ludovic arată cum „cunoscînd strălucitele merite ale credinciosului nostru din Mara-mureş, Dragoş fiul lui Giula, cîştigate prin multe feluri de acte de credinţă şi loială supunere, servicii aduse majestăţii noastre cu prilejul mai multor misiuni şi expediţii încredinţate lor, mai cu seamă în restaurarea ţării noastre moldoveneşti, cînd pe mai mulţi Români, porniţi spre abatere din calea cuvenitei credinţe, prin necontenita lui strădanie, cu trează veghe şi neobosită grije i-a readus la păstrarea neclintitei credinţe faţă de coroana regală"... dăruieşte lui Dragoş fiul lui Giula, precum şi fiilor săi Giula şi Ladislau satele mara-mureşene, Slatina, Brebu, Copăceni, Herniceşti, Deseşti şi Satul-Sugatag „eo jure nobilitatis titulo, quo cae-teri veri primi et naturales regni Nobiles sub vexillo regio exercituantes uti disnoscuntur[138]. În aceleaşi con-diţiuni regele recompensează în ziua de 14 Mai 1360 meritele românului său credincios Vanciuc, dîndu-i moşia Varalia[139] şi pe cele ale lui Stan fiul lui Petru, căruia-i dărueşte satul şi moşia Rona de Sus[140]. La 24 Iunie 1360 apoi, un document arată pe Ştefan, fiul lui Iuga, rebelul de odinioară şi pocăitul de mai tîrziu, voevod al Maramureşului „Stephanus, filius Ige, woywoda noster Maramorosieni-si"[141].

Precipitarea acestor danii – unele neobicinuit de mari şi toate în condiţiuni excepţionale, cu drepturi şi situaţii egale primilor nobili ai ţării cari sub steagul regelui şi-au cîştigat merite războinice – apoi reînfiin-ţarea voevodatului maramureşan, – fiindcă aceasta o dovedeşte documentul din 24 lunie 1360 – arată de fapt panica, de care era cuprins regele în urma descălecatului lui Bogdan. Iar spaima era motivată. Cele trei acte de danie dela 20 Martie şi 14 Mai 1360, deşi se referă la o expediţie militară – trimisă, se pare, sub conducerea lui Dragoş din Giuleşti, încă în anul descălecării, 1359, împotriva lui Bogdan – ele nu pomenesc de lupte cu voevodul descălecător şi nici de riscuri militare, pe cari le-ar fi înfruntat beneficiarii actelor de danie semnalate, ci numai de „dovezi de credinţă şi servicii" neprecizate, sau, în cazul lui Dragoş, de succe-sul obţinut prin readucerea unor Români la credinţă faţă de rege. Campania pornită s'a redus deci la o încer-care de pacificare a Moldovei prin negocieri şi persuasiuni. Rezultat efemer. Bogdan n'a putut fi constrîns la o luptă, n'a putut fi învins; el rămînea o primejdie în Moldova, scăpat de sub supravegherea regelui.

În lumina acestor fapte, reînfiinţarea voevodatului maramureşan şi numirea lui Ştefan, fiul lui Iuga, în această demnitate, primesc o semnificaţie deosebită. Ele constituesc o dovadă că descălecatul lui Bogdan din vara anului 1359 a năruit întreg rezultatul străduinţelor de şase decenii a politicei regale în Maramureş. Acest descălecat a constrîns pe rege să recunoască existenţa, acum din nou oficial confirmată, a voevodatului românesc, ca unică soluţie la care s'a putut opri regele pentru menţinerea Maramureşului sub ascultarea sa. Ludovic pentru a menţine în credinţa faţă de Coroana pe puţinii aderenţi rămaşi încă nerăsplătiţi, la 14 Mai 1361 dă jumătate din cneziatul satului românesc Ozon din Maramureş Românilor săi Bud, Sandor, Oprişa, Ioan, Dragomir şi Bălea, fiii lui Licovoi, pentru „strălucitele merite" cîştigate prin faptul că în numeroasele treburi ale regelui şi ale resatului, s'au străduit, după puterea lor, să fie, şi la

[137] Trad. După Onciul, o. c., pag. 99–100. Textul latin în Schwandtner Scriptores rerum hungaricarum veteres ag genuini. Vindobonse, 1766. Nom. I p. 245.
[138] I. Mihályi, o. c., pag. 38.
[139] I. Mihályi, o. c., pag. 41.
[140] I. Mihályi, o. c., pag. 42–43.
[141] I. Mihályi, o. c., pag. 45–46.

bine şi la rău, pe placul Maestăţii Sale[142].

Ca măsură de siguranţă apoi, pune voevodatul lui Ştefan sub controlul şi ocrotirea comitelui Benedict Himfi, comite în acelaşi timp şi al Sătmarului şi Ugocei[143], om energic, brutal şi fără scrupule, iar ca urmaş al acestuia în funcţia de comite maramureşan, fu aşezat Simeon de gen. Pok, comite în acelaşi timp al Crasnei, Sătmarului şi Ugocei[144]. Numirea acestor mari demnitari în fruntea comitatului maramureşan, în perioada dela 1361–1364, deci în timpul cînd s'au desfăşurat campaniile împotriva lui Bogdan[145], constituie dovada că voevodatul lui Ştefan nu prezenta suficiente garanţii pentru dominarea situaţiei din Maramureş, în vremuri atît de critice.

De fapt în Moldova regele n'a reuşit să obţină rezultate durabile de pe urma acţiunii din toamna anului 1359 a lui Dragoş. Aşa zisa „restaurare a ţării noastre Moldovane" s'a dovedit de domeniul iluziilor, Acţiunea lui Bogdan trebuie să fi fost populară şi în Moldova, unde fără îndoială că bătrînul revoluţionar îşi avea oamenii lui de încredere, menţinînd trează nădejdea într'o apropiată eliberare de sub asalturile catolicis-mului şi de sub stăpînirea indirect simţită a regelui prin comiţii Secuilor şi prin Drăgoşeşti. Descălecatul lui Bogdan însemna deci sorocul mult aşteptat al realizării acestei liberări, prin acela, care în decursul celor două decenii de acţiune revoluţionară în Maramureş s'a impus şi regelui ca o personalitate temută, de mare prestigiu, şi care în ochii Moldovenilor prinsese nimb de erou neînfrînt al libertăţii. Fără această popularitate – fireşte din vreme şi sistematic întreţinută – a lui Bogdan printre Moldoveni, nu poate fi explicat succesul mare al descălecatului, într'o vreme cînd în Moldova se mai aflau fiii lui Sas, ca urmaşi legitimi pe tronul ţării, sprijiniţi de forţa militară a regatului ungar.

Proporţiile înfrîngerii suferite de coroana ungară prin descălecatul lui Bogdan în Moldova, nu pot fi măsurate decît prin clocotul de ură cu care regele descrie, într'un document de mai tîrziu, acţiunea voevo-dului revoluţionar şi rezultatul ei: „Bogdan voevod şi fiii săi fulgeraţi de diavol, duşmanul omenirei, care, cu păinjenişul răutăţilor şi a veninoasei înşelăciuni pătrunzînd în inima lor, i-a determinat ca, abătînd pe mai mulţi din calea statorniciei în cuvenita credinţă, să treacă clandestin din numitul nostru regat al Ungariei în Ţara noastră moldovană, pe care s'au învrăjmăşit a o deţine şi păstra pentru ei, spre ofensa Majestăţii noastre[146].

Această apocaliptică descriere a descălecatului corespunde vremii cînd regele epuizase toate mijloacele politice şi purtase repeţite campanii împotriva lui Bogdan, care reuşise să înfrîngă oştile regale, rupînd defi-nitiv Moldova de coroana ungară. Cronicarul Ioan de Küküllő – s'a văzut – aminteşte despre aceste expediţii militare: Bogdan „a fost combătut mai adeseori de oastea regelui"... Ultima campanie a fost fără îndoială cea purtată cel mai tîrziu în toamna anului 1364, terminată cu definitiva victorie a lui Bogdan. Acest sfîrşit îl cunoaştem din documentul din 2 Februarie 1365, cel în care regele caracterizează în culori atît de întu-necate descălecatul şi acţiunea ulterioară a lui Bogdan[147]. Din acest document se vede că greul luptei l-a purtat Baliţă (în documente Bale), fiul lui Sas, rămas voevod al Moldovei în locul tatălui său. Despre el povesteşte regele că s'a luptat „cu vărsarea propriului sînge, suportînd răni mortale şi expunînd morţii crude pe fraţii, rudele şi pe cei mai mulţi din slujitorii săi"... deci o luptă disperată, la sfîrşitul căreia Baliţă fu nevoit ca „părăsind ţara noastră Moldovană, lăsînd acolo pe scumpele lui rudenii şi pe numeroşii cumnaţi, precum şi toată averea, să vină în slujba noastră, pentru sporirea cinstei şi puterii noastre".

---

[142] I. Mihályi, o. c., pag. 50–51.
[143] Wertner M., o. c. în Történelmi Tár, 1907, p. 24.
[144] Wertner M., o. c. în Történelmi Tár, 1907, p. 25.
[145] Cronicarul I. Küküllö, aminteşte în general de repetate campanii. Prima, cea din 1359, am văzut că s'a redus la o simplă încercare de a readuce pe Români la credinţă faţă de Coroană, pe cale paşnică. Pentru anul 1360 nu avem nici o indicaţie că s'ar fi făcut expediţie în Moldova. Campaniile militare efective în sprijinul fiilor lui Sas împotriva lui Bogdan trehue să se fi produs începînd cu primăvara anului 1362, de vreme ce abia dela 1 Nov. 1361 avem confirmată prezenţa din nou a comitetului maramureşan.
[146] I. Mihályi, o. c., pag. 57.
[147] I. Mihályi, o. c., pag. 56–58.

Răsplata trebuia să fie pe măsura jertfelor: Baliţă şi fraţii săi primesc moşia din Maramureş a lui Bogdan şi anume domeniul Cuhnea cu satele Ieud, Bacicov, amîndouă Vişaele, Moiseni şi amîndouă Sălişte. În legătură cu această danie merită a fi subliniate amănuntele date de document. După ce regele face descrierea cunoscută în termeni plini de ură a descălecatului şi a acţiunii lui Bogdan în Moldova, adaugă şi sancţiunea: „pentru ca perversitatea (lui Bogdan) să nu treacă drept exemplu la alţii ispitiţi de asemenea fapte“ rebelul voevod şi fiii săi, ca nevrednici, sînt spoliaţi de proprietăţile lor şi toate actele eliberate lui şi fiilor săi pentru aceste moşii sînt declarate stricate, anulate şi revocate ca nevalabile. Deci, după un sfert de veac de activitate revoluţionară a lui Bogdan împotriva autorităţii coroanei ungare, timp în care săvîrşise şi actul răspicat al trădării, descălecatul, regele, fără să îndrăznească nici după acest act să sancţioneze pe voevodul rebel, abia acum, cînd armata ungară suferise definitiva înfrîngere în Moldova şi cînd această ţară fu scoasă de sub autoritatea coroanei ungare, se decide să sechestreze moşia din Maramureş a lui Bogdan, pentru a o da lui Baliţă şi fraţilor săi. Această atitudine a regelui ne dă măsura proporţiilor excepţionale a personalităţii lui Bogdan, căruia unul din cei mai de seamă monarhi ai Ungariei, Ludovic cel Mare, fusese în stare pînă în ultima clipă să-i ierte cele mai răspicate acte de trădare, numai să-l poată avea printre credincioşii săi.

În documentul din 2 Februarie 1365, Baliţă este amintit ca „Balk, filius Zaaz, vayvoda noster Maramorosiensis”. Deci, în schimbul domniei pierdute din Moldova, Baliţă primeşte voevodatul Maramure-şului. Menţinerea acestei instituţii era necesară din aceleaşi motive, pe cari le invoca regele drept justificare a sechestrării averilor lui Bogdan în Maramureş: „ut ne perversitas (Bogdani) aliis similia presumentibus transeat in exemplum”. Dar regele se grăbi să pună voevodatul sub controlul comitelui. La 20 Iunie 1366 este amintit Nicolae Lackfi în calitate de comite al Maramureşului, Sătmarului, Ugocei şi comite al Secuilor, iar la 5 Iulie 1368, fostul comite maramureşan Simeon fiul lui Mauriciu de gen. Pok[148]. Este, oare, aceasta o mărturie de neîncredere a regelui faţă de Baliţă şi Drag, ale căror intenţii nu le cunoştea, sau poate chiar o înfrînare timpurie a legitimei dorinţe, pe care cei doi fraţi o puteau avea, de a stăpîni voevodatul maramu-reşan cu aceleaşi atribuţiuni de Domn supus numai autorităţii Coroanei, nu şi supravegherii unui comite? Nu o putem şti.

Spre a îndepărta amestecul acestor streini în atribuţiile voevodale, pentru Baliţă nu mai rămînea altă posibilitate, decît să accepte fără rezerve ordinea impusă de rege în Maramureş şi prin dovezi de credinţă să obţină pentru sine şi fratele său şi demnitatea de comite. Şi în adevăr, dela 1368 începînd, Baliţă, împreună cu fratele său Drag, îndeplineşte funcţiunea de comite al Maramureşului, la care apoi regele le-a mai adăogat, dela 1373 începînd, demnităţile de comite al Sătmarului, al Ugocei şi al Secuilor. În afară de aceste recompense, regele le mai dă în decurs de trei decenii cetăţile Chioariu, Nyaláb şi Aranyos, apoi oraşele Vîsc, Hust şi Sighet şi circa 100 sate şi moşii în judeţele Maramureş, Sătmar şi Ugocea[149].

Această risipitoare generozitate regală, unică prin proporţiile ei neobicinuite, constituia nu numai demna răsplata a unei domnii pierdute, ci ea arăta totdeodată şi importanţa excepţională pe care o atribuia regele succesului obţinut prin fraţii Baliţă şi Drag, de a fi acceptat instituţia comitatului ca supraordonată voevodatului maramureşan.

În cest timp Baliţă continuă să poarte titlul de voevod de Maramureş. De la 1387 începînd însă şi fratele său Drag poartă demnitatea de voevod maramureşan, pe lîngă cea de comite.

Instituţia voevodatului deci, chiar şi subordonată comitatului, se impunea în Maramureş ca o realitate, pe care regele este nevoit să o accepte, ea neputînd fi deocamdată dezrădacinată din această regiune românească.

5. Concluziuni.

Ne-am ocupat în cele de mai sus, mai cu stăruinţă de voevodatul maramureşan, înainte de toate

[148] Wertner M., o. c. în Törtenelmi Tár, 1907, p. 25.

[149] E. Lukinich, o. c., pag. 215, 134, 248, 250. 267, 279–283, 298–300, 310; 331–336; 447–449; 478–490; 518–521.

fiindcă istoricii streini nu pot contesta caracterul lui românesc, apoi din motivul că dintre voevodatele constatate documentar pe teritoriul Ungariei şi al Transilvaniei, este singurul unde această instituţie s'a putut manifesta în aşa fel, încît să putem desprinde din evoluţia ei atît caracterul cît şi tendinţele ei politice. Din cercetările noastre se desprind următoarele concluziuni:

a) Voevodatul maramureşan n'a fost adus de Români pretinşi imigraţi din Moldova în sec. XIV – cum susţin istoricii unsuri – ci este o instituţie autohtonă românească.

b) Politica regală în Maramureş s'a caracterizat prin tendinţa continuă de a înlocui voevodatul cu comi-tatul, sau cel puţin de a-l supune controlului acestuia, cu scopul unei treptate desfiinţări. Colonizările de Saşi şi Unguri pe valea Tisei, tentaţiile şi recompensele oferite Românilor pentru a-i cîştiga pentru credinţă faţă de coroana ungară, suspendarea temporală a comiţilor şi acceptarea de fapt, nu de drept, a voevodatului, în momente de criză, recunoaşterea oficială a voevodatului numai în forma subordonată comitelui şi reînvierea lui sub presiunea înfrîngerilor militare suferite în Moldova dela Bogdan, toate acestea sînt fazele luptei de şapte decenii, dusă de rege pentru a impune aici ierarhia şi ordinea feudală şi a supune prin comitat auto-nomia românească apărată de voevod. În decursul acestor frămîntări se precizează tot mai limpede faptul că:

c) voevodatul a tins spre afirmarea deplină a independenţei faţă de coroana ungară, pe care dacă n'a putut-o realiza în Maramureş, a desăvîrşit-o în Moldova, prin descălecatul lui Bogdan.

IV. Caracterul şi tendinţele voevodatului românesc.

1. Voevodatul şi autonomia românească.

Expunerea sumară de mai sus asupra raporturilor dintre veevodat şi comitat în Maramureş nu poate fi pe deplin înţeleasă, fără cunoaşterea caracterului şi a tendinţelor voevodatului românesc pe teritoriul fostului regat ungar. Cei ce s'au ocupat de această instituţie, n'au ţinut seamă de faptul că materialul documentar de care dispunem se referă numai la epoca de decadenţă a voevodatului, cînd acesta stătea sub presiunea iera-hiei feudale, care tindea la îngrădirea atribuţiilor lui şi chiar la desfiinţarea acestei instituţii. Din acest motiv – oprindu-se numai la cazurile semnalate de documente, cînd procesul de desfiinţare a veevodatului este în plin mers, – I. Bogdan scrie: „În toate părţile unde găsim în Ungaria voevozi de ai Românilor, aceştia sînt sau a) identici cu cnezii, sau b) nişte cnezi mai puternici, avînd oarecare autoritate asupra altor cnezi[150], iar G. E. Müller îi consideră subordonaţi comitelui şi numai pentru Maramureş admite că voevodul era repre-zentantul colectivităţii româneşti faţă de rege[151]. Ocupîndu-se apoi de voevozii maramureşeni, I. Bogdan scrie: „O definire mai de aproape a atribuţiunilor acestor voevozi nu găsim în documente; admiţînd însă analogia cu voevozii din celelalte comitate, e de presupus că şi cei din Maramureş se alegeau din cneji şi anume din familiile de cneji mai însemnale prin bogăţia sau autoritatea lor morală; că erau recunoscuţi de rege ca voevozi ai Românilor, cu îndatorirea de a aduna şi a plăti regelui veniturile obişnuite dela pepulaţia românească a ţinutului, îndeplinind aci şi funcţiunea de castelan, care lipsia în Maramureş. Aceste venituri şi îndatoriri erau mai ales quinquagesima din oi şi serviciile militare. Pentru aceasta ei căpătau întîiu usufruc-tul unor moşii, pe care regele li le dăruiau apoi, dacă îşi cîştigau merite militare mai însemnate, cu drept de proprietate deplină şi nobilitate, transformîndu-i astfel din voevozi în adevăraţi nobili ai regatului şi scu-tindu-i de orice dări şi de orice atîrnare de slujbaşii regelui, de comiţi sau castelani.

Nobilitarea lor a însemnat însă, ca şi a cnejilor, pierderea lor deplină pentru poporul romînesc[152].

Această prezentare a atribuţiunilor voevodului nu mai poate fi suficientă, mai cu seamă că ea cuprinde, în afară de informaţiile curente din documente, şi afirmaţii neacceptabile: nu avem nici o dovadă şi nici din evoluţia instituţiei voevodatului maramureşan nu rezultă că voevozii ar fi îndeplinit şi funcţiunea de caste-lan, care lipsia din Maramureş. Dacă voevodatul maramureşan ar fi fost în această situaţiune, s'ar fi ajuns fie la desfiinţarea totală a comitatului, fie la cea a voevodatului şi n'am fi avut rivalitatea care se constată în Maramureş între aceste două instituţiuni. De asemenea procesul de trecere dela situaţia – prezentată ca minoră – de voevod, la cea de „adevărat nobil al regatului", nu constituie o evoluţie firească la voevozii maramureşeni. Mişcarea lui Bogdan dovedeşte rezistenţa şi lupta împotriva acestor tendinţe ale politicei regale.

O mai atentă cercetare a documentelor, precum şi încadrarea informaţiunilor, destul de puţine, în împre-jurările istorice contimporane, pot totuşi oferi suficiente indicaţiuni privitoare la caracterul şi tendinţele voevodatului la Românii din Transilvania şi Ungaria. Astfel documentul din 30 Septemvrie 1364, este lămuritor în această privinţă. În el Regina Elisabeta arată cum: „Communitas Walacorum nostrorum in comitatu nostro Beregh existentium", reclamînd „quod quia ipsi per officiales comitis nostri de Beregh, quos loco woyvode, contra libertatem eorum inter ipsos locare est consuetus, diversas iniurias patiuntur, ideo woywodam Wolacum qui pro ipsis utilis et honestus videretur, de communi voluntate eis preficere admitteremus, secundum quod etiam alii Wolachi în Maramarosio et aliis partibus regni noştri residentes huius modi potirentur libertate. Nos igitur attendentes supplicationem ipsorum Wolacorum fieri esse congruam, annuimus eisdem Wolacis nostris ut woiwodam guem communitas Wolacorum habere

[150] I. Bogdan, Originea voevodatului la Români. Analele Academiei Române. Ser. II, Tom. XXIV, Bucureşti, 1902, p. 195.
[151] G. E. Müller, o. c., pag. 28.
[152] I. Bogdan, o. c., pag. 202.

voluerit, liberam eligendi et preficiendi habeant facultatem, qui omnes causas inter ipsos exortas iudicare debet et fine debito terminare, omnes eciam praventus nostros et universa iura ex parte dictorum Wolacorum nobis et dicto comiti nostro proveniercia idem woywoda fideliter nobis tenebitur amministrare[153].

Dar, important este momentul politic în care a dat regina acest document. El corespunde timpului cînd autoritatea Coroanei trece printr'o grea criză în aceste regiuni, în urma înfrîngerilor succesive suferite de armata regală în Moldova din partea lui Bogdan. Grija regelui după descălecat a fost – după cum însuşi o mărturiseşte – ca nu cumva exemplul lui Bogdan să ispitească şi pe alţii a săvîrşi asemenea acte de trădare. Nimic mai firesc deci, de cît ca regina să se grăbească a soluţiona nemulţumirile Românilor din Bereg, prin diploma din 30 Sept. 1364.

Natura acestor nemulţumiri este precis indicată; Românii din Bereg sufereau mari nedreptăţi de pe urma abuzului devenit obiceiu, de a li se impune în locul voevodului funcţionari de ai comitalui „potrivnic libertă-ţii lor". În Bereg, deci, s'a produs desfiinţarea voevodatului în favoarea comitatului şi a slujbaşilor lui. Tendinţa era veche; realizarea ei a fost înlesnită fără îndoială de atitudinea de totală supunere la politica regală a voevodului Crăciun din 1342–1343, devenind astfel obiceiu. Faptul că – după cum reiese din textul documentului – acest obiceiu era potrivnic libertăţii Românilor, arată lămurit că regina prin actul din 30 Sept. 1346, nu acorda Românilor din Bereg drepturi noui, ci vechile lor libertăţi.

Precizarea făcută de regină, că aceste libertăţi sînt aceleaşi şi la Românii din alte părţi ale Ungariei şi în deosebi la Românii din Maramureş, lasă să se întrevadă că, spre deosebire de faptul cum au fost ele încălcate de autorităţile comitatului Bereg, în Maramureş au putut fi menţinute, şi aceasta – adaugăm – numai datorită rezistenţei continue opusă de voevodat şi în deosebi de mişcarea revoluţionară a lui Bogdan. Iată, deci, o anumită lature, identificabilă, a scopurilor urmărite de voevodul rebel: apărarea libertăţilor cuprinse în docu-mentul din 30 Sept. 1364 faţă de comitat.

Aceste libertăţi, după cum arată documentul, sînt în primul rînd:

a) Dreptul Românilor de a-şi alege liber voevodul;

b) Dreptul voevodului de a judeca „în toate cauzele ivite între Români", avînd astfel atribuţiuni judecătoreşti depline şi în justiţia majoră şi în cea minoră.

Această interpretare a textului din document: „omnes causas inter ipsos exortas iudicare debet et fine debito terminare", cere a fi mai amănunţit justificată, datorită documentelor mai tîrzii, cari arată dificultăţile ridicate de lumea feudală în aplicarea atribuţiilor judecătoreşti ale voevodului în diferite cazuri.

Astfel proprietarii feudali, primarii satelor nobilitare şi cetăţenii oraşelor din judeţul Bereg, socoteau că în temeiul procedurei urmate faţă de iobagii lor, sînt în drept să aresteze pe Români, să le sechestreze averile şi să-i condamne pentru orice crimă sau delict săvîrşit pe teritoriul proprietăţilor nobilitare sau orăşeneşti. Din acest motiv, în urma reclamaţiei făcute de proprietarii de sate româneşti Clemente şi Ioan fii ai lui Maxim[154] şi de Nicolae şi Valentin[155] fii ai fostului voevod de Bereg Crăciun, în ziua de 6 Oct. 1366 regina ordonă ca Românii şi iobagii numiţilor proprietari, aflători în teritoriul sau în mijlocul nobilimei, al stăpînilor feudali, sau al oraşelor, să nu poată fi judecaţi, nici arestaţi, nici să nu li se sechestreze avutul decît pentru furt, tîlhărie, sau alte crime publice. Orice alte pricini ar avea cu ei, să fie judecate numai în faţa numiţilor stăpîni ai lor, cari vor da satisfacţie fiecărui reclamant, după cum cere legea[156].

Aceeaşi fii ai voevodului Crăciun şi ai lui Maxim, vor determina şi clarificarea situaţiei lor de Români proprietari de sate deţinute de regină, faţă de sfera de jurisdicţie a palatinului, a judelui curiei regale şi a

[153] I. Mihályi, o. c., pag. 55.
[154] E. Lukinich, o. c., Doc. Nr. 60, pag. 181.
[155] E. Lukinich, o. c., Doc. Nr. 56; 77; 84; 86; 138.
[156] I. Mihályi, o. c., pag. 59.

comitetului, în raport cu cea a voevodului. Astfel la 25 Sept. 1370 regina decide[157] ca în chestiunea proprie-tăţilor pe cari numiţii Români le deţin dela regină... aceştia vor fi judecaţi de comite ca reprezentant al persoanei reginei[158], iar în celelalte pricini mai mici, vor fi judecaţi de voevodul Românilor din Bereg". Ordonă deci palatinului şi judelui curiei regale, precum şi subalternilor lor, să nu îndrăsnească a judeca pe numiţii Români, nici să-i cheme în faţa lor la judecată. Iar dacă cineva are de făcut vre-o reclamaţiune împotriva acelor Români, să o ducă înainte comitele sau a voevodului, cari le vor da satisfacţia cuvenita potrivit legilor.

La 1378 apoi, ţinînd seama de plîngerile Românilor din comitatul Bereg, că diferiţii funcţionari îi trag în judecata în mod arbitrar, nesocotindu-le mărturiile şi dovezile şi fără să fi făcut cercetare prealabilă jude-cătorească în faţa cnezilor sau voevodului, cum au cerut ei, regina ordonă tuturor autorităţilor regatului, să nu îndrăsnească a judeca pe numiţii cnezi şi români, de cît pentru furt, tîlhărie şi alte crime, iar dacă au vre-o pricină împotriva lor, să-i cheme în faţa judecăţii comitelui de Bereg, sau a mai marilor acelor Români, conform legii[159].

Caracteristica acestor hotărîri ale reginei este ca ele n'au fost respectate. Din acest motiv ordinul din 6 Octomvrie 1366 a fost nevoie să fie repetat la 27 Februarie[160], iar cel din 25 Sept. 1370 a fost reînoit la 24 Sept, 1380[161].

Cercetînd aceste documente, G. E. Müller observă, mai corect decît alţii istorici, că: „Betreffs der Geri-chisbarkeitsrechte der Woiwoden ist hervozuheben, dass die antánglich weitgebenden Rechte dieser Woi-woden în der Folgezeit zu Gunsten der Komitatsoberbehörden eingeschränkt erscheinen". Anume, în timp ce la 1364 jurisdicţia voevodului de Bereg cuprindea toate pricinile ivite între Români, la 1378 a fost restrînsă numai la cauzele mai mici, judecarea crimelor fiind reservată comitelui, căruia i se dă în anii 1370, 1380, 1383 şi judecarea chestiunilor de proprietate[162].

Documentele mai sus pomenite însă arată că procesele de proprietate au fost rezervate pe seama co-mi-telui nu mai în calitatea acestuia de reprezentant al reginei (Comes noster de Bereg în nostra persona") şi numai cînd sînt puse în discuţie proprietăţile pe cari Romîniii le deţineau dela regina („super factis possessionum quas iidem a nostra tenent maiestate"). Proprietăţile deţinute nu prin danie regală, ci prin drept de moştenire, rămîneau deci în sfera de judecată a voevodului şi se făceau după dreptul romînesc[163]. În ce priveşte dreptul de judecată al crimelor, atribuit comitelui, documentele nu sînt în deajuns de clare. Cele din 6 Oct. 1366 şi 27 Febr. 1383 se referă numai la cazurile cînd Românii au săvîrşit aceste crime pe teritorii aparţinătoare nobililor, proprietarilor feudali sau ale oraşelor, nu şi ale satelor cneziale româneşti. Cel din 19 Febr. 1378 se referă în general la Românii din judeţul Bereg.

La început însă voevozii au avut atribuţiuni judecătoreşti mai mari – după cum constată şi G. E Müller – extinzîndu-se asupra tuturor pricinilor ivite între Români, deci – adăugăm – şi asupra crimelor. Dovada o avem în documentul din 7 Mai 1371, în care se confirmă existenţa unei proceduri româneşti în judecarea crimei de furt[164].

Această procedură aparţinînd justiţiei majore, în mod firesc n'a putut fi aplicată decît de voevod, sau, în regiunile unde voevod nu exista, de „universitas kneziorum" ca supremă autoritate judecătorească la

[157] I. Mihályi, o. c., pag. 63–64.
[158] Cfr. Textul mai lămurit al documentului din 24 Sept. 1380 la I. Mihályi, o. c., pag. 75.
[159] N. Drăganu, Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei. Bucureşti, 1933, p. 375; Cfr. şi E. Lukinich, o. c., doc. nr. 210.
[160] I. Mihályi, o. c., pag. 78.
[161] I. Mihályi, o. c., pag. 76.
[162] G. E. Müller, o. c., în Siebenbürgische Vierteljahrschrift, 61 Jahrg. 1938, Heft 1–2, p. 29.
[163] Împărţirea moşiei Cuhea la 14 Mai 1353 se face „juxta modum olachornm, que inihi fieri consvevissent et que iam sînt et în posterum fieri possent", (Cfr. I. Mihályi, o. c., pag. 31).
[164] Barabás Samu, Codex diplomaticus... comitum familiae Teleki de Szék. Tom. I. Budapest, 1895, p. 168. Românul Petru fiind arestat pentru crima de furt şi dus de funcţionarii judeţeni spre a fi judecat în faţa castelanului din Deva, „universi kenezii et olachi de quator sedibus, districtibus castri Deva ipsum iudicium et legem regni inhibuerunt... dicendo ut iidem ofliciales iuxta legem olachorum eundem Petrum comprobare possent, şed non cum aliis inribus regni, ideo ullum iudicium seu iustitiam ipsis facere interdixernnt". Cfr. şi E. Lukinich, o. c., pag. 233.

Români.

În urma precizărilor de mai sus, textul „omnes causas inter ipsos exortas iudicare debet et fine debito terminare“ din documentul din 30 Sept „trebuie interpretat în sensul că voevodul avea atribuţiuni judecă-toreşti atît în procesele de justiţie majoră (crimele), cît şi în cele de justiţie minoră (delictele).

Această deplină sferă de autoritate judecătorească a voevodului este însăşi fiinţa autonomiei româneşti exercitată şi întruchipată de voevod[165].

Care a fost atitudinea regalităţii şi a organelor ei executive fată de această instituţie? Din necontenitele străduinţe ale nobilimei şi ale comiţilor, de a îngrădi puterea voevodala, luîndu-i dreptul de judecată în procesele de crima şi lăsîndu-i numai pe cele referitoare la delictele obicinuite, apoi din tendinţa – izbutită în Transilvania – de a încadra pe Românii din judeţele nobilitare în justiţia feudală, precum şi din desfiinţarea voevodatului în Bereg, rezultă, credem, mai presus de orice îndoială că finta regalităţii ungare, urmărită prin organele ei subalterne, a fost desfiinţarea voevodatului şi prin el a autonomiei româneşti[166].

Această autonomie românească se apără împotriva legilor regatului ungar, cari nesocotesc libertăţile (datinele) cuprinse în jus valahicum; este potrivnică ordinei şi ierarhiei, care acroteşte şi execută justiţia feu-dală, deci comitatului nobilitar. În cele mai multe regiuni, mai cu seamă în comitate, autonomia românească a fost fie total, fie în parte strivită de regimul feudal; în alte părţi – cum sînt districtele româneşti din Hune-doara şi Banat – ea a găsit forme de compromis pentru a se menţine în cadrul comitatului, în Maramureş însă ea a opus o rezistenţă continuă tuturor încercărilor de a fi subordonată, diminuată, sau desfiinţată.

2. Tendinţa voevodatului românesc spre suveranitate.

S’ar putea crede că afirmarea atît de viguroasă a autonomiei româneşti, mai bine zis a voevodatului, în Maramureş, se datoreşte mişcării lui Bogdan, sau că numai această mişcare a creat-o. Rezistenţa împotriva ordinei feudale, reprezentată şi întrodusă prin comitat, este însă mai veche şi, după cum s’a arăiat, ea a deter-minat vacanţa comitatului timp de două decenii în Maramureş (1328–1348). Bogdan are meritul de a fi dat caracter revoluţionar acestei rezistenţe şi mai cu seamă de a fi dus lupta pentru conservarea şi afirmarea autonomiei româneşti pînă la concluzia ei finală: suveranitate proprie şi independenţă faţă de coroana ungară. Faptul că regele cu un deceniu înainte de a se produce descălecatul lui Bogdan în Moldova, încă la 1349 îl numeşte pe Bogdan „nostro et regni nostri infidelis notorius” constituie o recunoaştere oficială acestui caracter al revoluţiei lui Bogdan, iar descălecatul acestuia în Moldova este afirmarea fără echivoc a tendinţei spre suveranitate şi independenţă, care dacă n’a putut fi realizată în Maramureş, a dus-o în schimb la o izbîndă totală în „marca“ moldovenească a regatului ungar.

Dar ceea ce interesează în problema cercetată în acest studiu, este dacă tendinţa spre suveranitate şi independenţă a fost proprie autonomiilor româneşti, mai precis voevodatului, în Ungaria, sau numai afirma-rea ambiţioasă a unui incorigibil revoluţionar, cum era Bogdan?

Tendinţele pentru conservarea autonomiilor locale sînt destul de numeroase în Ungaria şi Transilvania în cursul veacurilor XIII–XIV. La periferiile regatului – în momentele cînd autoritatea regală era în deca-denţă – s’au dat lupte pentru suveranitate proprie şi independenţă.

Am arătat mai înainte exemplele cu „regatul“ lui Matei Csák şi stăpînirea lui Iacob Kopasz. Soarta, pe care au avut-o aceşti oligarhi şi stăpînirile lor nu erau de natura a încuraja o încercare similară în

[165] În documentul din 30 Sept. 1364 se precizează şi obligaţiile voevodului de a strînge darea cuvenită regelui şi comitelui. Această sarcină însă voevodul nu o îndeplinea ca subordonat al comitelui – cum greşit crede G. E. Müller – ci pentru a feri autonomia românească de amestecul funcţionarilor judeţeni. Cu acelaşi scop s’a înfiinţat în districtele privilegiate româneşti din judeţul Hunedoarei şi din Banat instituţia crainicului. (Cfr. G. E. Müller, o. c., pag. 32–33 şi S. Dragomir, Cîteva urme ale organizaţiei de stat slavo-romîne. Dacoromania, Anul I (1920–1921), Cluj, p. 151 squ.

[166] Cazurile rare – şi numai despre acestea vorbesc documentele – cînd regele confirmă existenţa voevodatului în diferite părţi ale ţării, sunt determinate fie de situaţii dificile, în care se găsea regele faţă de rezistenţa Românilor, cum este cazul în Maramureş, fie de măsuri de oportunitate fiscală pînă la treptata desfiinţare a acestei instituţii.

Maramureş.

Îndemnul pentru afirmarea şi cucerirea cu armele a suvetanităţii depline şi a independenţei, nu le-a putut primi Bogdan decît dela exemplul lui Basarab, care prin biruinţa dela Posada, din anul 1330, a cucerit inde-pendenţa Ţării Româneşti. Dar şi această independenţă îşi trage originea tot dintr'un alt descălecat voevodal, provenit din Ţara Făgăraşului, cu patru decenii mai înainte. Şi aici, în Ţara Oltului, a existat o rezistenţă împotriva tendinţelor de înfiltrare a unor demnitari streini ca proprietari şi prin ei a prezenţei permanente şi pe teren a puterii regale pe pămîntul autonomiei româneşti; şi aici, aceasta „Ţară" românească, caută a fi pusă sub controlul unui comite vecin, tot atîtea motive cari determină pe enigmaticul voevod local ca, la sfîrşitul rezistenţei, să treacă munţii descălecînd în Muntenia, pentru a realiza acolo, ceea ce nu putuse păstra şi desăvîrşi în Făgăraş: suveranitatea deplină şi independenţa faţă de regatul ungar[167]. Acţiunea lui Bogdan în Maramureş şi în Moldova apare în chip firesc ca o reeditare a acţiunei identice a enigmaticului voevod făgărăşan cu trei sferturi de veac mai nainte[168]. Bogdan – poate să fi ştiut de ea – prin vreo tradiţie. Sigur este însă numai că el a cunescut biruinţa dela Posada, care indica unicul mijloc cu ajutorul căruia suverani-tatea şi independenţa pot fi cîştigate.

Ţinînd seamă de antecedenţele acestor două descălecate şi de scopurile realizate prin ele, credem a nu săvârsi o abatere dela adevărul istoric, afirmînd că tendinţa voevodatului românesc în Ungaria a fost păs-trarea autonomiei cu cele mai largi atribuţiuni de suveranitate cu putinţă. Iar cînd împrejurările au înlesnit-o, cu dorinţa de totală independenţă faţă de coroana ungară.

E adevărat că manifestarea acestei tendinţe nu se poate vedea decît în mod sporadic şi în forme de com-promis în anumite regiuni, ca în Hunedoara şi Banat, iar în comitatele nobilitare deloc, sau prea puţin. Aceasta se datoreşte însă faptului că în aceste părţi puterea regală şi a nobilimei au fost în măsură a-şi exer-cita cu succes mijloacele de constrîngere pentru a supune sau a încadra autonomiile româneşti în ordinea feudală. În acele părţi însă, unde puterea regală şi cea nobilitară nu erau încă deplin consolidate, cum a fost la sfîrşitul sec. XIII în Ţara Oltului, iar în sec, XIV în Maramureş, această tendinţă s'a manifestat cu atîta vigoare, încît prin descălecat au dat fiinţă celor două state româneşti. Dar în afară de cele semnalate mai sus, merită a fi subliniat un alt aspect al tendinţei spre suveranitate în Maramureş, tendinţă mărturisită chiar şi de voevozii cari au acceptat încadrarea lor în ierarhia statului ungar.

Se cunoaşte anume actul din 13 August 1391, prin care Baliţă şi Dragu închinaseră mînăstirea Sf. Arhanghel Mihai din Perii Maramureşului Patriarhului din Constantinopol. Ce scopuri au urmărit fraţii Baliţă şi Dragu cu acest act?

Versiunea greacă a documentului, socotită ca mai apropiată de originalul necunoscut, dă preţioase infor-maţiuni. La cererea lui Dragu (în document Dragoş), care călătorise în acest scop la Constantinopol, Patriarhul ia sub ocrotirea lui mănăstirea din Peri – moştenire familiară a lui Baliţă şi Dragu –, o ridică la rangul de stavropighie, iar egumenul mînăstirii, Pahomie, îi acordă rangul de exarh al Românilor din co-mi-tatele Maramureş, Crasna, Solnocul de Mijloc, Ugocea, din unele părţi din Sătmar şi de pe domeniile cetăţilor Ciceu şi Unguraş, cu drept de judecată în chestiunile bisericeşti şi de supraveghere a judecăţilor făcute de preoţii în subordine, precum şi de sfinţire de biserici etc. potrivit canoanelor. După moartea lui Pahomie, dreptul de alegere al succesorului său revine lui Baliţă şi Dragu, împreună cu călugării mănăstirei[169].

Deosebit de semnificativ în acest act este faptul ca, deşi atît Maramureşul, cît şi Moldova, făceau parte din Mitropolia din Halici[170], Pahomie, ca exarh al Românilor din Maramureş şi Transilvania de

[167] Cum am amintit despre descălecatul Ţării Româneşti vom publica un studiu aparte. Cfr. şi Gh. I. Brătianu, Tradiţia istorică şi descălecatul Ţării Româneşti în lumina nouălor cercetări. Anal. Acad. Române, Mem. Secţ, Ist, Seria III. Tom. XXV. Mem. 1.

[168] Cfr. Comunicarea făcută de Gh. I. Brătianu la Academie despre Tradiţia istorică a descălecatului Moldovei în lumina noilor cercetări, în ziarul Curentul din 13 Iulie 1944.

[169] Hurmurzaki–Iorga, Documente privitoare la istoria Românilor, vol. XIV, p. 13–15. Cfr. şi E. Lukinich, o. c., pag. 418–421.

[170] C. Marinescu, Înfiinţarea Mitropoliilor în fura Romînousci şi Mol. Dova. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. Seria III, Tom. II

Nord, nu era supus jurisdicţiei acestui mitropolit, ci direct patriharhiei din Constantinopol. Momentul politic, cînd Dragu obţine actul de mai sus, are şi el importanţa. Ofensiva catolică în Moldova, dezlănţuită de Poloni, obţinu rezultaie însemnate. La 1371 se întemeiase episcopia catolica de Siret şi în acelaşi an episcopatul Milcoviei primi un nou titular. Reacţiunea ortodoxă se manifestă prin întemeierea unui episcopat al Mol-dovei şi sfinţirea de episcop a lui Iosif de către mitropolitul din Halici, înainte de 1391, poate chiar înainte de 1387. Se stăruia apoi la Constantinopol pentru recunoaşterea unui mitropolit al Moldovei. „Obţinerea unui asemenea prelat, însemna şi consacrarea religioasă a independenţei Statului[171]. Abia cu mitropolie proprie, suveranitatea Moldovei era deplină. Negocierile în acest scop cu patriarhul din Constantinopol înce-pură înainte de 1393 şi au fost duse la bun sfîrşit abia în 1401. În cadrul acestor frămîntări pentru inde-pendenţa bisericească, actul din 13 August, 1391 obţinut de Dragu dela patriarhul din Constantinopol, arată că el ascunde tendinţe similare pentru Transilvania de Nord. De fapt, prin constituirea unui exarhat al Românilor din Transilvania septemtrională, dependent numai de Pairiarhia din Constantinopol şi prin dreptul rezervat lui Bălita şi Dragu, ca împreună cu călugării mînastirei din Peri să aleagă pe urmaşii lui Pahonie, cei doi fraţi îşi asigurau dreptul de patronat bisericesc asupra Românilor din Transilvania de Nord, drept care este o atribuţie a suveranităţii. În aceeaşi lună August a anului 1391, Patriarhul încredinţează pe ieromonahul Simeon cu administrarea Bisericii din Halici, pînă ce aceasta va primi dela Patriarhie un nou arhiereu, iar dacă Simeon ar fi murit între timp „să aibă voie domnii de acolo, voevodul Baliţă şi fratele său Dragu, a alege pe altul ca dichiu al Bisericii (din Halici) şi să o ţie şi acela, cum ar fi ţinut-o şi ieromonahul Simeon[172].

Acest document aruncă o nouă lumină asupra scopurilor urmărite de Dragu şi Baliţă prin vizita celui dintîi la Constantinopol. Haliciul trecuse din mînă în mînă între puterile rivale cari îl revendicau: Ungaria, Polonia şi ducii lituani. La 1390 fusese smuls de regina polonă Hedviga din stăpînirea cumnatului său Sigis-mund, regele Ungariei, care, ocupat fiind încă ani de-arîndul cu expediţii militare în Sud, nu a reacţionat.

Obţinerea dreptului de patronat asupra Bisericii din Halici – fiindcă aceasta reiese din documentul citat – într'o vreme cînd acest drept îl revendica regele polon Vladislav Iagello, iar mitropolitul Moscovei rîvnea să supună jurisdicţiei sale şi această Biserică[173], apoi înfiinţarea unui exarhat, care să cuprindă pe ortodocşii din Maramureş, Ugocea, Bereg, Sătmar, Ciceu şi Bistriţa şi punerea acestui exarhat sub dreptul de patronat al fraţilor Baliţă şi Dragu, arată că Patriarhul îşi făcuse idei mari despre aceşti voevozi şi lega nădejdi de proiectele lor. În cele două acte patriarhiceşti, Baliţă şi Dragu nu sînt presentaţi ca demnitari din regatul ungar (comiţi), ci ca voevozi „de preabun neam"; în Halici ca „domni", deşi această calitate nu o aveau nici ca proprietari, nici ca stăpînitori. Fără îndoială că Dragu n'a uitat să arate Patriarhului descendenţa lor din „os de Domn", şi calitatea lui Baliţă de fost voevod al Moldovei, din a cărei stăpînire pe nedrept a fost alungat, tot atîtea calităţi şi merite, cari îl îndreptăţeau să domnească şi în viitor.

Înaintea regelui, firește, rostul călătoriei la Constantinopol trebuia altfel prezentat. Dreptul de patronat asupra Bisericii din Halici al celor doi voevozi maramureşeni, prin calitatea acestora de supuşi ai regelui, continua să extindă pe cale religicasă drepturile coroanei ungare asupra acestor regiuni, contestate cu arma în mînă şi de Polonia şi de ducii Lituaniei. Iar înfiinţarea unui exarhat al Românilor din Transilvania de Nord şi judeţele vecine ungare, independent de mitropolia dela Halici şi în directă subordonare faţă de Patriarhia din Constantinopol, dovedea acestor Români că ei îşi pot realiza autonomia bisericească sub patronatul unor voevozi de-ai lor, şi în cadrul regatului ungar, chiar cu aprobarea regelui catolic, înainte ca Românii din Moldova Bogdan-Muşatinilor, cari demult se străduiau pentru aceasta, să fi putut realiza o asemenea independenţă bisericească.

Mem. 6. Bucureşti, 1924, pag. 11 squ.

[171] C. Marinescu, o. c., pag. 16.

[172] Hurmurzaki–Iorga, Documente privitoare la istoria Românilor, vol. XIV, pag. 15.

[173] C. Marinescu, o. c., pag. 16.

Dar oricîte planuri îşi vor fi făurit cei doi voevozi maramureşeni în urma călătoriei lui Dragu la Constantinopol, asupra dăinuirei dreptului lor de patronat în Halici – date fiind marile rivalităţi cari se încrucişau în această regiune – credem că nu şi-au făcut iluzii. Ca rezultat pozitiv al acestei călătorii, rămînea tot exarhatul Românilor din Transilvania de Nord şi judeţele ungare învecinate, al cărui drept de patronat dădea lui Baliţă, şi Dragu putinţa de a exercita asupra acestor Români o parte de suveranitate – cea religioasă –, singura pe care o socoteau realizabilă în cadrul regatului ungar.

Au fost, sau nu, realizate aceste intenţii ale voevozilor maramureşeni, nu putem precizat[174].

Documentele patriarhiceşti nu lasă însă nici o îndoială că Baliţă şi Dragu au rîvnit şi încercat realizarea unei atari suveranităţi asupra Românilor din Transilvania de Nord şi din judeţele învecinate. Dovada existen-ţei unor asemenea tendinţe tocmai la Baliţă şi Dragu, beneficiarii fără limită ai celei mai largi generozităţi regale, este în adevăr foarte semnificativă.

Oricum ar fi încercat ei să justifice dreptul de patronat asupra exarhatului proiectat, prin faptul că au obţinut acest drept fără prealabilul consimţămînt al suveranului, încălcau dreptul de patronat suprem al acestuia[175]. Din acest motiv, ţinînd seama că la 1391 dorinţa lui Baliţă şi Dragu de a exercita un atribut al suveranităţii – patronatul religios asupra unor masse româneşti al căror teritoriu depăşea proprietăţile celor doi Voevozi – trecea dincolo de limitele îngăduite de drepturile regelui ungar; că temelia acestei rîvnite suveranităţi au aşezat-o în mănăstirea din Perii Maramureşului ca ctitorie familiară a Drăgoşeştilor; că legitimitatea dorinţei lor de a exercita o asemenea suveranitate o întemeiau nu pe calitatea lor de proprietari, sau de demnitari ai regatului, investiţi de rege cu asemenea atribuţiuni, ci pe calitatea lor de voevozi, toate acestea ne îndreptăţesc a crede că cei doi fraţi socoteau voevodalul ca o instituţie superioară demnităţii de comite, chiar dacă aceasta demnitate o deţineau pentru 3–4 judeţe ungare, ca pe o domnie cu îndreplăţite veleităţi de suveranitate deplină.

Aspiraţiunile celor doi voevozi maramureşeni – în condiţiunile în cari ei se aflau şi în cari şi le-au manifestat – dovedesc tendinţe identice cu cele pentru cari a luptat şi a izbîndit Bogdan. Acţiunea lui Baliţă şi Dragu din vara anului 1391 la Constantinopol vine să contirme şi ea, că tendinţele voevodatului românesc au fost totdeauna autonomia dusă pînă la suveranitate deplină.

[174] Documentul Patriarhului Antonie a fost confirmat în traducere latină la 14 Mai 1494 de regele Vladislav al Ungariei (Magazinu Istorica pentru Dacia. Tom. III. Bucureşti, 1846, p. 172 squ.). De vreme ce cu acest prilej fusese prezentat originalul grecesc („graecis literis") spre confirmare, care fu găsit întreg şi autentic, versiunea latină pare să fi fost făcută numai acum pentru a putea fi înserată în documentul de confirmare. Această traducere se deosebeşte de originalul grecesc în două puncte esenţiale şi anume alegerea succesorului lui Pahomie nu se face numai de Baliţă şi Dragu „cu voia călugărilor din mînăstire", cum spune originalul grecese (Cfr. Hurmuraki–Iorga, Documente, XIV, p. 15), ci, pe lîngă aceştia şi de „omnibus hominibus, parvis et magnis in dictis residentiis pertinentibus", deci şi de toţi Românii din exarhat. Pahomie apoi nu este amintit cu titlul de „exarh", ci cu unul mai modest de „prior et abbas" al mînăstirei din Peri. În versiunea latină este deci vădită tendinţa de restrîngere şi diminuare a celor obţinute de cei dei voevozi maramureşeni prin călătoria lui Dragu la Constantinopol. Era, oare, această restrîngere şi diminuare corespunzătoare situaţiei dela 1494 a egumennlui mînăstirei din Peri, sau era o tendinţă mai veche, poate chiar dela sfîrşitul secolului XIV, a cercurilor catolice din Ungaria, faţă de exarhatul românesc şi de dreptul de patronat a lui Baliţă şi Dragu? Nu este exclus! La 1491 situaţia egumenului mînăstirei din Peri, faţă de cea pe care a avut-o Pahomie, era total schimbată. Anume regele Vladislav, la cererea egumenului Ilariu, reconfirmă actul patriarhicesc din 1391 numai eu condiţia ca „acel frate Ilariu şi următorii lui să dea episcopului din Muncaciu cuvenita reverinţă, iar arhiepiscopului din Transilvania, celui de acum şi celor viitori, ca superiori ai săi, să le arate cuvenita supunere şi ascultare". (Magazinul Istoric pentru Dacia, Tom. III, p. 178). Independenţa bisericească a exarhatului romînese deci, fie că n'a fost dela început admisă de cercurile catolice ungare, fie că fusese treptat desfiinţată. Despre procesul de jurisdicţie dintre episcopia din Muncaciu şi stavropighia din Peri, început la sfîrşitul sec. XV şi continuat în veacul următor, vezi Hodinka S. A munkácsi görög-katolikus püspökség története. (Istoria episcopiei greco-catolice din Muncaciu). Budapest, 1909.

[175] Pentru dreptul de patronat al regilor unguri vezi: Déák Iános, „A kegyuri jog Magvarországon a Reformátioig. (Dreptul de patronat în Ungaria pînă la Reformă). Kolozsvár, 1916; cfr. Capitolul III, p. 43 şi urm.

V. Voevodatul transilvan în raport cu celelalte voevodate româneşti.

După ce s'a lămurit în cele de mai sus originea şi evoluţia voevodatului transilvan, apoi raporturile voevodatului maramureşan cu regalitatea ungară, precum şi caracterul şi tendinţele instituţiei voevodale la Românii din Transilvania şi Ungaria, sîntem, acum, mai în măsură a cerceta fiinţa voevodatului transilvan în raport cu celelalte voevodate româneşti.

S'a afirmat de istoricii streini, că voevodatul transilvan nu are nimic comun cu instituţia românească purtătoare a aceleiaşi denumiri şi aceasta din pricina că – după cum susţine istoriografia maghiară – despre nici una din organizaţiunile politice aflate de Unguri cu prilejul venirei lor în Transilvania, nu se poate dovedi că ar fi cuprins în ea element românesc.

Această aserţiune este voit eronată. Se ştie, anume, ca singurele informaţiuni despre situaţia etnică şi politică a Transilvaniei, din vremea pătrunderii Ungurilor, sînt cele cuprinse în cronica notarului anonim. Nu mai reluăm aici discuţia asupra timpului cînd şi-a scris Anonimus cronica şi a valorii informaţiunilor lui[176]. Ele vorbesc însă precis despre Românii şi Slavii din aceste regiuni, cît şi despre „Gelou dux Blaco-rum"[177]. Acum, chiar dacă Anonimus ar fi inventat pe Gelou ca erou eponim, un fapt rămîne totuşi de necon-testat, anume ca Românii şi Slavii din Transilvania aveau o organizaţiune politică-militară. Că Românii aveau rolul conducător, nu mai încape nici o îndoială, de vreme ce Anonimus arată pe ipoteticul Gelou ca fiind „quidam Blacus", deci Român.

Acceptînd teza istoriografiei maghiare, că Anonimus se referă la situaţia etnică a Transilvaniei de pe vremea lui, pe care o transpune în epoca descălecării Ungurilor în Panonia, resultă că enigmaticul notar avea cunoştinţă fie prin informatori, fie prin tradiţie, de existenţa unei organizaţiuni politice romîno-slave, în fruntea căreia stătea un conducător român, înnainte ca această organizaţiune să fi ajuns a fi supusă autorităţii regale ungare.

Fără îndoială că în persoana lui Gelou avem atestată existenţa instituţiei voevodatului transilvan, în faza ei romăno-slavă, încă nesupusă autorităţii coroanei ungare. Faptul că acest Gelou nu este amintit cu termenul de voevod, ci cu cel de „dux", nu poate fi invocat drept argument împotriva existenţei voevodatului. Anoni-mus pentru toate căpeteniile militare, ungare, slave, sau de orice alt neam, nu foloseşte de cît termenul de „dux". Acest termen e folosit şi ca echivalent latin al celui slav de voevoda[178]. Ţinînd acum seama de faptul că termenul de voevoda intrase în limba diplomatică ungară la 1176, cînd avem amintit pe Leustachius cu acest titlu, resultă ca Anonimus scria despre existenţa voevodatului românesc din Transilvania într'o vreme anterioară anului 1176, deci se referea la realităţi, dacă nu din epoca descălecatului unguresc, cel mai tîrziu la cele din prima jumătate a sec, XII[179], deci în epoca, în care regii Ungariei au fost nevoiţi să renunţe la încercarea de a organiza o marcă după model apusean în frunte cu un „princeps ultrasilvanus" şi să accepte fiinţa voevodatului transilvan ca pe o instituţie străveche, ce nu putea fi dezradacinata din realităţile geografice şi etnice ale acestei ţări.

În temeiul acestor fapte, se poate afirma cu certiiudine ca voevodatul transilvan nu numai că a avut în compoziţia lui element etnic românesc, dar el a fost o organizaţiune politică romîno-slavă, identică cu celelalte voevodate româneşti, fiind atesfată de izvoarele istorice cu două veacuri înaintea celei din Ţara Românească şi cu trei veacuri înaintea celei din Moldova.

O altă teză a istoriografiei streine, este – după cum s'a arătat – cea susţinută de G. E. Müller, care consideră pe voevozii Transilvani ca „guvernatori... numiţi de rege, purtători ai titlului de voevod", Despre

[176] I. Moga, Le Roumain de Transylvanie au Moyen Age., pag., 119–124.

[177] St. L. Eudlicher, Rerum hungaricarum monumenta Arpadiana. Leipzig 1931, pag. 24–26.

[178] Voevozii Rutenilor = „duces Ruthenorum"; voevodul Chievului = „dux de Kyeu"; „duces Ruthenorum, scilicet de Kyeu et Snsdal"; (Endlicher, op. c. pag. 9–11);, magnus dux Bulgariae". (Idem, p. 13).

[179] I. Moga, Le Roumain de Transylvanie au Moyen Age., pag., 123–125.

aceşti „guvernatori“ susţine autorul că nu se pot compara cu voevozii ţărilor române, deoarece „Voevozii Munteniei şi ai Moldovei erau domnitori independenţi, în timp ce voevozii Transilvaniei, ca locţiitori ai regelui, au fost numiţi sau destituiţi de rege”.

Această comparaţie poartă pecetea metodei cunoscute a d-lui G. E. Müller, de a judeca anumite insti-tuţiuni sau stări juridice nu prin caracterul lor specific originar, ci prin situaţia de drept în care acestea au ajuns a fi forţate să se încadreze[180].

Fără îndoială, nimeni nu contestă că voevodatul Transilvaniei a ajuns sub autoritatea regalităţii ungare şi ca atare voevozii erau numiţi sau destituiţi de rege, guvernînd în numele acestora. Dar aceasta este situaţia juridică în care a fost adus voevodatul transilvan, drept resultat al permanentei străduinţe a regalităţii de a încadra şi supune această instituţie ierarhiei regatului ungar. Situaţia aceasta însă nu constituie caracteristica intrinsecă, fiinţa voevodatului transilvan.

Pentru cunoaşterea acestei caracteristici nu se poate face paralelă de cît între instituţiuni de origine identică, supuse aceluiaş regim politic. Termenul de comparaţie pentru voevodatul transilvan, nu poate fi de cît voevodatul maramureşan. Deosebirea între aceste două voevodate nu se manifestă în caracterul lor originar, ci în spaţiul geografic diferit asupra căruia se întindea jurisdicţia voevodală, precum şi în faptul că în timp ce în Transilvania regele îşi exercita autoritatea în mod direct asupra voevodatului, în Maramureş o făcea şi indirect, prin mijlocirea reprezentantului său local, comitele.

Ţinînd seamă de aceste deosebiri, neesenţiale în ce priveşte natura intrinsecă a celor două instituţii, în temeiul datelor analizate în cap. II–IV al acestui studiu, se pot constata următoarele:

a) Regele a manifestat faţă de voevodatul transilvan o vădită neîncredere, îngrădindu-i sfera de autoritate judecătorească, scoţînd pe Saşi şi Secui şi chiar pe indivizi izolaţi de sub jurisdicţia voevodului şi punîndu-i în directă dependenţă faţă de el. De asemenea a adus şi împroprietărit în Transilvania oameni verificaţi în statornica lor credinţă faţă de rege, pentru a-i avea sprijin şi frînă împotriva puterii voevodale. Aceeaşi neîncredere a dovedit-o regele şi faţă de voevodatul maramureşan. Drept sprijin al autorităţii lui în această regiune a aşezat colonişti streini în valea Tisei şi a urmărit stăruitor captarea de români izolaţi în serviciul regalităţii, pentru a-i scoate de sub autoritatea voevodală, pe care urmărea să o desfiinţeze şi pe care a reuşit să o supună controlului exercitat de comite.

b) Voevozii Transilvaniei, cari nu au înţeles să rămînă simpli „guvernatori” “ – cum îi dorea regele, – şi-au manifestat în mod categoric dorinţa de a-şi apăra deplina jurisdicţie asupra tuturor locuitorilor, nesoco-tind privilegiile regale acordate indivizilor şi colectivităţilor scoase de sub autoritatea voevodală, şi impu-nînd – cum a făcut Toma Szécheny la 1324 – regelui să restitue dreptul voevodului de a judeca în toate pricinile „precum judecau vechii voevozi din vremea înaintaşilor noştri, iluştri regi ai Ungariei”. Pentru aceleaşi drepturi ale voevodului, de a judeca „în toate cauzele ivite între Români”, atît în cele aparţinătoare justiţiei majore, cît şi în cele ale justiţiei minore, s’au străduit şi Românii din Bereg şi le-au apărat şi voevozii maramureşeni, această deplină jurisdicţie constituind însăşi fiinţa autonomiei româneşti întruchipată de voevod.

c) Voevozii reprezentalivi ai Transilvaniei au închegat un regnum transilvanum ca expresie a au-tono-miei, cu jurisdiţie şi legislaţie proprie şi cu tendinţă spre suveranitate şi independenţă faţă de coroana ungară. La fel autonomia românească din Maramureş, apărată de voevezi împotriva tendinţelor regale de a o desfiinţa, şi-a afirmat – prin mişcarea revoluţionară a lui Bogdan – voinţa de suveranitate şi independenţă faţă de regatul ungar, pă care dacă n’a putut-o realiza în Maramureş, a dus-o la deplină biruinţă în Moldova.

d) Acest paralelism între lupta pentru apărarea aceloraşi atribuţiuni şi afirmarea aceloraşi tendinţe

[180] Dintre numeroasele lucrări ale autorului, străbătute de acest spirit şi elaborate cu această metodă, semnalăm cunoscutul studiu:. „Die unsprüngliche Rechtslage der Rumänen în Siebenbürger Sachsenlande”, Hermanustad It, 1912, care a stîrnit o vie polemică (cfr. Studiul d-lui S. Dragomir în „Contribuţiuni istorice privitoare la trecutul Românilor de pe pămîntul crăiesc”. Sibiu, 1913).

politice ale voevozilor maramureşeni şi transilvani, precum şi atitudinea regalităţii faţă de cele două voevodate, impun în mod logic conclusia că regalitatea ungară s'a găsit faţă în faţă cu două organizaţiuni cu caracter intrinsec identic.

Fireşte, există şi deosebiri între cele două voevodate. Aceste deosebiri nu constau însă – repetăm – în caracterul instituţiei, ci în spaţiile geografice diferite asupra cărora îşi exercitau atribuţiunile, în forma cum regele îşi exercita autoritatea asupra lor şi – adăugăm – în deosebirea factorilor etnici şi politici, cari de-ter-minau evoluţia celor două autonomii. Astfel, în timp ce voevodatul maramureşan cuprindea o autonomie exclusiv românească, reglementată prin dreptul românesc (jus valachicum), ostil dreptului feudal representat de comite şi de colonişti streini privilegiaţi, voevodatul Transilvaniei şi-a organizat în cursul timpului autonomia tocmai pe temeiul dreptului feudal, cuprinzînd în ea „naţiunile" politice privilegiate: nobilimea, Saşii şi Secuii, precum şi oraşele cu drepturi municipale. Cele două voevodate au ajuns deci să fie de struc-tură diferită, dar – după cum s'a văzut – de caracter şi tendinţe identice. Deosebirea de structură a determinat şi soarta diferită pe care au avut-o cele două voevodate. Anume, în timp ce în Maramureş voevodatul în luptă cu ordinea feudală, a fost întîi subordonat comitatului, pentru ca mai tîrziu să fie desfiinţat, în Transil-vania, sprijinindu-se tocmai pe ordinea feudală, voevodul, – deşi numit de rege şi guvernînd în numele acestuia –, în calitatea lui de şef al puterii judecătoreşti, conducător al celei legislative şi şef al administraţiei şi al armatei, se afirmă tot mai mult ca un adevărat domnitor.

În legătură cu această situaţie a voevodului transilvan, merită a fi subliniat faptul că autonomia transilvană întemeiată pe ordinea feudală, s'a constituit potrivnic scopurilor urmărite de regalitate, sub presiunea nevoilor interne, prin voevodat şi sub conducerea lui, identificîndu-se cu aspiraţiunile politice ale acestuia.

Anume, după scoaterea colectivităţilor etnice privilegiate, Saşii şi Secuii, de sub autoritatea voevodală şi aşezarea lor sub directul control al regelui prin comes Saxonum şi comes Siculorum, a urmat, prin dispoziţiunile dietei din 1290 dela Buda, extinse şi asupra Transilvaniei, scoaterea şi a nobilimei transilvane de sub autoritatea voevodală, pentru a distruge acel regnum transilvanum al lui Roland Borş, care constituia un început de realizare politică a autonomiei în forma unui stat transilvan. Carol Robert – cum am văzut – a fost nevoit să restitue deplina jurisdicţie a voevodului transilvan. Urmaşul său, Ludovic, a întărit autono-mia naţională a Saşilor şi a Secuilor şi prin drepturile municipale acordate diferitelor oraşe săseşti, ca şi prin cele acordate comitatelor nobilitare, a contribuit în mod esenţial la organizarea „naţiunilor" politice privile-giate din Transilvania. Aceste naţiuni însă au sfîrşit prin a se închega în autonomia transilvană cu dietă şi legislaţie proprie[181], autonomie făurită sub autoritatea voevodală, identificîndu-se cu aspiraţiile ei politice spre suveranitate şi independenţă. Aceste tendinţe le mărturiseşte Martinuzzi într'o scrisoare din 1542, prin cuvintele; „din vechime se frămîntă Transilvănenii să se desfacă de acest regat al Ungariei, ca, după exem-plul Moldovei şi Munteniei, să se supună Turcului[182]. Acest proces, ce merge spre făurirea statului transil-van, deosebit şi chiar potrivnic celui ungar, are în miezul său forţa de închegare a instituţiei voevodale, ca factor reprezetativ al autonomiei transilvane.

În lumina acestor constatări, încercarea dlui G. E. Müller de a reduce rolul voevozilor transilvani la acela de „guvernatori" numiţi şi destituiţi de rege, este prea simplistă, ţinînd seama numai de forme şi nu de conţinut, şi dovedeşte o vădită intenţie de a ignora fiinţa şi tendinţele acestui voevodat. De asemenea, discri-minarea pe care o face acelaşi autor între caracterul voevodatului transilvan şi cel al voevodatelor muntean şi moldovean, este arbitrară, de oare ce fixează ca termeni ai comparaţiei numai situaţia de drept diferită, în care au ajuns aceste instituţii, cu scopul de a exclude elementul esenţial: caracterul intrinsec şi tendinţele identice ale acestor voevodate.

În adevăr, voevozii din Ţara Românească şi din Moldova erau domnitori independenţi, şi – adăogăm – aleşi de staturile conducătoare ale ţării în această demnitate, în timp ce voevozii Transilvaniei, pînă la o

[181] I. Lupaş, Realităţi istorice în voevodatul Transilvaniei din sec. XII–XVI. Bucureşti, 1938, pag. 63 şi urm.
[182] I. Lupaş, Realităţi istorice în voevodatul Transilvaniei din sec. XII–XVI. Bucureşti, 1938, pag. 82.

anumită vreme, erau numiţi, sau destituiţi de rege. Dar istoricul sas amintit ia termen de comparaţie situaţia la care s'au ridicat voevodatele Ţării Româneşti şi al Moldovei după ce – pe de o parte, prin descălecatul voevodal dela sfîrşitul sec, XIII, şi prin lupta lui Basarab dela 1330, pentru eliberarea de sub autoritatea coroanei ungare, de altă parte prin descălecatul lui Bogdan în Moldova, urmat de aceeaşi îndepărtare a autorităţii coroanei ungare, – cele două ţări române şi-au putut realiza independenţa politică, iar voevozii lor au ajuns să-şi exercite toate atribuţiunile unor domnitori neatîrnaţi, în timp ce pentru voevozii Transil-vaniei, G. E. Müller ia ca termen de comparaţie situaţia acestora dinainte de a se putea elibera de sub autoritatea regelui.

Fireşte, această trunchere voită în evoluţia voevodatului transilvănean, autorul amintit n'ar putea-o justifica, de cît cu teza, că odată ce Transilvania s'a smuls de sub autoritatea coroanei ungare, ea nu mai era voevodat, ci principat. Acest principat însă este resultatul evoluţiei fireşti a voevodatului şi prin el a auto-nomiei transilvane; este fructul tendinţelor mai vechi ale acestuia spre suveranitate. Faptul a fost recunoscut şi de autori maghiari, de exemplu Endes M., care, ca jurist, în monografia sa despre autonomia transilvană, deşi are vădita tendinţă de a susţine punctul de vedere al integrităţii de drept a regatului ungar împreună cu Transilvania, aşa cum face şi G. E. Müller – recunoaşte totuşi că, încă înainte de înfiinţarea principatului „Transilvania s'a străduit ca, după exemplul Ţării Româneşti, să se organizeze ca stat suveran”[183].

La această suveranitate însă voevodatul transilvan n'a putut ajunge, de cît după zdrobirea forţelor regatului ungar de către Turci, în bătălia dela Mohács. Abia după această prăbuşire, în decurs de patru dece-nii şi jumătate, voevodatul transilvan a reuşit la 1571 să fie organizat în stat cu deplină suveranitate, cu con-stituţie proprie, avînd în frunte un principe ales, asemenea domnitorilor din ţările române.

Renunţarea la titlul de voevod nu s'a făcut din pricina că instituţia voevodală n'ar fi putut reprezenta această suveranitate, – domnii Ţării Româneşti şi ai Moldovei, ca suverani, continuau să poarte titlul de voevod –, ci datorită situaţiei subordonate în care fusese ţinută din punct de vedere de drept instituţia voevo-dală în ierarhia regatului ungar. Păstrarea titlului de voevod ar fi putut da prilejul în viitor ca, în temeiul drepturilor coroanei ungare, voevodatul Transilvaniei să poată fi revendicat pentru o reîncadrare în corpul regatului ungar. Din acest motiv, pentru a se sublinia şi mai mult ruperea definitivă de coroana ungară, s'a renunţat la titlul de vovevod, care în Transilvania nu mai corespundea cu situaţia de drept a ţării şi s'a adop-tat titlul considerat superior, de principe.

Aceasta fiind realitatea istorică, afirmaţia amintitului jurist mashiar Endes M „că „Principatul Transilva-niei nu este continuarea autorităţii voevodale, ci a celei a regalităţii ungare”[184] este în vădită contrazicere cu evoluţia voevodatului şi a principatului transilvan.

[183] Endes M., o. c., pag. 152.
[184] Endes M., o. c., pag. 180.

VI. Încheiere.

Oprind, deocamdată, la aceste date, cercetările şi consideraţiunile noastre asupra voevodatului transil-van, – cercetări, pe cari nădăjduim să le putem relua curînd, cu posibilităţi mai complete de investigaţie a amănuntelor –, credem a putea formula resumativ următoarele concluziuni:

1. Voevodatul transilvan, asemenea celorlalte voevodale româneşti, îşi trage originea din instituţia voe-vodală româno–slavă autohtonă, cuprinzînd o ordine juridică şi socială cu totul deosebită de cea a Ungurilor descălecători şi de organizaţiunile de tip apusean introduse de primii regi ai Ungariei în aceste părţi,

2. Cu toate că acest voevodat a ajuns să fie constrîns a se încadra în ierarhia feudală a regatului ungar, voevozii transilvani au căutat să-şi salveze atribuţiunile lor originare, în special deplinele puteri judecăto-reşti, asemenea altor voevozi români supuşi aceleiaşi politici regale leudale, iar ca instituţie conducătoare politică, voevodatul – prin representanţii săi mai de seamă – s'a afirmat ca factor principal de închegare a statului transilvan autonom, cu tendinţe de suveranitate deplină şi de independenţă faţă de coroana ungară.

3. Această tendinţă spre suveranitate şi independenţă este proprie şi celorlalte voevodate româneşti, Muntenia şi Moldova, cari, cu veacuri înaintea voevodatului transilvan, au reuşi să o ducă la o deplină reali-zare. Acest din urmă voevodat, are deci acelaşi obiectiv ca şi cel muntean şi moldovean, anume eliberarea de sub autoritatea coroanei ungare, ca mijloc de realizare a suveramlăţii depline şi prin aceasta se încadrează în mod firesc în destinul comun al formaţiunilor politice izvorîte din instituţia vuevodatului băştinaş românesc.

Constatările de mai sus, – deşi mai au nevoie de unele verificări şi cercetări de amănunt – credem că şi după întregirea acestor investigaţii, nu vor suferi modificări esenţiale. Ele sînt în desacord cu tezele susţinute de istoricii streini şi în unele privinţe întregesc concluziunile la cari a ajuns, în decursul cercetărilor sale, dl. I. Lupaş, în publicaţiunile semnalate în prezentul studiu.